

Lotta Pirhonen

KANSANVIHOLLISTEN LAPSET
Stalinin vainot suomalaislasten ja heidän sukujensa
muistoissa

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2023

TIIVISTELMÄ

Lotta Pirhonen: Kansanvihollisten lapset. Stalinin vainot suomalaislasten ja heidän sukujensa muistoissa. Historian Pro gradu- tutkielma, 82s. Tampereen yliopisto Yhteiskuntatieteiden tiedekunta Huhtikuu 2023

Suomalaistaustaisia lapsia joutui vanhempiensa mukana Stalinin vainojen uhreiksi Neuvostoliitossa 1920–1930-luvuilla ja jossain määrin sen jälkeenkin. Neuvostoliitossa asui erilaisia suomalaisryhmiä, kuten kauan sitten maahan asettuneita inkerinsuomalaisia ja muurmanninsuomalaisia, vuoden 1918 punapakolaisia, poliittisista tai taloudellisista syistä muuttaneita loikkareita ja Pohjois-Amerikasta muuttaneita suomalaissiirtolaisia. Stalinin kollektivisointi- ja kansallisuuspolitiikan seurauksena suomalaistaustaiset joutuivat vainotuiksi ja monet teloitettiin tai tuomittiin vankileireille. Lapset joutuivat vanhempiensa mukana pakkosiirretyiksi tai heidät sijoitettiin orpokoteihin. Monet lapset jäivät orvoiksi tai menehtyivät, ja hengissä selvinneet kärsivät vaikeuksista ja kansanvihollisen lapsen leimasta vielä vuosikymmeniä. Jotkut lapset jäivät Neuvostoliittoon, jotkut palasivat Suomeen tai Amerikkaan, ja joidenkin kohtalo jäi tuntemattomaksi. Tutkielmassani tarkastelen suomalaislasten kohtaloita vainoissa muistojen ja yhteyksien rakentamisen näkökulmasta. Pohdin, millaisia muistoja selviytyneet lapset itse ovat tuoneet esiin, ja miten Suomessa asuvat sukulaiset ovat muistaneet heitä ja pyrkineet selvittämään heidän kohtaloitaan. Tutkimus käsittelee lapsia vainojen uhreina, muistitietoa ja perhehistoriaa.

Lähteenäni tutkimuksessa käytän Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 2020 toteuttaman *Stalinin vainojen muistot*- keruun vastauksia sekä yhden keruuvastaaajan omaelämäkerrallista julkaisua. Keruusta on poimittu tähän tutkimustehtävään sopivat tekstit, ja ne on jaoteltu kahteen osioon. Lasten omia muistoja sisältävä aineisto käsittää 18 tekstiä ja lasten sukulaisten muistoja käsittelevä aineisto 33 tekstiä. Tutkimuksen metodina on sisällönanalyysi. Analyysin perusteella muodostin ensimmäisestä aineistosta neljä tarkasteltavaa teemaa, jotka ovat muutos, ulkopuolisuus, ero ja selviytyminen. Toisesta aineistosta muodostin myös sen sisällön perusteella neljä teemaa: selvitystyön toteuttaminen, kiinnostus, asenteet ja yhteys.

Aineiston perusteella lapset kokivat ennen vainoja ja niiden alkaessa suuria muutoksia, jotka liittyivät asuinpaikan, kotimaan, perusturvallisuuden, elinolosuhteiden ja läheisten ihmissuhteiden vaihtumiseen. Ulkopuolisuuden tunnetta esiintyi joillakin jo Suomessa, mutta viimeistään Neuvostoliitossa vainojen alkaessa ja lasten saadessa kansanvihollisen leiman. Siihen liittyvää syrjintää esiintyi monessa eri ympäristössä. Kansanvihollisen jälkeläisen leimaa kannettiin vuosikymmeniä ja se vaikutti lasten identiteettiin. Venäläistämistoimenpiteiden vuoksi lapset sopeutuivat Neuvostoliittolaiseen yhteiskuntaan, mutta omat juuret kiinnostivat monia. Eroteema tuo esiin lasten muistoja perheenjäsenten menetyksestä ja perheen hajoamisesta. Tilanteet ovat olleet lapsille vaikeita ja he joutuivat tottumaan moniin menetyksiin. Selviytymisen teemaan sisältyy muistoja vainojen jälkeisestä ajasta, perheen etsinnästä, maineen puhdistamisesta ja keinoista, joita lapset käyttivät päästäkseen eteenpäin. Tällaisia olivat esimerkiksi uskonto ja vaikeneminen. Teemojen merkitys lapsille vaihteli. Vainojen jälkeisten vuosien tapahtumat ja lasten nykyisyys vaikuttivat siihen, milloin ja miten he muistelivat.

Lasten Suomessa asuvat sukulaiset ovat pyrkineet selvittämään heidän kohtaloitaan eri keinoin, ja nykyiset tiedonsaantimahdollisuudet, sukututkimuksen suosio ja julkinen keskustelu aiheesta ovat vielä lisänneet kiinnostusta. Joissain suvuissa aihe on ollut pitkään vaiettu, kun taas jotkut ovat luoneet yhteyksiä lapsiin jo kylmän sodan aikana. Monissa suvuissa etenkin lasten kohtalot ovat jääneet vaivaamaan aiempia sukupolvia, ja huoli on siirtynyt eteenpäin nykyisillekin sukupolville. Suvun jäsenten kohtalot Neuvostoliitossa on monissa suvuissa tärkeäksi koettu muistelun aihe, ja niihin liittyvien tietojen avulla pyritään vahvistamaan omaa identiteettiä.

Avainsanat: Stalinin vainot, lapsuus, perhe, Neuvostoliitto, siirtolaisuus, muistitieto, perhehistoria.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuskohde.....	1
1.2	Suomalaiset Stalinin vainoissa	2
1.3	Tutkimuskysymykset ja kirjallisuus	6
1.4	Käsitteellinen viitekehys	11
1.5	Lähdeaineisto, metodit ja tutkimuksen rakenne	13
2	Lasten omakohtaiset muistot.....	18
2.1	Muutos.....	18
2.2	Ulkopuolisuus.....	28
2.3	Ero	34
2.4	Selviytyminen.....	42
3	Lasten kohtalot perheen ja suvun historian näkökulmasta.....	54
3.1	Selvitystyön toteuttaminen	54
3.2	Kiinnostus.....	58
3.3	Asenteet.....	64
3.4	Yhteys.....	69
4	Yhteenveto	78
	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	83

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskohde

Vuoden 1917 Venäjän vallankumouksen jälkeen muuttoliike Suomesta Venäjälle ja myös toisinpäin kiihtyi merkittävästi. Osa halusi pois uudesta neuvostovaltiosta, mutta osalle se edusti ihanneyhteiskuntaa ja pelastusta. Vallankumouksen jälkeen suurimmat suomalaiset muuttajaryhmät Venäjälle olivat vuoden 1918 punapakolaiset ja 1930-luvun laman liikkeelle ajamat loikkarit sekä Pohjois-Amerikasta Venäjälle värvätyt amerikansuomalaiset. Tärkein muuttokohde oli suomalaisjohtoinen Neuvosto-Karjala, jossa pyrkimyksenä oli rakentaa ihanteellista sosialistista yhteiskuntaa. Monet suomalaiset kuitenkin päätyivät usein tahtomattaan eri puolille Neuvostoliittoa.¹ Muuttajien joukossa oli paljon myös perheidensä mukana lähteneitä lapsia.

Stalinin Neuvostoliitossa toteutettiin laajoja väestönsiirtoja 1920-luvulta alkaen, eritoten 1930-luvulla. Samalla toteutettiin puhdistuksia, joissa kommunistisen puolueen salainen poliisi murhasi valtavasti ihmisiä. Arviolta 15 miljoonaa ihmistä kuoli ”kansanvihollisina” Stalinin koko hallintokauden aikana. Laajamittaiset vainot ja surmaamiset kohdistuivat vahvasti etnisiin tai muihin vähemmistöihin, mukaan lukien Neuvostoliitossa asuvat suomalaiset. Surmansa saaneiden suomalaisten tarkan määrän arviointi on hankalaa. Osa kuoli teloituksissa, mutta suuri osa menehtyi väestönsiirtojen, pakkotyön, nälkiintymisen ja heikon terveydenhuollon vuoksi.² Tässä tutkielmassa keskityn Stalinin vainoja kokeneiden suomalaisten lapsiin, joista vain murto-osa palasi Suomeen jossain vaiheessa elämäänsä. Suurin osa kuoli tai venäläistettiin ja sijoitettiin asumaan eri puolille Neuvostoliittoa. Yhteydenpito Suomeen ja omaisiin tehtiin vaikeaksi, ellei mahdottomaksi. Joissakin tapauksissa yhteydenotto kuitenkin onnistui vuosikymmeniä Stalinin vainojen ja Stalinin kuoleman (vuonna 1953) jälkeen.³ Tutkimuksessani tarkastelen suomalaislasten kohtaloita vainoissa muistojen ja yhteyksien rakentamisen näkökulmasta. Ennen tutkimustehtävän laajempaa esittelyä tarkastelen eri suomalaisryhmien kohtaloita Stalinin vainoissa.

¹ Engman 2005, 387–388.

² Kansallisarkiston esiselvitys suomalaisista Venäjällä 1917–1953 2020, 2; Dougherty 2001, 1.

³ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, mm. 51, 149, 209, 232, 239, 246

1.2 Suomalaiset Stalinin vainoissa

Vainojen kohteeksi joutuneesta suomalaisväestöstä osa oli mennyt siirtolaisina Neuvostoliittoon ja osa oli syntynyt siellä. Inkerinmaalla ja Pietarissa asui kahdenlaisia luterilaisia suomalaisia ennen vuoden 1917 vallankumousta. Inkerinsuomalaisten esi-isät ja -äidit olivat muuttaneet sinne Ruotsin vallan ja vanhan Suomen aikana 1600–1700-luvuilla. Kun koko Suomi liitettiin Venäjään sen autonomisena suuriruhtinaskuntana vuonna 1809, lähti moni suomalainen Pietariin ja Inkeriin töihin. Enemmistö heistä säilytti Suomen kansalaisuuden. Lisäksi Inkerinmaalla asui alueen alkuperäisiä ortodoksisia suomenheimolaisia. Inkerinsuomalaiset olivat Neuvostoliiton suurin suomalaisryhmä ja yksi pahimmin Neuvostoliiton kansallisuus- ja sortopolitiikan vuoksi kärsineistä vähemmistöistä. Vuosina 1930–31 pantiin Inkerissä toimeen lähes sataprosenttinen pakkokollektivisointi⁴ osana Stalinin viisivuotissuunnitelmaa. Seuraavina vuosina karkotettiin kotoaan noin 26 000–27 000 inkerinsuomalaista. Karkotetut lähetettiin Tadžikistanin, Kazakstanin, Arkangelin, Novgorodin ja Vologdan alueille. Karkotukset eivät päättyneet tähän vaan inkerinsuomalaisia pakkosiirrettiin vielä vuosikymmenten ajan. Suuren terrorin vuosina 1937–1938 noin 20 000 suomalaista, inkeriläiset mukaan lukien, teloitettiin tai menehtyi vankiloissa ja leiriolosuhteissa.⁵

Siperiaan muodostui suomalaisyhteisö 1800-luvulla, jolloin sinne karkotettiin 25 inkeriläisperhettä. Vuosien 1826–1888 aikana Suomesta ja Inkerinmaalta karkotettiin Siperiaan lisää ihmisiä, pääosin rikollisia perheineen, jolloin sinne muodostui useita suomalaiskyliä. Kylissä säilyi suomen kieli, elintaso oli hyvä ja monet kotiutuivat sinne. Neuvostoaikana kollektivisointitoimenpiteet, suuren terrorin vuodet ja sota saivat aikaan tuhoja myös näissä yhteisöissä. Sulautuminen venäläisiin ja nimien venäläistäminen vähensivät suomalaisten erottautumista omana ryhmänään. 1930-luvulla Siperiaan karkotetut suomalaisloikkarit ja inkeriläiset lisäsivät suomalaisten määrää, ja Siperiassa asuu edelleen erilaisten suomalaisryhmien jälkeläisiä.⁶

Murmanskin rannikoilla Pohjoisen jäämeren rannalla eli suomalaisyhdyskuntia, joita oli alkanut nousta jo heti nälkävuosien jälkeen 1860-luvun lopulla tsaari Aleksanteri II:n annettua asetuksen Murmanskin siirtolaisten verohelpotuksista. Muuttajia lähti etenkin Suomen pohjoisosista. Myöhemmin asutusta tuli lisää Muurmannin radan rakennustöihin vuosina 1915–1916. Alueen

⁴ Kollektivisoinnilla tarkoitetaan yksityisomisteisten tuotantovälineiden siirtämistä valtion omistukseen. Inkerinsuomalaisten maanviljelijöiden kohdalla pakkokollektivisointi tarkoitti, että valtio otti heiltä väkisin haltuunsa lähes koko omaisuuden kuten karjan, viljelysmaan, maatalouskaluston ja rehu- ja ruokavarastot. Kollektivisointiin liittyivät myös maatalousväestön karkotukset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, ”Inkeriläiset -Neuvosto-Inkeri”.

⁵ Gildi 2007, 9–12, 54; Engman 2005, 405; Reuter 2020b, 45.

⁶ Lahti-Argutina 2001, 24–25.

suomalaisten karjatalous, kalatalous ja maanviljelys olivat hyvällä tasolla karuista luonnonoloista huolimatta ja kylät kukoistivat.⁷ Vuonna 1926 Neuvostoliiton Muurmannin piirissä asui 1697 suomalaista, osa täysin suomalaisissa kylissä. 1930-luvun puolivälissä suomalaisia talouksia oli vielä 334. Kuolan alueella ja Muurmannin rannikoilla alettiin pidättää suomalaisia vuodesta 1937 alkaen osana suuren terrorin ulkomaalaistaustaisten etnisiä puhdistuksia. Ihmisiä katosi syytettyinä kansanvihollisuudesta Suomen käytyinä ja vakoojina. Kollektivisointitoimien yhteydessä suomalaiset pakotettiin kolhooseihin ja vuonna 1940 evakuoitiin kaikki suomalaiset aluksi Karjalaan ja sieltä ympäri Neuvostoliittoa. Pakkosiirtojen yhteydessä ihmisiä nälännytettiin nälkään ja sairauksiin. Muurmannin suomalaisista jäi jäljelle enää rippeet ja vain muutama palasi takaisin kotiinsa.⁸

Punapakolaisia perheineen virtasi Suomesta Neuvostoliittoon vuoden 1918 sisällissodan jälkeen. Arvioitu määrä kesällä 1918 oli noin 10 000–13 000 henkeä.⁹ Heidän keskeisimmäksi asuinalueekseen muodostui Venäjän Karjala 1920-luvulla. Kymmenkunta vuotta myöhemmin seurasi perässä työläisten aatteelle omistautuneita työläisiä. Osa lähti luvallisesti passeilla, mutta moni luvattomasti rajan yli loikaten. Loikkareiden kokonaismääräksi on arvioitu noin 15 000, tosin luku on epävarma. Heistä lähes puolet kuoli Stalinin vainoissa. Vilkkain loikkausvuosi oli 1932. Monet lähtivät leveämmän leivän ja työn perään koko perheen tai suvun voimin. Toinen lähdön syy oli vasemmistoliikkeeseen kuuluviin kohdistunut poliittinen painostus, ja kolmas silkka seikkailunhalu. Loikkaarit ylittivät rajan metsien tai pohjoisten tunturien kautta tai salakuljettajien avulla meriteitse. He uskoivat saavansa Neuvostoliitossa hyvän vastaanoton, mutta sen sijaan heitä pidettiin loisina, jotka pyrkivät valmiiseen sosialistiseen yhteiskuntaan sen sijaan, että rakentaisivat sellaista omassa maassaan. Tulijat vangittiin ja heitä kuulusteltiin jopa kuukausia vakoojiksi epäiltyinä. Sen jälkeen osa sai asettua Karjalaan ja osa lähetettiin työsiirtoloihin ympäri Neuvostoliittoa, erityisesti itään Uralille tai Siperiaan. Lisäksi tulijat laitettiin allekirjoittamaan lomakkeita neuvostokansalaisuuden anomiseksi.¹⁰

Yhdysvalloista ja Kanadasta muutti Neuvostoliittoon paljon ”Karjalan kuumeen” houkuttelemia suomalaissiirtolaisia. He olivat haluttuja maahanmuuttajia, sillä Yhdysvalloissa ja Kanadassa metsäteollisuus oli 1930-luvun alussa kehittyneempää kuin missään muualla. Valikoivan kansallisuuspolitiikan mukaan amerikansuomalaiset katsottiin Neuvostoliitossa mallikelpoiseksi

⁷ Luukkainen & Markkula 2014, 5–6; Lahti-Argutina 2001, 25.

⁸ Lappalainen & Turtola 2019, Pitkä ja musta yö- kauhun vuodet 1937–1938; Engman 2005, 315.

⁹ Engman 2005, 391.

¹⁰ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 13–19, 30–33; Lahti-Argutina 2001, 28–29; Jegorov 2019.

suomalaiseksi proletariaatiksi, jotka kykenevät rakentamaan punikkien maata. He olivat siirtolaisina huomattavasti paremmassa asemassa kuin loikkarit. Vuonna 1929 alkanut talouslama loi kriisin, jonka myötä moni jo aiemmin Neuvosto-Karjalaa kohtaan kiinnostusta tuntenut sai lähtösäyksen. Aikaisemmin samalla vuosikymmenellä oli joukko suomalaisia kommunisteja muuttanut Pohjois-Amerikasta Neuvostoliittoon ja perustanut siellä työkommuuneja.¹¹ Monella muuttajista oli varsin hyvä toimeentulo. Neuvostoliittoon ei lähdetty tyhjin käsin, vaan varoja kerättiin Venäjän Avun rahastoon. Mukana vietiin myös traktoreita, puimakoneita, autoja ja jopa lentokoneita. Lisäksi lähtijöitä ohjeistettiin ottamaan mukaan ammattialansa täydellinen työkalusto.¹² Pohjois-Amerikasta muuttaneiden suomalaissiirtolaisten kokonaismäärä on arviolta 5000–6500 henkeä. Heistä osa palasi takaisin Neuvostoliiton kurjiin oloihin pettyneenä. Puhdistusten alettua Amerikasta tulleita syytettiin eristäytymisestä ja amerikkalaisten esikuvien ylistämisestä ja he joutuivat terroritoimien kohteiksi.¹³

Karjalan alueella suomalaisten osuus koko väestöstä oli melko pieni, mutta heillä oli suhteessa paljon valtaa hallintokoneistossa ja tuotantolaitosten johdossa. Kouluista noin puolet oli suomalaisia. Suomalaisten, karjalaisten ja venäläisten väliset suhteet olivat melko hyvät ennen 1930-luvun puoliväliä. Pinnan alla saattoi kuitenkin kyteä eripuraa, joka puhkesi liekkeihin suuren terrorin vuosina. Suomalaisiin suhtauduttiin osittain epäluuloisesti ja turvallisuuspoliisi oli perillä heidän tekemisistään. Karjalassa kommunistipuolueen vaino ja vangitsemiset kohdistuivat aluksi enemmän karjalaiseen ja venäläiseen väestöön, mutta vuodesta 1933 alkaen huomio suunnattiin Karjalan etniseen koostumukseen ja sen päävaaraksi määriteltiin paikallinen nationalismi. Suomenkielisen Karjalan katsottiin muuttuneen vastavallankumouksen tukikohdaksi. Vuoden 1935 keväällä Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatti (NKVD) ryhtyi puhdistamaan Karjalan pääkaupunkia Petroskoita ja rajavyöhykettä luokkavihollisista ja kulakeista¹⁴. Joulukuussa 1937 Suomen kielen käyttö kiellettiin ja se julistettiin ”vastavallankumoukselliseksi porvarillisten nationalistien kieleksi”. Suomenkieliset kirjat ja lehdistö lakkautettiin, suomalainen kulttuuri ja koulut lakkautettiin ja suomalaiset mallitilat siirtyivät venäläisille isännille. Vainot huipentuivat vuosina 1937–1938, jolloin Karjalassa tuomittiin arviolta 9500 henkilöä. Heistä kuolemantuomion sai 85 %. Vuonna 1939 Karjalassa oli enää noin 4700 suomalaista, kun vastaava luku vuonna 1934 oli ollut noin 20 000.¹⁵

¹¹ Rautkallio 1995, 94; Kero 1983, 21–27. Kommuuneja esim. Kylväjä, Säde, Työ.

¹² Sevander 2000, 49; Kero 1983, 80.

¹³ Engman 2005, 399–405; Zlobina 2017, 5.

¹⁴ Kulakeiksi kutsuttiin varakasta talonpoikaisluokkaa, jonka Stalin luokitteli maatalouden kollektivointitoimenpiteiden tärkeimmäksi vastustajaksi ja määräsi täydellisesti tuhottavaksi joulukuussa 1929. Käytännössä kulakeiksi luettiin yleensä sellaisetkin talonpojat, joiden toimeentulo oli hyvin niukka, mutta jotka eivät halunneet liittyä kolhooseihin. Kulakeiksi luokitellut teloitettiin, tuomittiin pakkotyöleireille tai pakkosiirrettiin maan kaukaisille alueille. Kts. esim. Gildi 2007, 45–49.

¹⁵ Kamppinen 2019, 13–14, 194, 233, 212–243, 247, 269–271, 300–301.

Historioitsija Klas-Göran Karlssonin määritelmän mukaan Neuvostoliiton terrorikausi alkoi marraskuussa 1917 Leninin ja bolševikkien päästyä valtaan ja loppui vasta Stalinin kuoltua maaliskuussa 1953. Neuvostoliiton terroritoimien kohteet nähtiin ”luokkavihollisina” eli puolueelle vaarallisina. 1930-luvulta alkaen viholliskuva muuttui pikkuhiljaa etnisemmäksi ja viholliset valtion ulkopuolelta tuleviksi ”kansanvihollisiksi”.¹⁶ Varsinaiset puhdistukset puolueessa alkoivat Sergei Kirovin joulukuussa 1934 tapahtuneen murhan jälkeen. Murhan tekijä oli Leonid Nikolajev, mutta jotkut merkit viittaavat siihen, että murhan taustalla olisi ollut Stalin, joka oli ajautunut erimielisyyksiin Kirovin ja hänen ajamansa sovinnollisemman politiikan kanssa. Ainakin Stalin hyödynsi murhaa omiin poliittisiin tarkoituksiinsa. Kirovin murhaa seurasi puolueen korkeissa asemissa olevien henkilöiden erottamisia ja näytösoikeudenkäyntejä Moskovassa.¹⁷ Laajamittaiset, koko neuvostovaltion kattavat vainot alkoivat Stalinin heinäkuussa 1937 tekemästä ”joukkorankaisutoimia” koskevasta päätöksestä. Vuosia 1937–1938 kutsutaan suuren terrorin vuosiksi. Vangitsemisista ja teloituksista laadittiin kiintiöt, jotka Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatin (NKVD) tuli täyttää, ja vangitun syyllisyys tai syyttömyys oli toisarvoinen asia. Suuren vainon kansalliset operaatiot kohdistuivat erityisesti kahteen ryhmään: suomalaisiin ja puolalaisiin. Tilastojen mukaan vangituista suomalaisista noin 89 % teloitettiin vain muutaman kuukauden mittaisella ajanjaksolla vuosina 1937–1938.¹⁸

Vainojen syitä on vaikea määritellä lyhyesti ja yksiselitteisesti, mutta monen tutkijan mukaan pääsyytä oli kolme: taloudelliset syyt ja erityisesti se, että Neuvostoliiton talous oli romutettu kollektivisointitoimenpiteillä ja teollisuuden kehitykseen ei riittänyt resursseja. Vangeista ja karkotetuista saatiin halpaa työvoimaa valtaville työmaille ympäri maata. Sosiaalipoliittiset syyt liittyvät siihen, että sosialistisen mallivaltion rakentamisen idea oli romahtanut. Uskoa aatteeseen ruokki kansan aivopesu ja jatkuva rankaisutoimien pelko, jolla ihmisiä hallittiin kymmeniä vuosia. Subjektiiivisten syiden mukaan taas vainojen taustalla oli Stalinin oma vallanhimo, vainoharhaisuus ja raakamaisuus.¹⁹

Kansanvihollisiksi tai vakoojiksi tuomitut suomalaiset teloitettiin tai karkotettiin perheineen pakkotyöhön leireille tai asutusalueille, jotka sijaitsivat tehtaiden tai metsätyömaiden läheisyydessä. Teloitettaviksi tuomituilta vanhemmilta vietiin lapset väkisin. ”Yhteiskunnallisesti vaaralliset lapset” sijoitettiin neuvostovallan laitoksiin tai annettiin poliittisesti hyväksytyille henkilöille.

¹⁶ Karlsson 2005, 17, 185; Golubev & Takala 2014, 21.

¹⁷ Karlsson 2005, 169–172; Kamppinen 2019, 250–251.

¹⁸ Kamppinen 2019, 252–254; Rislakki 2020, 1.

¹⁹ Lahti-Argutina 2001, 46–47.

Suomalaislapset joutuivat pilkan ja kiusaamisen kohteeksi ja vain venäjä oli hyväksytty puhekieli. Monet kuolivat nälkään, sairauksiin ja kylmään tai tekivät itsemurhan. Lapsia venäläistettiin, heidän nimensä vaihdettiin ja 16-vuotiaina heille annettiin neuvostopassit. Monet lapset menettivät lopullisesti yhteyden kotimaahansa, perheeseensä ja sukulaisiinsa, eivätkä saaneet enää tietää toistensa kohtaloista. Arkistoissa ja tutkimuksissa on lapsista hyvin vähän tietoja, ”he ovat pyyhkiytyneet pois historiasta”.²⁰

1.3 Tutkimuskysymykset ja kirjallisuus

Lasten kohtaloiden jääminen paljolti pimentoon Stalinin vainoissa on tutkimuksellisesti kiinnostusta herättävä asia. Suomalaisten kohtalot Stalinin vainoissa eivät ole saaneet näkyvyyttä samassa mittakaavassa kuin jotkut muut viime vuosisadan sodissa ja vainoissa kärsineet uhrin. Suomessakin tunnetaan paremmin holokaustin uhrin, vaikka holokausti on vaikuttanut harvemman nykysuomalaisen elämään kuin Stalinin vainot. Suomen ja Neuvostoliiton solmiman välirauhan jälkeen Neuvostoliiton tiukka valvonta ja sensuuri Suomessa ei antanut sijaa syyttelyille tai vanhojen asioiden kaivelulle. Poliittinen ilmapiiri oli arka vuosikymmeniä. Suomalaisten omakaan omatunto ei ollut puhdas, sillä Etsivä keskuspoliisi ja ulkoministeriö vältti tietoisesti auttamasta esimerkiksi monen loikkariperheen Suomeen paluuta ennen sotia.²¹ Kylmän sodan aika ja Neuvostoliiton suljetut arkistot vaikeuttivat tutkimustyötä useiden vuosikymmenten ajan. Aiheeseen on päästy paneutumaan syvällisemmin vasta 1990-luvulla Neuvostoliiton hajottua ja arkistojen avauduttua tutkijoille.

Se, ettei menneisyyttä muistella julkisesti, ei tarkoita välttämättä unohtamista, vaan sitä että muistelu on yksityistä ja tapahtuu rajatussa yhteisössä. Valikoinnin avulla nostetaan esiin tiettyjä historioita nykyhetken uudelleentulkittavaksi ja tietyt jäävät poissaoleviksi. Tämä käsitteellistetään usein unohtamiseksi.²² Moni vainoista selvinnyt lapsi on kokenut muistoistaan puhumisen vaikeaksi, johon on ollut syynä muistojen rankkuus ja yhteiskunnan asenteellisuus. Nuo lapset ovat nyt jo iäkkäitä, ja moni on halunnut nyt kertoa muistojaan, ennen kuin ne jäävät kokonaan kertomatta. Stalinin vainojen suomalaisuhreista on keskusteltu mediassa muutaman vuoden ajan ja yleisesti on tuotu esiin, että siihen liittyvä tutkimus ei ole tarpeeksi kattavaa. Tällä hetkellä Stalinin vainojen uhrin ovat aktiivisesti nousseet julkisen muistamisen kohteeksi, sillä aiheesta on syyskuussa 2020 käynnistetty

²⁰ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 94 & Rislakki, 2017.

²¹ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 43–46.

²² Savolainen 2022, 193.

Kansallisarkistossa viisivuotinen tutkimushanke, jonka tavoite on tuottaa runsaasti uutta tietoa suomalaisten vaiheista Venäjällä ja vainojen uhreina.²³ Se toimii yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Stalinin vainojen muistot* -muistitietokeruun (2020) ja *Stalinin vainojen muistot* -hankkeen (2021–2022) kanssa. Hanke on jatkoa muistitietokeruulle ja sen tavoite on selvittää haastattelujen avulla vainojen uhrien jälkeläisten kokemuksia vainoista. Aihe on siis ajankohtainen ja siihen liittyvää tietoa ollaan parhaillaan hankkimassa lisää.

Tässä tutkielmassa lähestyn Stalinin vainoja suomalaislasten muisteluiden ja kohtaloiden näkökulmasta. Analysoin ensinnäkin sitä, millaisia muistoja Stalinin vainoista selviytyneillä suomalaislapsilla oli vainoista. Keskityn erityisesti lasten muistoihin vaikeista tapahtumista, kuten elämänmuutoksista, perheen rikkoutumisesta, syrjinnästä ja lisäksi selviytymisestä. Toiseksi tarkastelen sukulaisten kertomuksia ja muistoja heidän yrityksistään selvittää lasten kohtaloita Stalinin vainoissa ja rakentaa yhteyksiä kadonneisiin lapsiin. Keskityn tarkemmin aiheen kiinnostavuuteen ja siihen liittyviin asenteisiin suvuissa. Tutkimuksen kohteena on siis Stalinin vainojen ja niiden seurausten muistelu lasten ja heidän sukulaistensa näkökulmista. Lähteenä käytän SKS:n keruuta *Stalinin vainojen muistot*. Osa keruuvastauksista on selviytyneiden lasten itsensä lähettämiä, ja osa heidän sukulaistensa lähettämiä.

Tutkielman kannalta on hyvä pohtia, mitä tarkoitetaan suomalaisella tässä yhteydessä. Tutkijatohtori Ulla Savolaisen mukaan kansalliseen, maantieteelliseen tai etniseen taustaan liittyvät luokittelut ja niiden suhde identiteettiin ei ole koskaan yksinkertaista. Luokittelun merkitykset muuttuvat ajan kuluessa, eivätkä ne määritä yksilön koko identiteettiä ainakaan pysyvästi.²⁴ Esimerkiksi inkeriläisten määrittäminen suomalaisiksi ei ole yksiselitteistä. Vaikka Inkerinmaalla eli suuri suomalaislähtöinen väestö, jonka keskuudessa suomen kieli ja luterilainen uskonto olivat yleisiä, oli Inkerinmaa kuitenkin osa Venäjää vuoden 1721 Uudenkaupungin rauhasta lähtien.²⁵ Myös esimerkiksi Muurmannin suomalaisyhdyskuntien vanhempi väestö saattoi olla Suomen puolella syntynyttä, mutta lapset Neuvostoliitossa syntyneitä. Tutkimuksen rajaamisen kannalta onkin oleellista se, miten suomalaisuus määritellään ja onko sen kriteerinä kansallisuus, synnyinmaa, kieli vai identiteetti. Reuterin mukaan historiantutkimuksen metodologinen nationalismi määrittelee usein suomalaisuuden ahtaasti vain Suomen kansalaiset käsittäviksi, mikä jättää ulkopuolelle itsensä suomalaisiksi kokevia etnisiä suomalaisia.²⁶ Tämän tutkimuksen osalta suomalaisiksi luokitellaan

²³ Kansallisarkiston tutkimushanke *Suomalaiset Venäjällä 1917–1964*.

²⁴ Savolainen 2022, 192.

²⁵ Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, ”Inkeriläiset- Venäjän keisarikunnan Inkeri”.

²⁶ Reuter 2023, 39–40.

kaikki aineistoni vastaajat synnyinmaasta ja äidinkielestä riippumatta. He itse identifioivat itsensä suomalaisiksi, eikä sitä ole syytä tässä tutkimuksessa kyseenalaistaa, vaikka jossain muussa yhteydessä se voikin olla perusteltua. Luokittelen tässä suomalaisiksi myös lapset, jotka ovat Neuvostoliitossa syntyneitä ja joiden toinen vanhempi on venäläinen, mutta joiden toinen vanhempi on suomalainen siirtolainen.

Perheellä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan useimmiten lapsen ydinperhettä, mutta joissain tapauksissa myös muita sukuun kuuluvia henkilöitä, sillä joissain muisteluissa tulee esiin lasten ja ydinperheen ulkopuolisten sukulaisten välisiä tiiviitä suhteita. Vielä on hyvä pohtia, mitä tarkoitetaan lapsella tässä yhteydessä. Vuosien 1898–1969 välillä, eli myös Stalinin valtakauden aikaan, suomalaisten täysi-ikäisyysraja oli 21 vuotta. Vuodesta 1976 täysi-ikäisellä on tarkoitettu 18-vuotiasta.²⁷ Tutkimuksen kannalta järkevämpää on kuitenkin käyttää täysi-ikäisyyden määritelmänä nykyistä 18 vuoden ikärajaa. Stalinin ajan Neuvostoliitossa ikärajakysymykset olivat häilyviä. Kansalaisuusasioissa raja oli 16 vuotta, jolloin lapsille annettiin neuvostopassit. Yksiselitteistä ja riippumatonta ikärajaa lapsen ja aikuisen välillä ei ollut ja täysi-ikäisyyskäsitteet olivat erilaiset Suomessa ja Neuvostoliitossa. Kuitenkin tänä päivänä 18–21-vuotiaat luokitellaan jo ruumiillisesti ja henkisesti aikuisiksi, ja 18-vuotiasta ei ole järkevää luokitella lapseksi. Tämän vuoksi olen tässä tutkimuksessa päätenyt käyttämään lapsen määritelmänä Stalinin vainojen aikaan iältään alle 18-vuotiaita.

Tutkimuksella ei ole aikarajausta, koska aineisto käsittää ajanjaksoja 1910-luvulta tähän päivään. Lasten kohtalot ovat kokonaisia elämäntarinoita kaikkine vaiheineen. Vaikka suuren puhdistuksen aikakausi sijoittuu 1930-luvun loppupuolelle, jatkui eloon jääneiden lasten elämä sen jälkeenkin olosuhteissa, jotka olivat merkittävästi muuttuneet ja he joutuivat kokemaan syrjintää ja kärsimään vainojen seurauksista vielä vuosikymmenien ajan. En tee rajauksia myöskään eri suomalaisryhmien välillä, vaikka periaatteessa olisi mahdollista keskittyä pelkästään yhden siirtolaisryhmän, kuten loikkarien lapsiin. Inkerinsuomalaisiin liittyvää kirjallisuutta on myös paljon, ja aineistossani inkerinsuomalaiset ovat jossain määrin edustettuina. Heitä koskivat lisäksi toisen maailmansodan Inkerinmaan saksalaismiehityksen aikaiset siirrot Suomeen ja sodan päätyttyä takaisin Neuvostoliittoon.

Populääriin ja akateemiseen tutkimukseen kiinnostus muistiin on kasvanut toisen maailmansodan ja etenkin 1970-luvun jälkeen. Vaikuttavimmat muistidiskurssit ovat keskittyneet traumaattisiin ja väkivaltaisiin menneisyyksiin ja toista maailmansotaa ja holokaustia on käsitelty yhteiskunnan

²⁷ ”Miten täysi-ikäisyysraja on muuttunut vuodesta 1898 lähtien?”

monella eri tasolla.²⁸ Holokaustia käsittelevällä tutkimuksella onkin monia yhtymäkohtia tämän tutkimuksen aiheeseen, etenkin vainojen uhreiksi joutuneiden lasten osalta.²⁹ Neuvostoliiton hajoamisen aikaan ja sen jälkeen julkaistiin paljon muistelmateoksia esimerkiksi inkerinsuomalaisten kokemuksista, joka oli osa muisti-innostusta. Innostuksen taustalla oli Neuvostoliiton hajoamisen aiheuttama historian uudelleentulkinnan tarve, toisen maailmansodan tapahtumien käsittelyn tärkeyden korostaminen ja uusi teknologia, joka mahdollisti muisteluiden globaalin levittämisen.³⁰ Kirjallisuudentutkija Riitta Jytilän mukaan 2000-luvulle tultaessa muistaminen ilmiönä on voimistunut etenkin traumatutkimuksen myötä. Ahdistavat ja väkivaltaiset tapahtumat ovat nousseet käsittelyyn ja myös kirjallisuudessa näkyy viehtymys traumaattisiin aiheisiin, kuten sotiin, väkivaltaan ja katastrofeihin.³¹

Stalinin vainojen osalta kirjallisuutta on tänä päivänä jo runsaasti. Esimerkiksi toimittaja Eila Lahti-Argutina on tutkinut Venäjällä 1990-luvulla auneita arkistoja ja julkaissut monia suomalaisten vainojen uhrien nimiä ja kohtaloita teoksessaan *Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vainonuhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*. Teoksen avulla monelle on selvinnyt aiemmin pimennossa ollut kadonneen sukulaisen kohtalo. Hän on myös yhdessä toimittaja ja kirjailija Jukka Rislakin kanssa selvittänyt ja julkaissut suomalaisuhrien kohtaloita teoksessaan *Meillä ei kotia täällä, suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938*. Teos sisältää kattavasti tietoa loikkarien vaiheista eri puolilla Neuvostoliittoa, ja tiedot perustuvat aikalaisten kertomuksiin ja arkistolähteisiin. Teoksessa on tietoa myös monista suomalaislapsista. Sosiologi Anni Reuterin tammikuussa 2023 julkaistu väitöskirja *Inkerinsuomalaisten karkotus, hajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon valossa* tarjoaa tuoretta tutkimustietoa inkerinsuomalaisten kokemasta terrorista diasporan, hiljaisen vastarinnan, vastakertomusten, muistikulttuurin ja karkotusten näkökulmasta.

Stalinin vainoja käsitteleviä omaelämäkerrallisia muistelmia on paljon, ja niitä käytän tutkimuksessani antamaan näkökulmaa vainotapahtumiin, mutta ne eivät toimi tutkimuksen lähdeaineistona. Poikkeuksena on muurmanninsuomalaisen Elina Luukkaisen muistelmateos *Jäämeren myrskylintu*. Hän on julkaissut yhdessä Ilkka Markkulan kanssa kokemuksistaan kirjallisen teoksen ja osallistunut myös omaisensa lähettämällä vastauksella lähdeaineistonani toimivaan SKS:n

²⁸ Savolainen 2022, 195.

²⁹ Ks. esim. Kaplan 2002, "Children In The Holocaust. Dealing With Affects And Memory Images in Trauma And Generational Linking", Hantzaroula 2015, "The children's experience of the Holocaust: memory and identity in post-war Greece", ja Mihailescu 2014, "Traumatic echoes of memories in child survivors' narratives of the Holocaust: The Polish experiences of Michał Głowiński and Henryk Grynberg".

³⁰ Savolainen 2018, 57; Reuter 2023, 37.

³¹ Jytilä 2022.

keruuseen. Keruuvastaus käsittelee hänen kokemuksiaan vain suppeasti ja sen vuoksi katson järkeväksi täydentää hänen omia muistojaan teoksen avulla, sillä ne ovat kuitenkin myös osa keruuaineistoa. Hänen muistonsa tuovat myös tutkimukseen lisäkattavuutta, sillä hän edustaa ainoana vastaajana muurmanninsuomalaisia. Tutkimuksessa kirjallisuutena käytettävät omaelämäkerrat ovat amerikansuomalaisen Mayme Sevanderin teos *They Took My Father, Finnish Americans in Stalin's Russia* sekä Vieno Zlobinan teos *Heidän ihanteensa murskattiin, tyttären tarina Säde-kommuunasta Neuvosto-Karjalassa*.

Tämän tutkielman kannalta tärkeän haastattelututkimuksen on tehnyt historian professori Cathy A. Frierson, joka on haastatellut neuvostoliittolaisia lapsia heidän vainokokemuksistaan teoksessa *Silence Was Salvation: Child Survivors of Stalin's Terror and World War II in the Soviet Union*. Friersonin tutkimusjoukkoon kuuluu kymmenen Stalinin vainot läpikäynyttä lasta eri puolilta Neuvostoliittoa. Hän on haastatellut tutkittavia keskittyen kolmeen eri elämänvaiheeseen: lapsuuteen ennen Stalinin vainoja tai vanhempien pidätystä, kokemuksiin orpouden ajalta ja elämään aikuisena Stalinin kuoleman jälkeen. Friersonilla oli jokaisesta osa-alueesta vakiokysymykset. Ne käsitelivät lapsen elinolosuhteita 1920–30-luvulla ennen vainoja, leimautumista koulumaailmassa vanhempien pidätyksen jälkeen, toista maailmansotaa, Stalinin kuolemaa ja lasten asemaa työnhaussa ja opiskelumahdollisuuksissa aikuisina kansanvihollisten jälkeläisinä.³² Friersonin tutkimuksen avulla voi huomata yhtäläisyyksiä ja eroja neuvostoliittolaisten ja suomalaisten kansanvihollisten lapsien välillä.³³ Omaelämäkerralliset muistelmat ja Friersonin tutkimus perustuvat muistitietoon, kuten myös tässä tutkimuksessa käyttämäni aineisto. Siihen liittyvää metodologiaa avaa esimerkiksi Outi Fingerroosin, Riina Haanpään, Anne Heimon ja Ulla-Maija Peltosen toimittama teos *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Neuvostoliiton muistamista monesta eri näkökulmasta käsitellään kirjallisuudentutkija Anna Hellen ja historioitsija Pia Koivusen toimittamassa teoksessa *Neuvostoliitto muistoissa ja mielikuvissa*.³⁴

³² Frierson 2015, 6–7.

³³ Frierson 2015, 6–7.

³⁴ Lapsia vainojen uhrina on tutkinut holokaustin yhteydessä esim. Mihailescu, Lev-Wiesel & Amir. Nick Baron on toimittanut teoksen pakkosiirretyistä lapsista Venäjällä ja Itä-Euroopassa. Gulagin vankien posttraumaattisia oireita on tutkinut Mark J. Dougherty. Klas-Göran Karlsson on tutkinut terrorin mekanismeja kirjassaan *Vaino ja vaikeneminen ja Ossi Kamppinen Neuvosto-Karjalan suurta terroria teoksessa Palkkana pelko ja kuolema, Neuvosto-Karjalan suomalaiset rakentajat*. Anni Reuter on tehnyt väitöskirjansa lisäksi monipuolista tutkimusta inkerinsuomalaisista Neuvostoliitossa ja Tarja Lappalainen ja Martti Turtola ovat tutkineet Muurmannin suomalaisten kohtaloita teoksessa *Stalinin tappamat: Muurmannin suomalaisten pitkä ja musta yö*. Teoksissa käsitellään myös Stalinin vainojen lapsiuhreja.

1.4 Käsitteellinen viitekehys

Tutkimukseni voidaan käsittää osaksi sekä muistitietotutkimuksen, että perhehistorian tutkimuksen kenttää. Tutkimus on myös osa history from below-tutkimussuuntausta, sillä se tutkii historiallista ilmiötä marginaalisen ryhmän, eli lasten kautta. Tutkittava laajempi ilmiö on suomalaisten siirtolaisuus Neuvostoliittoon ja Stalinin vainot. Suomalaisten kohtaloita Stalinin vainoissa on tutkittu Karjalan johtomiesten ja aikuisten sekä kokonaisten perheiden kautta. Myös lasten osallisuus on tärkeää huomioida tutkimuksellisesti, sillä lapset olivat yksi vainoista kärsinyt ryhmä, ja monen lapsen kohdalla vainokokemukset seurasivat myöhempään elämään ja leimasivat heidän käyttäytymistään esimerkiksi omien lasten kanssa ja aiheuttivat pelkoa ja epävarmuutta. Lapset ovat osa omaa sukuyhteisöään ja sen näkökulmasta tiedot lasten kohtaloista ovat tärkeitä, sillä niiden avulla vahvistetaan suvun historiaa.

Monet aineiston lähettäjästä ovat kiinnostuneet sukuunsa kuuluvien henkilöiden elämäntarinoista ja ovat pyrkineet saamaan heistä mahdollisimman paljon tietoja selville. Perhehistoriasta on muodostunut viime vuosikymmeninä suosittu tapa tutkia ja käsitellä menneisyyttä. Perhehistoriaa ja yhteiskunnallisia tapahtumia yhdistämällä pyritään ymmärtämään omia esivanhempia ja heidän valintojaan. Lisäksi sosiaalisen median eri ryhmät ovat lisänneet esimerkiksi perhehistoriallisten dokumenttien tuomista julkisiksi, jolloin ne voivat edesauttaa myös laajempien väestöryhmien kohtalon avaamista.³⁵ Perhehistoriaan käsitetään kuuluvaksi myös oman suvun historia, jonka kautta luodaan omaa identiteettiä ja esimerkiksi maantieteellisiin paikkoihin kiinnittymistä. Usein edesmenneet sukupolvet ovat luomassa eläville erilaisia merkityksiä. Esimerkiksi sukututkimuksen teko vaikuttaa menneisyyden kerronnallistamiseen ja myös tekijän omakuvaan perinteen välittäjänä. Suvun tarinoilla pyritään saamaan ihailua ja kunnioitusta omille juurille tai tuomaan esiin niiden maantieteellinen monipuolisuus.³⁶

Perheiden ja sukujen kuullun tai kirjoitetun muistitiedon määrä vaihtelee, toiset ovat kuulleet runsaasti kertomuksia sukujensa vaiheista, ja toiset taas hyvin vähän. Suvun tai perheen historiasta kerrottaessa myös henkilökohtaisuuden taso vaihtelee sen mukaan, kerrotaanko henkilöstä, jota ei ole tunnettu henkilökohtaisesti, vai esimerkiksi omasta äidistä. Historiakulttuurin vaikutus ilmenee esimerkiksi sota-ajan kerronnassa, joka on jo suhteellisen vapautunutta. Syynä on sekä sodista kulunut pitkä aika, että aiheen runsas käsittely mediassa marginaalistenkin ryhmien näkökulmista

³⁵ Savolainen & Lukin & Heimo 2020, 67–68, 71–73.

³⁶ Latvala 2000.

käsin. Aika on sallivampi kokemusten käsittelylle myös siksi, että monet aikalaiset kokevat tarvetta pitkän vaikenemisen jälkeen muistella kokemuksiaan. Unohtamisen ja muistelun aikaan vaikuttavat muun muassa elämäntilanteet.³⁷

Myös yhteiskunnallisella tilanteella ja julkisella asenteella on vaikutusta menneiden tapahtumien käsittelyyn. Tällä hetkellä Venäjään liittyvä historiantutkimus on jälleen kokemassa murrosta, joka johtuu Venäjän ja Ukrainan välisestä sodasta ja Venäjällä ilmenneestä historian tapahtumien uudeltaisesta tulkinnasta. Arkistojen käyttöä on jälleen rajoitettu ja Stalinin vainojen aikaisten joukkoteloitusten syyllisyyskysymystä on tulkittu uudelleen. Joidenkin mediassa esitettyjen venäläisten näkemysten mukaan suomalaiset itse olisivat vastuussa joukkohautojen uhreista. Tällaiset tapahtumat luonnollisesti voivat aiheuttaa uudelleen herännyttä pelkoa vainojen uhrien keskuudessa ja houkuttaa vaikenemaan menneisyydestä.

Muistitieto, eli oral history, määritellään tiedoksi, joka pohjautuu tiedonantajan muistiin, eikä kirjallisiin lähteisiin. Luotettavuus lisääntyy, kun kertoja kertoo omista kokemuksistaan, ja kun tutkittavasta kysymyksestä on olemassa muita lähdeaineistoja. Kuitenkin se, mitä yksilö muistaa ja miten hän muistonsa tulkitsee, on sidonnainen vuoropuheluun nykyhetkellä vallitsevien poliittisten, kulttuuristen ja henkilökohtaisten arvojen välillä. Kansainvälisessä tutkimuksessa oral historylla tarkoitetaan yleensä haastattelumenetelmällä tuotettuja aineistoja, mutta suomalaisessa muistitietotutkimuksessa korostetaan myös kirjoitettuja muistitietoaineistoja, kuten esimerkiksi kilpakeruissa tuotettuja muistitietotekstejä.³⁸

Oral history- tutkimus keskittyy perinteisesti muistitiedon sisältöön ja siihen, miksi ihmiset kertovat kuten kertovat. Kulttuurinen muistitutkimus määrittää muistamisen aktiiviseksi toiminnaksi, sillä sitä välitetään eteenpäin esimerkiksi kertomuksina tai valokuvina. Muistin välittymisessä ovat olennaisia välineet, joita ovat muiden muassa puhe tai kirjallisuus.³⁹ Muistitieto kertoo enemmän tapahtumien merkityksestä kuin kyseisten tapahtumien oikeellisuudesta. Sen tavoitteena on tuottaa moniäänistä kuvaa menneisyydestä ja nostaa esiin sellaisia tapahtumia ja kokemuksia, joita virallisista dokumenteista ei löydy. Ihmisten omaelämäkerrallisia muistoja säätelevät kollektiiviset ja sosiaaliset puitteet. Muistelua tehdään aina nykyhetkessä, jolloin muistelija tulkitsee ja arvioi menneitä tapahtumia nykyisyyden näkökulmasta. Muistelussa muilta kuullut yksityiskohdat ja tapahtumaan liittyvät faktat sekoittuvat muistelijan omiin muistikuviin. Vaikka muistelijalla olisi vain

³⁷ Latvala 2000.

³⁸ Fingerroos & Peltonen 2006, 8; Fingerroos & Haanpää 2006, 27.

³⁹ Savolainen & Lukin & Heimo 2020, 63, 71–73.

hataria muistikuvia jostakin tapahtumasta, muistoista muodostuu looginen kokonaisuus muistiaukkoja täyttämällä.⁴⁰

Cathy A. Friersonin tutkimus Stalinin neuvostoliittolaisista lapsiuhreista osoitti, mitä lapset muistivat vainoista, kun tapahtumista oli kulunut yli 70 vuotta. Lasten ikä vainojen tapahtumahetkellä vaihteli vauvasta 12-vuotiaaseen. Heidän muistonsa olivat osittaisia, tunneväriytyneitä ja joissain tapauksissa perhekeskusteluiden värittämiä vuosien varrella. Jotkut muistelijat epäilivät itsekkin sitä, mitkä muistoista olivat todellisia muistoja ja mitkä omaa tuotettua analyysia tapahtumista. Muistojen todenperäisyyttä voidaan kyseenalaistaa. Niiden tueksi on ollut saatavilla muita todisteita, kuten muiden eloonjääneiden julkaistuja kuvailuja tapahtumista ja virallisia asiakirjoja esimerkiksi vanhempien pidätyksistä.⁴¹ Tällaisia asiakirjoja olivat myös oman aineistoni vastaajat usein hankkineet jälkikäteen. Myös heidän muisteluihinsa liittyy edellä mainittuja kohtia, jolloin voidaan keskustella muistitiedon luotettavuudesta. Muistelun ja tapahtumien välillä on kulunut pitkä aika. Lisäksi kaikki vastaukset eivät ole selviytyjän omakohtaista kertomusta, vaan toisen henkilön ylös kirjaamaa tai suvussa useamman henkilön kautta kuultua. Tällöin tieto väkisinkin muuttuu muotoaan. Nykyään ei kuitenkaan lähdekritiikin yhteydessä enää juuri pohdita muistin epäluotettavuutta, vaan sitä, miksi ja miten tiettyjä asioita muistellaan.⁴² Aineiston kertomukset tuottavat joka tapauksessa moniäänistä kuvaa menneisyydestä ja nykyisyydestä ja näin myös vahvistavat menneisyyttä koskevan tiedon luotettavuutta.

1.5 Lähdeaineisto, metodit ja tutkimuksen rakenne

Aineistonani on SKS:n keräämä aineisto *Stalinin vainojen muistot*, joka kerättiin 27.1.–31.5.2020. Keruusta ilmoitettiin keruuesitteellä⁴³ ja siihen saivat vastata kaikki halukkaat. Aineisto avaa Stalinin vainoissa kadonneiden, kuolleiden ja selviytyneiden uhrien elämäntarinoita. Se käsittelee Neuvostoliitossa asuneiden inkeriläisten, muurmanninsuomalaisten ja pietarinsuomalaisten sekä Neuvostoliittoon Suomesta, Yhdysvalloista ja Kanadasta muuttaneiden suomalaisten kohtaloita. Vastausten kautta saa tietoa elämästä ennen Neuvostoliittoon lähtöä ja lähdön taustoista, ja elämästä Neuvostoliitossa ennen vainoja ja niiden aikana sekä elämästä vainojen jälkeen. Aineisto käsittää

⁴⁰ Portelli 2006, 55–57; Salmi-Niklander 2006, 199; Korhokangas 2006, 127–130.

⁴¹ Frierson 2015, 14–15.

⁴² Ukkonen 2000, 240.

⁴³ Esite löytyy osoitteesta <http://nebu.finlit.fi/keruuesitteet/stalininvainot.pdf>

tekstiä, virallisia asiakirjoja, kirjeitä ja valokuvia yhteensä yli 1100 sivua.⁴⁴ Näistä olen käyttänyt ainoastaan tekstimuotoisia vastauksia, joihin osaan on liitetty virallisia asiakirjoja kertomusten tueksi. Tekstiaineistoon sisältyy vapaamuotoisesti laadittuja kirjoitelmia, asiakirjoja, kirjeitä, lehtileikkeitä ja jopa kirja. Aineiston joukosta on poimittu tähän tutkimustehtävään sopiva materiaali, ja se käsittelee pääasiassa muistiin perustuvia kokemuksia. Keruuaineiston lisäksi käytän lähteiden täydennyksenä Elina Luukkaisen muistelmateosta *Jäämeren myrskylintu*.

Muistitietoon perustuvan aineiston kohdalla on huomioitava eroavaisuudet sen välillä, onko aineisto tuotettu haastatteleamalla vai vapaamuotoisella kirjoitelmalla. Kilpakeruissa muistelua ohjaavat keruun tema ja usein yksityiskohtainen vastausohje. Ne korvaavat jossain määrin haastattelijan roolia muistelussa, mutta kirjoittaja voi silti päättää, noudattaako hän ohjetta lainkaan tai vain osittain. Keruussa ei ole läsnä haastattelijaa palauttamassa kirjoittajaa aiheeseen tai pyytämässä tarkennuksia. Haastattelun vaarana on se, että vastaaja kertoo asioita, joita hän olettaa haastattelijan tahtovan kuulla ja näin tutkimuksen tulos vääristyy.⁴⁵ Tosin sama riski on olemassa myös keruussa.

Keruuvastaus on mahdollista kirjoittaa monessa osiossa ja muokata sitä jälkeinpäin. Kirjoituskilpailuaineiston käyttäjälle usein ongelman muodostaa sen moniaineksisuus. Tekstien muoto, tyyli, pituus ja kirjoitusväline vaihtelevat eri vastausten välillä ja jopa saman vastauksen sisällä. Myös kirjoittamisen lajit vaihtelevat kirjeistä runoihin ja elämäkerrallisiin teksteihin. Kun lukijalla ei ole mahdollisuutta tarkentaa tietoja, jää lähdekritiikki ja aineiston analysointi muun tutkimuksen tuottaman taustatiedon, vastausten vertailun, kontekstualisoinnin, todennäköisyyden pohdiskelun ja erilaisten muiden aineistojen varaan. Kirjoituskilpailut suunnataan usein varsin laajalle yleisölle, jolloin saadut vastaukset edustavat eri yhteisöjä, eri paikoissa ja eri aikoina, jolloin tulkinnan kannalta muodostuu hajanaisuuden ongelma. Suullisten haastatteluiden kohdalla tilanne on usein päinvastainen; haastattelijat rajaavat tutkimukseen osallistuvat henkilöt tiettyjen kriteerien perusteella. Tällöin haastatteluissa on mukana tärkeä piirre: samoista kohteista puhuminen. Samanviitteisyys usein puuttuu kirjoittamalla saadusta aineistosta.⁴⁶

Holokaustin tutkimuksen asiantuntijan Lawrence Langerin mukaan kirjallisesti ja suullisesti tuotetuilla aineistoilla on selviä eroja. Kirjallisia muistelmia kirjoittavilla selviytyjillä on mahdollisuus järjestellä, muokkailla ja hallita muistoja kokemastaan. Kun he toimivat näin, he myös todennäköisemmin yhdenmukaistavat esitystään vallitsevan narratiivin mukaiseksi ja huomioivat

⁴⁴ ”Lisää tietoa, lisää keskustelua -Stalinin vainojen muistoista ei haluta enää vaieta” 2020.

⁴⁵ Portelli 2006, 60; Pöysä 2006, 230.

⁴⁶ Pöysä, 2006, 233–234, 238–239.

kollektiivisen muistin näkemykset. Kun taas selviytyjät kertovat kokemuksistaan suullisessa haastattelussa, jonka kysymyksiä he eivät tiedä etukäteen, kertomuksen tietoinen muokkaaminen tai sovittaminen vallitsevaan narratiiviin on epätodennäköisempää.⁴⁷ Oman aineistoni tekstit ovat hyvin erilaisia, eri muodoissa kirjoitettuja ja eri pituisia. Osassa poiketaan käsiteltävästä aiheesta. Osa teksteistä on pätkiä jostakin laajemmasta muistelmatekstistä, ja niistä on jätetty pois Neuvostoliittoa edeltäviä aikoja ja/tai vainojen jälkeisiä tapahtumia. Cathy A. Friersonin tutkimus neuvostoliittolaisista lapsista Stalinin vainoissa on toteutettu haastattelemalla, ja kysymykset ovat kaikille samoja. Haastateltavan poikettua aiheesta, palauttaa Frierson keskustelun takaisin aiheen pariin. Sisällöllisesti hänen aineistonsa on selkeämpää ja tiiviimmin aihealuetta käsittelevää kuin omani. Lisäksi Friersonin tutkimukseen on valikoitu kymmenen vastaajan joukko Friersonin itsensä määrittelemien kriteerien mukaan, toisin kuin omassa aineistossani, jossa vastaaminen on ollut kirjoittajalähtöistä.

Olen muistiinpanovalokuvannut käyttämäni keruuaineiston. Aineistossa on sekä Stalinin vainoista selviytyneiden lasten itsensä, että heidän sukulaistensa lähettämiä keruuvastauksia. Vastauksia on lähetetty Suomen lisäksi Yhdysvalloista, Venäjältä ja Ruotsista. Pääosa aineistosta on suomeksi, mutta se sisältää myös venäjäksi, englanniksi ja viroksi kirjoitettua materiaalia. Venäjäksi kirjoitettuun materiaaliin olen saanut käänösapua, mutta venäjänkielistä materiaalia en ole käyttänyt, sillä se ei sopinut tähän tutkimustehtävään. Keruun toteuttanut arkisto ja keruuseen vastanneet henkilöt eivät ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta antaneet erityisiä ohjeita tai ehtoja aineistoa käyttäville tutkijoille tekstien sisältöön liittyvän nimien käytön suhteen. Aineisto on kaikkien kiinnostuneiden nähtävissä SKS:n arkistossa. Olen kuitenkin päätenyt käyttämään aineiston teksteissä esiintyvien lasten kohdalla pelkkiä etunimiä aineiston ajankohtaisen arkaluonteisuuden ja sen sisältämien henkilökohtaisuuksien vuoksi. Kahden lapsen nimi ei ole tiedossa, joten heistä ei nimiä käytetä. Arkiston ohjeen mukaan lähettäjien yhteystietosivuja ei ole saanut kuvata tai julkaista. Keruuvastausten lähettäjistä en käytä lainkaan nimiä, paitsi silloin, jos lähettäjä on lapsi itse ja esiintyy myös vastaustekstin sisällössä. Keruuvastausten lähettäjistä vain yksi ilmaisee toiveensa, ettei aineistosta käytetä suoria lainauksia ja hänen toivettaan on kunnioitettu.

Aineisto on jaettu kahteen osioon niiden sisällön perusteella, sillä tutkimuskysymykseni käsittää kaksi erilaista lähestymiskulmaa aiheeseen. Aineiston ensimmäiseen osioon kuuluu 18 keruuvastausta. Se sisältää kertomuksia, joita ovat kirjoittaneet joko vainoista selviytyneet lapset itse, tai heiltä kuulemiensa muistojen perusteella esimerkiksi sukulaiset tai haastattelijat. Tämä aineisto

⁴⁷ Frierson 2015, 15.

sisältää omakohtaisten muistojen kerrontaa vainojen aikaisista tapahtumista ja olosuhteista. Siihen kuuluu sekä vapaamuotoisia kirjoituksia, että lehtileikkeitä lasten haastatteluista (3 kpl), joita on lähetetty SKS:n keruuseen. Aineiston vastaustekstit ovat mitaltaan eri pituisia. Jotkut ovat usean sivun ja jotkut alle yhden sivun mittaisia. Pidemmistä vastauksista on saatu luonnollisesti enemmän lähdemateriaalia tähän tutkimukseen. Yhdessä vastaustekstissä saatetaan kertoa useammasta lapsesta, esimerkiksi sisaruksista. Kaksi vastaajista on syntynyt 1940-luvulla, jolloin suuren terrorin vuodet oli ohitettu, mutta he ja heidän perheensä joutuivat yhtä lailla kokemaan vainoja suomalaisen syntyperänsä vuoksi. Keruuaineiston ensimmäisen osion täydennyksenä käytän muistelmateosta *Jäämeren myrskylintu*. Tämän ensimmäisen aineiston osion avulla pyrin tarkastelemaan sitä, millaisia lapsen omat muistot vainoista ovat ja millaisia asioita hän on muistanut tai halunnut kertoa.

Tutkimusaineiston toiseen osioon kuuluu 33 keruuvastaustekstiä, jotka sisältävät vainojen uhriksi joutuneiden lasten sukulaisten muistelua lasten etsinnästä ja kohtaloista. Tiedot ovat jossain tapauksissa epävarmoja ja vahvistamattomia. Tämä aineisto ei sisällä kerrontaa itse vainotapahtumista, vaan näkökulma on ulkopuolinen. Aineiston avulla pyrin löytämään vastauksia siihen, millaisia tietoja sukulaiset ovat saaneet lasten kohtaloista ja miten he ovat niitä selvittäneet sekä millaisia motiiveja ja haasteita selvitystyöhön on liittynyt. Pyrin löytämään vastauksia siihen, millaisia lasten kohtaloita keruuseen vastanneella sukulaisella on tiedossa ja miten Stalinin vainojen seuraukset ovat näkyneet suvuissa. Aineistojen sisällöt palvelevat osittain myös molempia tutkimuskysymyksiä ja käytänkin niitä jonkin verran myös ristiin eri tutkimuskysymysten välillä.

Tutkimuksen metodina on laadullinen sisällönanalyysi. Se keskittyy siihen, mitä asioita, teemoja tai aiheita aineisto käsittelee. Sen sijaan ilmaisullista tai kielellistä muotoa ei analysoida. Aineisto käydään huolellisesti läpi useaan kertaan ja koodataan, eli tunnistetaan ja nimetään aineistosta löydettyjä sisällöllisiä elementtejä. Niiden pohjalta pyritään tekemään johtopäätöksiä ja löytämään sisällöstä kiinnostavia kohtia, yhtäläisyyksiä, eroavaisuuksia ja luomaan kokonaiskuvaa. Sisällönanalyysia eivät ohjaa mitkään erityiset menetelmälliset käsitteet, eikä sille löydy yleisiä sääntöjä.⁴⁸ Teemoittelu on yksi sisällönanalyysin muodoista. Sen avulla aineistosta nostetaan esiin tutkimustehtävän kannalta oleellisia kokonaisuuksia ja toistuvia piirteitä. Teemat syntyvät analyysin perusteella ja sen tuloksena, eivät ennakkoon suunnitellusti. Teemojen käsittelyn yhteydessä esitetyillä sitaateilla havainnollistetaan lukijalle, mihin teemoittelu pohjaa.⁴⁹ Tähän tutkimukseen on luotu käsittelyn tueksi teemoja lukuihin 2 ja 3.

⁴⁸ Vuori, *Laadullinen sisällönanalyysi*.

⁴⁹ Juhila, *Teemoittelu*.

Johdannon jälkeen luvussa 2 käsitellään Stalinin vainoja kokeneiden lasten omia ja eteenpäin kerrottuja muistoja, joita on lähestytty neljän eri teeman kautta: muutos, ulkopuolisuus, ero ja selviytyminen. Hahmottelin nämä teemat, koska ne toistuvat vastaajien teksteissä ja niiden voidaan päätellä edustaneen jonkinlaista käännettä tai sisältäneen suuria merkityksiä lasten elämässä. Näiden teemojen alle on ryhmitelty tekstiin sisään alateemoja, joita aineistosta nousi esiin, kuten esimerkiksi nälkä, koulunkäynti ja kuolema. Lisäksi tekstiin on tuotu joitakin suoria lainauksia aineistosta. Teemojen kautta pyrin tuomaan esiin lasten omia muistoja ja niiden käsittelyä nykyhetkessä. Lasten omakohtaisista muistoista rakentuu neljä erilaista narratiivia. Muistitietotutkimuksessa kertomuksella tarkoitetaan haastateltavan, tai tässä tapauksessa kertojan, kertomaa sisältöä ja narratiivilla taas viitataan tulkintaan, joka aineistosta on lähiluvun kautta tehty.⁵⁰ Jokainen tulkinta on oma alalukunsa.

Aineiston analyysiin on otettu vertailukohtia Cathy A. Friersonin haastattelututkimuksesta neuvostoliittolaisten kansanvihollisten lasten kokemuksista Stalinin vainoista. Friersonin tutkimuksen eroavaisuudet tämän tutkimuksen kanssa näkyvät erityisesti siinä, että hänen tutkimuksensa kohdehenkilöt ovat neuvostoliittolaisia lapsia, eivätkä he ole läpikäyneet kaikkia samankaltaisia asioita kuin useimmat suomalaiset lapset. Tällaisia ovat esimerkiksi muutto uuteen maahan, kieliongelmat, kansallisuudesta johtuva syrjintä ja nimittely tai muistot synnyinmaasta ja sinne jääneistä sukulaisista sekä mahdollisesti paluumuutto. Molemmilla lapsiryhmillä on kuitenkin samankaltaisia muistoja vanhempiensa menetyksestä, leireistä sekä kansanvihollisen leimasta, joka kulki mukana vielä pitkään vainojen jälkeenkin.

Kolmannessa luvussa käsitellään sitä, miten Stalinin vainoja kokeneita lapsia huomioidaan ja muistetaan tänä päivänä julkisessa keskustelussa ja ennen kaikkea heidän sukujensa keskuudessa. Luvussa on lasten sukulaisten näkökulmaa käsittelevän aineiston analyysin perusteella muodostettu neljä teemaa: selvitystyön toteuttaminen, kiinnostus, asenteet ja yhteys. Pyrin teemojen kautta selvittämään syitä ja keinoja etsintätyölle, pohtimaan sukulaisten muistoissa esiintyviä erilaisia asenteita Neuvostoliittoon lähteneitä kohtaan ja kartoittamaan millaisia tietoja lapsista on saatu ja millaisia seurauksia Stalinin vainoista on suvulle ollut. Lisäksi tarkastelen millaisia yhteyksiä lapsiin tai heidän jälkeläisiinsä on luotu.

⁵⁰ Jouttijärvi 2022.

2 Lasten omakohtaiset muistot

2.1 Muutos

Yksi lasten omakohtaisia muistoja käsittelevästä aineistosta esiin noussut narratiivi on muutos, joka sisältää monta erilaista osa-aluetta. Muutos ilmeni konkreettisesti muuttamisena uuteen maahan, Neuvostoliittoon. Se tarkoitti myös elinoloissa ja ihmissuhteissa tapahtunutta muutosta. Ydinperhe oli lähdön hetkellä vielä suurimmalla osalla lapsista läsnä, mutta muutoksen myötä elämästä jäi pois joitakin sukulaisia ja ystäviä, kun taas uusia ihmisiä tuli tilalle. Muutokseen liittyi vahvoja tunteita, kuten toivoa, pettymystä ja epävarmuutta, jotka heijastuivat aikuisten käytöksestä lapsiinkin. Osalla aineiston lapsista on muistoja Neuvostoliittoon muuttamisesta. Toiset mainitsevat lähdön vain yhdellä lauseella, mutta osa muistelee lähtöä edeltävää aikaa Suomessa, lähdön valmistelua ja rajan ylitystä, sekä ensi kosketusta Neuvostoliittoon.

Uuteen maahan lähdettiin yhdessä koko perheen tai toisen vanhemman kanssa. Muistot käsittelevät siis samalla koko perheen muistoja lapsen ollessa osana sitä. Lapsille muuttoa ei paljoa perusteltu tai pohjustettu, eikä heidän mielipiteitään kyselty. Jopa lähdön hetkellä lapsi saattoi olla tietämätön siitä, mihin ollaan menossa. Esimerkiksi Elma kuuli isäpuolensa ja tämän vanhimman pojan puhuvan yöllä jostain vakavasti. Seuraavana päivänä kaikki olivat hiljaisia ja mietteliäitä. Jo seuraavana yönä perhe keräsi tavaransa ja lähti Venäjälle, sen Elma ymmärsi vasta myöhemmin.⁵¹ Moni perhe hakeutui Neuvostoliittoon parempien elinolosuhteiden perässä. Monet elivät Suomessa köyhyydessä ja työllisyystilanne oli huono. Heidän pääasialliset motiivinsa lähtemiselle olivat taloudellisia, ja he lähtivät rajan taakse etsimään työtä ja parempaa toimeentuloa, kuten Elman perhe. Monilla oli ajatus lähteä tienamaan vain joksikin aikaa ja palata sitten takaisin Suomeen. Neuvostoliitosta paluun ei tiedetty käyvän tulevina vuosina lähes mahdottomaksi.

Kaikkien kohdalla lähtöpäätöstä ei ratkaissut pelkät taloudelliset, vaan myös poliittiset syyt. Oikeistolaistumisen aalto länsimaissa aiheutti Suomessakin kommunistisen liikkeen joutumisen maan alle ja vaikeuksia ammattiyhdistystoiminnalle.⁵² Molempien ryhmien kohdalla lähdön kannustimena oli toivo paremmasta elämästä. Sosialismi kuvattiin houkuttelevaksi työläisväestölle ja monet ihannoivat Neuvostoliittoa. Ajatukset syöpyivät myös lasten mieliin, kun he omaksuivat

⁵¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

⁵² Kostiainen, 1987, 15; SKS KRA. Stalin1. 2020:53.

vaikutteita ympäristöstään.⁵³ Lasten käsityskyky poliittisista asioista oli luonnollisesti rajallinen, ja aihe liian suuri heidän ymmärrettäväkseen. Kuitenkin aikuisten keskuudessa vallinnut ilmapiiri ja tunnelmat ovat vaikuttaneet lapsiin ja herättäneet samankaltaisia tunteita, kuten innostusta ja jännitystä.

Aineistoni joissain teksteissä kuvataan lasten viettäneen epäsäännöllistä elämää ennen Neuvostoliittoon lähtöä. Köyhyys, asunnottomuus, vanhempien työttömyys tai toiminta kommunistisessa liikkeessä merkitsi joidenkin kohdalla perheen kiertelyä paikkakunnalta toiselle ja epävarmuutta tulevaisuudesta. Esimerkiksi Pertti ehti asua jo ennen Neuvostoliittoon lähtöä useissa eri paikoissa. Hän muistaa erityisesti Valkjärvellä olleen hyvä olla. Siellä juomiseen taipuvainen isä pysyi selvänä ja mummo hoiti Perttiä. Muista asuinpaikoistaan Pertti puhuu ilman oman mielipiteen esiin tuomista, mutta kertoo elämän olleen kylästä kylään kulkemista ja kerjäämistä. Pertin perheen kohdalla olosuhteet ovat olleet Neuvostoliittoon lähdölle otolliset sekä taloudellisesti että aatteellisesti. Pertin isä sai vankilatuomion, koska hän kuului kommunistiseen puolueeseen ja ”pimeetä touhuu oli”. Isä lähti tuomiota pakoon Neuvostoliittoon ja Pertti seurasi äitinsä kanssa perässä kolme vuotta myöhemmin.⁵⁴

Osa aineiston lapsista oli ylittänyt rajan loikkaamalla tai laillisesti, osa oli muuttanut siirtolaisina Amerikasta. Lasten kokemus muutoksesta vaihtelee sen mukaan, mitkä lähtömaan elinolosuhteet ovat heidän kohdallaan olleet. Muuttaminen uuteen maahan ei ollut kevyt ratkaisu. Suuri osa perheistä muutti yhdessä, mutta jotkut perheet menettelivät niin, että isä lähti ensin järjestämään asioita ja muu perhe seurasi perässä. Amerikansuomalaisista perheistä jotkut isät palasivat jo takaisin Amerikkaankin ja onnistuivat näin säästämään itsensä ja perheensä kohtalokkaalta muutolta.⁵⁵ Myös loikkariperheissä toimittiin joskus niin, että isä lähti Neuvostoliittoon edeltä ja muu perhe seurasi perässä myöhemmin joko passeilla tai ilman.

Amerikasta Neuvostoliittoon lähteneet suomalaiset olivat usein hyvin toimeentulevia ja heille oli kertynyt omaisuutta. Osa heistä oli silti köyhempikiäkin. Suomalaisten parissa kiertelevät agitaattorit houkuttelivat kommunismista innostuneita suomalaisia lähtemään rakentamaan neuvostovaltiota. Esimerkiksi Willin isä tutustui työläisten klubilla mieheen, joka aikoi myydä omistamansa kerrostalon ja viedä rahat Neuvostoliittoon. Nuori valtio tarvitsi apua tehtaiden rakentamisessa.⁵⁶ Lähtijöitä innosti ajatus paremman yhteiskunnan luomisesta ja mahdollisuus olla mukana

⁵³ SKS KRA. Stalin I. 2020:132.

⁵⁴ SKS KRA. Stalin I. 2020:55.

⁵⁵ Sevander 2000, 64.

⁵⁶ SKS KRA. Stalin I. 2020:47.

rakentamassa jotain uutta. He halusivat auttaa kaikin keinoin. Neuvostoliittoon lähdön suhteen ei aina oltu perheiden sisällä yksimielisiä. Toinen vanhemmista tai lapset saattoivat vastustaa lähtöä. Willin perheen lähtiessä äiti itki, koska omaiset eivät olleet mukana eikä pojalla ollut koulua. Isä sen sijaan oli iloinen päästessään Leninin maahan, joka oli antanut Suomelle itsenäisyyden.⁵⁷

Lapsissa kaiken tutun ja säännöllisen taakse jättäminen ja muutto tuntemattomaan maahan on todennäköisesti herättänyt ristiriitaisia tunteita. Aineistossani amerikansuomalaisten lasten muistoja elämästä ennen Neuvostoliittoon muuttoa ei tuoda juurikaan esiin. Willin perheen isällä mainitaan olleen hyvä toimi ja perheellä hyvä elintaso. Toisen perheen isän mainitaan työskennelleen Kanadassa kaivosmiehenä ja työn olleen raskasta ja palkan vaatimaton, ja kolmannen perheen vanhemmilla ei ollut vakituista työtä, mutta he tekivät talonmiehen töitä. Amerikasta Suomeen sukulaisille lähetetyissä kirjeissä kerrotaan myös työttömyydestä ja rahapulasta.⁵⁸ Varallisuus ja onnellisuus eivät tietenkään tarkoita samaa asiaa ja lasten elämä saattoi olla onnellista perheen varallisuudesta riippumatta.

Suomesta laittomasti saapuneet loikkarit vangittiin yleensä jo heti rajalla. Vastaanottoon kuului pidätys, kuulustelut ja eri vankiloissa vietetty vaihtelevan pituinen tutkinta-aika, jonka jälkeen tapahtui siirto muille paikkakunnille. Usein ensimmäinen suurempi etappi oli Petroskoi tai Leningrad.⁵⁹ Myös lapset joutuivat vangituiksi. Vihamielinen vastaanotto ja vangitseminen on ollut lapselle uhkaava kokemus, josta on jäänyt yksityiskohtaisia muistoja mieleen. Esimerkiksi tuolloin 10-vuotias Pertti muistaa, millainen linkkuveitsi hänellä oli mukanaan. Siinä oli vitjat ja kertomataulu. Se oli hänelle tärkeä esine, joka otettiin pois. Myös Perttiä kuulusteltiin vangitsemisen jälkeen. Aluksi kuulustelija oli mukava, mutta alkoi pian huutaa Pertille, joka alkoi itkeä. Pertin äiti kuuli tilanteen eteiseen ja tuli sättimään kuulustelijaa.⁶⁰ Ihminen muistaa vain murto-osan elämänsä kokemuksista, mutta muistiin jäävät paremmin ne, joihin liittyy voimakas tunneperäinen reaktio. Mikäli ne ovat uhkaaviksi koettuja asioita, säilyvät ne mielessä kauan.⁶¹ Pertin tuli pelastamaan uhkaavasta tilanteesta rohkea äiti. Myös Elma muistaa, että rajavartijoiden vastaanotto ei ollut kovin ystävällinen. Suomalaisten joukossa oli itkevä nuori poika, jota rajavartijat pilkkasivat. Se vaikutti masentavasti muihin.⁶²

⁵⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:47, 53, 55.

⁵⁸ SKS KRA. Stalin 1. 2020:47, 62, 129, 131.

⁵⁹ Kostiainen 1987, 98, 102–103.

⁶⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:55.

⁶¹ Aatsinki 2019, 325, 333.

⁶² SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

Lasten kokemukset syntyvät ja syvenevät sosiaalisen vuorovaikutuksen myötä, jota tapahtuu erilaisissa ryhmissä. Aluksi tärkein lasta sosiaalistava ryhmä on perhe. Lapsi saa välineet vuorovaikutukseen perheen arvoista, tavoista ja kulttuurista, jotka myös muokkaavat hänen tapansa kohdata maailma. Lapsen asemaa määrittää perheen sosioekonominen asema sitä voimakkaammin mitä eriarvoisempi yhteiskunta on. Parhaimmillaan perheenjäsenten välille syntyy vahva tunneside perheen sisäisen hoivan, kiintymyksen ja solidaarisuuden ansiosta, ja perheestä muodostuu oma kiinteä ryhmä erotuksena muulle yhteiskunnalle.⁶³ Perhe on ollut uudessa tilanteessa lapselle vahvin tuki, vaikka kaikkien kohdalla tuki ei ollutkaan paras mahdollinen. Elma muistaa, ettei hänen kodissaan Suomessa ollut iloa eikä lapsuutta, vain rankkaa työntekoa äidin kanssa ja juopotteleva isäpuoli. Hän tunsi olonsa rakastetuksi vain mummonsa tai tätinsä luona.⁶⁴ Perheen lähtiessä Neuvostoliittoon Elma menetti mummonsa ja tätinsä, eli tärkeimmät ihmisensä. Hänen kohdallaan rakkaimmat ihmiset eivät kuuluneet ydinperheeseen, vaikka hän muistelussaan myöhemmin tuo esiin äidin tärkeyden. Olosuhteiden vuoksi äiti ei pystynyt tarjoamaan Elmalle hyvää lapsuutta, mutta Elma ei silti moiti äitiään.

Perheen merkitys korostuu tilanteessa, jossa jätetään vanha elämänpiiri taakse ja muutetaan kauas muista omaisista ja ystävistä. Sukuyhteisön merkitys korostuu, kun se ei ole saatavilla. Monet sukulaiset vastustivat perheiden lähtöä. Perheen yhdessäoloa pidettiin silti tärkeänä. Uuteen maahan ja elämäntilanteeseen oltiin valmiita sitoutumaan perheen vuoksi. Esimerkiksi Kertun äitiä varoitettiin lähtemästä Neuvostoliittoon miehensä perässä. Varoittaja oli nainen, joka oli mennyt Petroskoihin kuuden lapsensa kanssa, mutta kääntynyt takaisin. Kertun äiti oli kuitenkin jo lähettänyt miehelleen sähkeen ja kirjeen, eikä halunnut enää perua lähtöä.⁶⁵ Lähtöpäätös aiheutti monissa katumusta joko heti Neuvostoliittoon saavuttua tai myöhemmin. Kerttu ilmaisee katumuksen näin:

Ja kun minä nyt katson asioita, minua kaduttaa vielä enemmän, ettei äiti lähtenyt pois toisen naisen tavoin.⁶⁶

Kertun lauseesta ilmenee, että hän katuu perheen lähtöä, mutta ei lapsena voinut asialle mitään. Päätös lähtemisestä ja palaamatta jättämisestä oli äidin. Lähtöpäätös oli tehty sillä hetkellä omalle perheelle hyväksi koettujen seikkojen perusteella. Jälkikäteen ajatellessa se tuntuu väärältä, sillä Kerttu tietää,

⁶³ Aatsinki 2019, 310–311.

⁶⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

⁶⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:24.

⁶⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:24.

mitä kaikkea tuosta päätöksestä seurasi, ja että Suomeen jääminen olisi ollut perheelle parempi ratkaisu.

Kaikki aineistossa muistelevat lapset eivät muuttaneet Neuvostoliittoon, vaan osa oli syntynyt siellä esimerkiksi Murmanskin tai Inkerinmaan suomalaisyhteisöissä. Elämää Neuvostoliitossa ennen vainoja kuvaillaan varsin maanläheiseksi, yksinkertaiseksi ja onnelliseksi. Kuolan niemimaalla syntynyt Elina muistaa lapsuutensa olleen onnellista aikaa, jolloin mistään ei ollut puutetta. Hän oli perheensä kuopus ja sai osakseen rakkautta ja ylenpalttista huolenpitoa. Elina arvelee huolettoman lapsuutensa olleen avuksi myöhempien traumaattisten kokemustensa kestämisessä. Neuvostoliitossa syntyneiden lasten kohdalla muistot muutoksesta eivät siis liittyneet rajan ylitykseen, vaan turvallisen elämän muuttumiseen turvattomaksi. Elinan elämässä muutokset ilmenivät ensin 1930-luvulla perheen joutuessa liittymään kolhoosiin. Tosin Elina asui itse koulun asuntolassa, joten hänen muistikuvansa kolhoosista ovat niukat. Pakkokollektivisoinnin myötä ilmapiiri kuitenkin muuttui pahaenteisemmäksi ja vähemmistökansallisuuksiin alettiin suhtautua kielteisesti.⁶⁷

Inkerinsuomalainen Alina syntyi vasta vuonna 1941 kurjissa olosuhteissa vankileirillä, mutta keruuvastauksessaan hän kuvailee elävästi arkea ennen vainoja pienine yksityiskohtineen Pohjois-Inkerin maaseudulla.⁶⁸ Perheen yhteiset muistot ovat toimineet jaettuina kokemuksina, jotka ovat vahvistaneet Alinan roolia osana perhettä ja inkerinsuomalaisten yhteisöä, vaikkei hänellä itsellään ole henkilökohtaisia muistoja kotikylästään Inkerissä. Alinan äiti on kertonut hänelle toisenlaisesta, paremmasta elämästä, jota perhe ennen eli. Vainojen aikaan syntyneiden lasten kohdalla elämä on ollut alusta alkaen turvatonta ja täynnä puutetta, eikä heidän myöhempiä kokemuksiaan ole pohjustaneet muistot turvallisesta ja huolettomasta lapsuudesta, kuten esimerkiksi Elinalla.

Monet Neuvostoliittoon muuttaneet lapset huomasivat siellä vallitsevat olot vielä kurjemmiksi kuin Suomessa. Etenkin 1930-luvun alku oli köyhää ja ruoka oli kortilla. Sen laatu oli usein keho.⁶⁹ Näлкä on ollut lapsille uudessa elämäntilanteessa merkittävä muisto ja monen kohdalla muutos entiseen. Monissa aineiston teksteissä tuodaan ilmi lasten kokema näлкä ja kuvaillaan ruuan riittämättömyyttä tai syömäkelvottomuutta. Vastaajat myös muistavat tarkasti, mitä ruokaa tarjottiin ja syötiin eri paikoissa ja tilanteissa. Jos ruokaa oli riittävästi, sekin koetaan tärkeäksi mainita. Tämä kuvastaa ruuan merkittävää roolia lasten elämässä. Lapset olivat jo ennen vainoja, tai viimeistään vainojen aikaisten kokemustensa perusteella oppineet siihen, että ruoka ei ollut itsestäänselvyys. Valtaosa

⁶⁷ Luukkainen & Markkula 2014, 9, 36, 40.

⁶⁸ SKS KRA. Stalin I. 2020:96.

⁶⁹ SKS KRA. Stalin I. 2020:35, 36.

aineiston lapsista oli elänyt ennenkin vaatimattomissa oloissa. Nälkä oli säilynyt monien muistoissa vahvasti vuosikymmenien ajan. Esimerkiksi Alina kirjoittaa, että kun hän muistelee lapsuuttaan, tulevat ensimmäiseksi mieleen ikävät muistot, eli pysyvä nälän- ja kylmyyden tunne ja sairaudet. Alina muistaa myös nälän loppumisen:

Nälkä. Muistan hyvin, kun heti Viroon tultuamme 1947 meillä loppui nälkä. Se oli aivan ihmeellistä: oli leipää ja perunoita, niitä sai syödä riittävästi.⁷⁰

Alina on lisäksi omistanut muistelussaan omat kappaleet kananmunille, voille ja sokerille. Viimeksi mainittua hän kävi ostamassa äitinsä kanssa Leningradista kaksi kertaa. Hän muisti kaupasta upean katon, seinäkoristeet sekä hyvät tuoksut. Vuosia myöhemmin hän osui samaan kauppaan, joka tuntui vieläkin satumaailmalta.⁷¹ Myös Friersonin suorittamissa haastatteluissa muistot nälästä aiheuttivat yleisimmin vastaajissa erilaisia reaktioita, kuten verbaalista kompastelua, vaikenemista tai itkua.⁷² Nälkä oli siis myös hänen haastateltavilleen jopa vaikeimpana näyttäytyvä muisto.

Suomalaislapsista huonoimmassa asemassa elinolojen suhteen olivat laittomasti Suomesta Neuvostoliittoon siirtyneet loikkareiden lapset, jotka joutuivat usein heti perille saavuttuaan vangituiksi ja pakkosiirrellyiksi vanhempiansa mukana. Köyhät siirtolaiset eivät olleet haluttuja maahanmuuttajia, toisin kuin Pohjois-Amerikasta saapuneet, jotka toivat mukanaan ammatillista, materiaalista ja rahallista pääomaa. Heillä ei ollut myöskään tiettyjä etuoikeuksia, joita Yhdysvalloista ja Kanadasta saapuneilla siirtolaislapsilla aluksi oli. Pohjois-Amerikasta saapuneille oli Neuvosto-Karjalassa erityisiä kauppvoja, joista sai ostaa vain ulkomaalaisten hallussa olevilla asiakaskorteilla tai ulkomaisella valuutalla, jalometalleilla tai taide-esineillä. Nämä ostosmahdollisuudet turvasivat Pohjois-Amerikan siirtolaisille parempaa elintasoaa kuin muille. Tosin hyöty oli lyhytaikaista, sillä kyseinen kauppaverkosto lakkautettiin kesällä 1935 ja sen jälkeen myös amerikansuomalaiset joutuivat kokemaan puutteen konkreettisesti.⁷³

Myös muut elinolot Neuvostoliitossa olivat usein selvästi huonommat mihin oli totuttu tai mitä oli odotettu. Perheiden odotukset ja todellisuus eivät kohdanneet, vaikka vaatimattomiin oloihin oli yritetty varautua. Vastaajat muistavat esimerkiksi asuntojen ahtauden, kodittomuuden, kylmyyden, huonon hygienian, syöpäläiset ja rahan ja vaatteiden puutteen.⁷⁴ Elman perhe oli ollut jo Suomessa köyhä ja kärsinyt puutteesta. He ostivat usein kaupasta velaksi ja menettivät kotinsa isäpuolen mentyä

⁷⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

⁷¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

⁷² Frierson 2015, 16.

⁷³ Zlobina 2017, 85; Kamppinen 2019, 248; Golubev & Takala 2014, 17; Takala 2004, 113.

⁷⁴ Esim. SKS KRA. Stalin 1. 2020:24, 30, 35, 36, 47, 53, 96, 126, 129, 132.

humalapäissään veljensä takaajaksi. Elma ilmaisee Neuvostoliitossa heitä kohdanneiden vastoinkäymisten suuruuden silti voimakkaasti:

Ja kaikki mikä oli ollut ennen Venäjää, kaikki onnettomuudet ja epäonnet olivat paratiisia siihen verrattuna, mikä meitä odotti tässä hirmuisessa maassa.⁷⁵

Elinolojen tason roima muutos alaspäin näkyi etuuksista huolimatta etenkin amerikansuomalaisten perheiden keskuudessa, joilla oli usein ollut aiemmin mukavammat oltavat. Monet amerikansuomalaiset saapuivat Petroskoihin, joka ei kesäisin ollut kovinkaan masentava, mutta keväisin ja syksyisin kadut olivat mutaisia ja hirsistä tehdyt rakennukset vanhoja, kylmiä ja ahtaita. Yhteen huoneeseen saatettiin majoittaa monta perhettä. Vesi kannettiin ulkoa ja pihalla olevat käymälät olivat hirveässä kunnossa. Näky ja haju vaikuttivat väkisinkin mielialaan. Siirtolaiset eivät olleet valmistautumisesta huolimatta odottaneet niin huonoja asunto-oloja, ja he lohduttivat itseään sillä, että rakentamaanhan Neuvostoliittoon oli tultu.⁷⁶

Muutos käsittää pääosin negatiivisia asioita, mutta vastaajat kertovat Neuvostoliitosta myös positiivisia muistoja, jotka liittyvät yhteisöllisiin tapahtumiin ja sosiaalisiin suhteisiin. Seuraelämä oli vilkasta etenkin Karjalassa ja suomalaiset viettivät paljon aikaa yhdessä. Positiivisten muistojen voidaan ajatella olevan vastakertomuksia, jotka luovat Neuvostoliitosta vastakkaista kuvaa kuin enemmistökulttuurin hallitsevat kertomukset. Jotkut Siperiaan karkotetut inkerinsuomalaiset pystyivät esimerkiksi löytämään karkotuspaikastaan hyviä puolia alkuperäisten odotusten vastaisesti.⁷⁷ Suomessa Neuvostoliiton hallitseva kertomus on kommunismi ja monet kertomukset keskittyvät siihen liittyvään kurjuuteen ja terrorismiin, josta suomalaiset vähemmistönä joutuivat kärsimään. Onnelliset lapsuusmuistot kertovat siis erilaista, täydentävää tarinaa Neuvostoliitosta.

Vastaajat muistelevat juhlapäiviä, kuten uudenvuoden juhlintaa, kavereita, leikkejä ja lauluja. Esimerkiksi Kauko muistaa Äänisjärven rannalla onkimisen ja uimisen. Hän muistaa myös yhden pojan uskaltaneen sukeltaa noin kymmenen metrin korkeudesta.⁷⁸ Pojan toiminta on selvästi tehnyt lapsen vaikutuksen ja aikaansaanut ihailua, sillä tällainen muisto on jäänyt mieleen. Leikit ja kaverit ovat lapsen elämässä suuressa roolissa kotimaahan katsomatta. Aineistossa muistellaan myös urheilua, illanviettoja ja kulttuuritoimintaa. Suomalaisyhteisöllä olikin Karjalassa vilkasta ravintola-, kulttuuri-, ja urheilutoimintaa etenkin kaupungeissa, kuten Petroskoissa. Myös kommuuneissa

⁷⁵ SKS KRA. Stalin I. 2020:53.

⁷⁶ Sevander 2000, 67; Takala 2004, 112–113.

⁷⁷ Reuter 2023, 44–45; Reuter 2020b, 46–47, 54.

⁷⁸ SKS KRA. Stalin I. 2020:30.

järjestettiin tansseja.⁷⁹ Elina muistaa pioneeritoiminnan kuuluneen Neuvostoliitossa itsestään selvästi osaksi lasten kasvatusta. Hän ei muista niinkään poliittista kasvatusta, mutta muistelee hyvällä sen muuta oheistoimintaa, jota oli ulkoilu ja leirit, musiikki ja liikunta, sekä esiintymis- ja käytöstapakasvatus.⁸⁰

Lasten negatiiviset muistot käsittävät kokemuksia leireiltä ja Neuvostoliiton sisäisistä pakkosiirroista ja karkotuksista. Väestön siirtelyn seurauksiin kuului orpojen ja kodittomien lasten määrän merkittävä lisääntyminen, lasten hylkääminen, ja maanpaossa elävien lasten kuolleisuuden kasvu.⁸¹ Nämä kokemukset olivat yhteisiä suomalaislapsille ja Neuvostoliittolaisille lapsille. Noin kymmenen miljoonan alle 16-vuotiaan neuvostolapsen vanhemmat joutuivat Stalinin vainojen kohteeksi. Lapset olivat vainojen oheisuhreja ja joutuivat vainotuiksi pääosin vanhempiansa mukana. Lapsille tuli tutuksi Gulag⁸² eri muodoissa. Heitä lähetettiin valtion orpokoteihin, he seurasivat vanhempiaan maanpakoon tai erityisasutusalueille, he vierailivat vangittujen vanhempiansa luona tai asuivat heidän kanssaan alueilla, joilla vanhemmat kärsivät tuomioitaan. Näin nuorimmista Neuvostoliiton asukkaista, jotka joutuivat liittymään tähän laajaan verkostoon, tuli "Gulagin lapsia".⁸³

Lapsia joutui myös henkilökohtaisesti tuomituiksi ja heitä koskevia säädöksiä laadittiin. NKVD:n johtajan Nikolai Ježovin määräyksen mukaan kansanvihollisina pidätettyjen naisten ja miesten yli 15-vuotiaat lapset oli tuomittava 5–8 vuodeksi vankeuteen koska he eivät olleet antaneet ilmi vanhempiaan. Yli 16-vuotiaat sai viedä Gulag-leireille. 12-vuotiaita sai rankaista ja 18-vuotiaille antaa teloitustuomion. Kuulusteluissa nyhdyttiin tunnustuksia uhkailemalla ja kiduttamalla. Kuulustelujen kulku ja lopputulos oli ennalta määrätty ja siitä oli mahdotonta selvittää ilman tuomiota. Alaikäisetkin saivat syytteitä. Esimerkiksi suomalaista 12-vuotiasta Veikko Ollikaista syytettiin Suomen hyväksi vakoilusta ja hänet ammuttiin pakoyrityksen yhteydessä. 12-vuotias Siiri Hämäläinen sai samantapaisen syytteen perusteella kymmenen vuoden leirituomion.⁸⁴

Monet suomalaislapsetkin joutuivat vanhempiansa mukana karkotetuiksi ja siirretyiksi erityyppisille työ- ja vankileireille eri puolille maata, monesti Siperiaan tai Uralin alueelle, mutta myös Karjalan alueelle. Aineistossani moni vastaaja kertoo muistoja vankileireiltä tai työkarkotuspaikoista. Leirit

⁷⁹ Kamppinen 2019, 205–214.

⁸⁰ Luukkainen & Markkula 2014, 31.

⁸¹ Kaznelson & Baron 2017, 99.

⁸² Gulag: lyhenne sanoista glavnoe upravlenie lagerej eli leiriasioista vastaava keskusvirasto, käsitetään myös tarkoittamaan NKVD:n johtamien säilönottolaitosten verkostoa sisältäen väliaikaiset ja pitkäaikaiset vankilat, teloituspaikat, pakkotyöleirit, erityisasutukset, lasten vastaanottolaitokset, orpokodit ja työkolonnat.

⁸³ Frierson 2015, 3–5.

⁸⁴ Rislakki 2020, 1–3.

olivat lapsille täysin uudenlainen ympäristö ja täydellinen vastakohta turvalliselle kodille. Leireillä oltiin pääasiassa yhdessä perheen kanssa, vaikka lapset joutuivatkin oppimaan moniin menetyksiin, kuten perheenjäsenten kuolemiin. Elämänlaatu leireillä vaihteli, mutta kurjat olosuhteet ja peruselintarpeiden puute yhdistivät kaikkia. Joillakin leireillä oli järjestetty koulunkäyntiä lapsille, mutta se oli erilaista mihin lapset olivat tottuneet. Koulussa opetettiin venäjää ja luettiin Marxin ja Leninin kirjoja ja Neuvostoliiton historiaa. Myös rajoitukset ja asumismuodot vaihtelivat eri leireillä. Osassa sai liikkua vapaasti, mutta tietyllä alueella tuli pysytellä ja säännöllistä ilmoittautumista vaadittiin.⁸⁵

Alina sekä syntyi, että vietti elämänsä kuusi ensimmäistä vuotta vankileirillä. Hän tuo leireiltä esiin muistojaan nälästä ja torakoista ja luteista. Torakoita käveli pitkin Alinan käsiä, mutta hän oli usein väsynyt ja sairas, eikä jaksanut edes pyyhkiä niitä pois. Niitä oli Alinan mielestä mukava seurata. Hän muistelee, kuinka aamuisin lamppu sytytettiin ja torakat juoksivat pakoon joka suuntaan kuin auringonsäteet. Se oli Alinan mielestä kaunis näky. Hän ei nähnyt torakoita vain inhottavina syöpäläisinä, vaan hän näki niissä myös jotain kaunista. Hän oli elänyt aina leirillä ja tottunut myös torakoihin. Hänellä ei ollut vielä muistoja paremmista olosuhteista. Hän kertoo, että hän yrittää olla muistelematta lapsuutensa kurjuutta vankileirillä, mutta toteaa uskoneensa, että sellaista elämä oli kaikilla muillakin. Vasta nykyhetkestä käsin muisteltuna Alina ymmärtää, että elämä oli tuolloin kamalaa ja kurjaa.⁸⁶

Alina muistelee myös lelujaan, joilla leikki muiden lasten kanssa. Kävyt olivat hevosia ja lehmiä ja pajunkissat lampaita. Kerran vartija astui saappaallaan eläinten ja aitauksen päälle ja tapaus jäi Alinan muistiin vahvasti. Hän kertoo vieläkin muistavansa kyyneleet ja vihan vartijaa kohtaan.⁸⁷ Leluilla ja leikeillä oli vaikeissa oloissa eläville lapsille suuri merkitys. Leikeissä lapsi voi turvallisesti käsitellä myös ahdistavia kokemuksiaan ja leluihin lapsi lataa tunteitaan, kuten turvallisuuden tunnetta, joka katoaa lelun menetyksen myötä.⁸⁸ Samankaltainen leluun liittyvä muisto oli Elmalla. Hänellä ei ollut muuta lelua kuin itkevää poikaa muistuttava halko, johon hän kiintyi kovasti. Hän muistaa puhelleensa halolle ja nukkuneensa se vierellään. Isäpuolen nähtyä halon, otti hän sen Elmalta pois ja poltti sen. Elma muistaa itkeneensä kauan. Myöhemmin hän sai tädiltään nukken, jolla oli posliininen pää. Senkin isäpuoli hajotti lyömällä nukken lattiaan. Elma toteaa, ettei pysty sanoin

⁸⁵ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 65–69, 83; SKS KRA. Stalin 1. 2020:55.

⁸⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

⁸⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

⁸⁸ Tepora 2010, 46–47.

kuvailemaan suruaan.⁸⁹ Elma koki rakkaan lelunsa menetyksen kaksi kertaa ja se aiheutti hänelle pitkään muistettavan surun tunteen.

Leireillä olleilta lapsilta puuttui koti, joka normaalissa tilanteessa edustaa lapselle turvallisuutta. He asuivat parakeissa tai maakuopissa, eivätkä tienneet mitä tulee tapahtumaan ja mihin he seuraavaksi joutuvat. Kodin puuttuminen oli joidenkin lasten kohdalla jo pitkäkestoista, sillä toiset olivat viettäneet kiertolaiselämää jo ennen Neuvostoliittoon menoa. Karkotettuja tai tuomittuja ihmisiä siirrettiin usein leiriltä toiselle ja monet lapset kiersivät ensin vanhempiansa mukana ja myöhemmin aikuisina useissa eri karkotuspaikoissa ja työleireillä. Jotkut otettiin puna-armeijaankin. Inkeriläinen väestö joutui kokemaan useita karkotuksia Neuvostoliiton sisällä, ja osa heistä myös siirrot pakolaisina Suomeen toisen maailmansodan vuosina. Suomeen siirrettiin noin 63 000 inkeriläistä, ja 8000 heistä jäi Suomeen tai Ruotsiin välirauhan jälkeen. Suurin osa palasi takaisin Neuvostoliittoon muun muassa painostuksen ja koti-ikävän vuoksi. He lähtivät hyvässä uskossa lupauksiin, joiden mukaan he saisivat palata koteihinsa. Lupaukset olivat katteettomia ja kyseessä oli tietoinen huijaus: ihmiset siirrettiin Keski-Venäjälle kauas entisistä asuinsijoistaan.⁹⁰ Elämä pakkosiirtojen kohteena oli epävarmaa ja lasten elämästä puuttui pysyvyys.

Lasten rankat kokemukset vainojen aikana Neuvostoliitossa ovat merkinneet monelle lapsuuden loppua ja raakaa pakkosopeutumista maailmaan, joka ei kuulu turvalliseen lapsuuteen. Ulla Savolainen on analysoinut inkeriläisen Juhani Konkan kahta muistelmateosta, ja arvioinut Konkan lapsuuden loppuneen siihen, kun hänen ihanteelliset kuvitelmansa esimerkiksi sotasankaruudesta kohtasivat raakan todellisuuden. Myös ero lapsuudenperheestä ja lapsuuden kotipaikasta Inkerinmaalla merkitsi lapsuuden päättymistä. Lapsuuden viattomuus ja idealismi korvautui kuvitelmien haihtumisena, mutta myös yksilön syvemmän tietoisuuden kehittymisenä, mikä oli välttämätöntä nykyisyyden ja tulevaisuuden kannalta.⁹¹ Aineistoni lapset kävivät läpi samankaltaisia siirtymävaiheita. He eivät tuo esiin omia ideologisia ajatuksiaan, mutta olivat kuulleet vanhemmiltaan heidän ideologiastaan ja eläneet poliittisesti virittyneessä ilmapiirissä. Nämä ihanteelliset kuvitelmat haihtuivat. He joutuivat jättämään lapsuusmaisemansa Suomessa tai Amerikassa muuttaessaan Neuvostoliittoon, usein lopullisesti. Lapsuuden huoleton aika joko päättyi tähän siirtymään, tai jatkui Neuvostoliitossa vielä jonkin aikaa ja loppui viimeistään vainojen koskettaessa lasten perheitä. Neuvostoliitossa lapset näkivät perheen unelmien muuttuvan karuksi todellisuudeksi. He joutuivat myös eroon joko koko perheestään, tai jostakin perheenjäsenestä, yleisemmin isästä. Elämän radikaali

⁸⁹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

⁹⁰ Gildi 2007, 129–133; Savolainen 2022, 190–191; Reuter 2023, 76–77.

⁹¹ Savolainen 2018, 60–61.

muuttuminen ja perheen hajoaminen on merkinnyt lapsuuden päättymistä siltä osin, millainen se oli ennen vainoja ollut.

2.2 Ulkopuolisuus

Ulkopuolisuuden narratiivi sisältää tapahtumia ja tuntemuksia, joiden vuoksi lapset tunsivat itsensä ulkopuolisiksi tai syrjityiksi. Muistoja ulkopuolisuudesta aiheutti vähemmistöön kuuluminen perheen, aatteen, kielen ja kansanvihollisuuden vuoksi. Samassa tilanteessa olevat saivat tukea toisiltaan ja omalta perheeltään. Aineistoni monet vastaajat joutuivat kokemaan syrjintää Neuvostoliitossa, osa jo Suomessakin. Suomalaiset kuuluivat kansallisuutensa perusteella vähemmistöön ja saivat vainovuosien aikana ylleen kansanvihollisen leiman. Tämä ulottui lapsiinkin, jotka leimautuivat syntyperänsä ja perheensä vuoksi. Kommunistisen liikkeen kannattajat olivat jo sisällissodan jälkeisessä Suomessa vähemmistö, joka oli suurennuslasin alla ja joutui kokemaan syrjintää poliittisen ajattelunsa vuoksi. Syrjintää toteutti siis ensin kotimaa ja myöhemmin Neuvostoliitto. Kommunisteiksi syytettyjä muilutettiin rajan yli ja näin kävi myös Raija-Liisan isälle.⁹² Toisen tai molempien vanhempien poliittisen suuntautuneisuuden vuoksi myös lapset tai puoliset joutuivat kiusatuiksi jo Suomessa. Esimerkiksi Voittoa kiusattiin ja hakattiin koulussa sen vuoksi, että hänen isänsä oli aktiivinen kommunistisen puolueen jäsen, joka lähti samaansa vankilatuomiota pakoon Neuvostoliittoon. Pertin äiti taas sai työstään potkut Neuvostoliittoon lähteneen puolisonsa takia.⁹³

Neuvostoliitossa Stalinin kasvava epäluulo länttä ja kansallisia vähemmistöjä kohtaan heijastui kommunistisen puolueen johtohahmojen puheissa syksyllä 1935. Sekä Suomesta että Amerikasta saapuneita suomalaisia epäiltiin ”natsionalismista” ja vastavallankumouksellisuudesta. Epäilyt kohdistuivat myös suomalaisten lapsiin, joiden väitettiin kouluissa halveksivan venäjän kieltä ja rikkovan koulurauhaa, sekä käyttäytyvän röyhkeästi pioneereja kohtaan. Heidän väitettiin esimerkiksi kieltäytyneen istumasta tunneilla karjalaisten lasten vieressä.⁹⁴ Isompien lasten kohdalla koululla ja koulukavereilla oli suuri merkitys lasten päivittäisessä elämässä ja vuorovaikutuksellisessa toiminnassa. Monet vastaajat tuovatkin esiin muistoja koulunkäynnistä Neuvostoliitossa. Koulunkäynti muistetaan haastavana etenkin suomalaisten koulujen lopettamisen

⁹² SKS KRA. Stalin I. 2020:36, 55, 130.

⁹³ SKS KRA. Stalin I. 2020:36, 55.

⁹⁴ Kero 1983, 168–174.

jälkeen kieliongelmien vuoksi. Opiskelu ja kommunikointi venäjän kielellä oli vaikeaa kieltä taitamattomille lapsille. Pelkkä venäjän kielen puhumisen taito ei riittänyt, vaan koulussa piti osata myös kirjoittaa venäjää.⁹⁵ Myös lasten tuntema huoli vanhempiensa turvallisuudesta poliittisesti epävakaa tilanteessa vaikeutti keskittymistä koulunkäyntiin:

*Mie menin kolmannelle luokalle, olin Suomessa käynyt kaksi ensimmäistä luokkaa. Siellä opetettiin venäjän kieltä. Koulunkäynti oli vähän vaikeeta, kun mieliala oli sitä mitä se oli, kun se äiti oli siellä piilossa.*⁹⁶

Suomalaisyhteisöissä oli toiminut useita suomenkielisiä kouluja, mutta Karjalan perustuslakia muutettiin vuonna 1938, jolloin suomi ei enää ollut sen virallinen kieli, eikä se voinut toimia opetuskielenä. Suomi julistettiin fasistiseksi kansanvihollisten kieleksi ja sen puhuminen julkisesti kiellettiin. Parin vuoden kuluttua suomen kielen asema parani, mutta venäjä sai pääkielen aseman.⁹⁷ Suomalaisten lisääntyvän mustamaalaamisen vuoksi suomalaistaustaiset lapset muistivat tullessa syrjityiksi ja nimitellyiksi. Kerttu muistaa kuulleensa haukkuja ”hemmetin suomalaiset” ja ”ne on nuo suomalaiset”.⁹⁸ Vanhemman tai puolison pidätyksen takia muu perhe joutui kokemaan syrjintää esimerkiksi asumisessa ja työelämässä. 17-vuotias Kerttu joutui pois pumpunkäyttäjän työstään, sillä se katsottiin liian vastuulliseksi kansanvihollisen tyttäreille.⁹⁹ 14-vuotiaan Voiton äiti sai myös tekosyyin varjolla potkut työstään ja he menettivät asuntonsa.¹⁰⁰ Elina joutui isän pidätyksen jälkeen erotetuksi pioneereista, sillä pidätettyjen perheenjäsenet leimattiin epäluotettaviksi. Kansanvihollista ei ollut myöskään lupa itkeä. Itkemällä saattoi itsensäkin vaaraan.¹⁰¹

Friersonin tutkimuksesta ilmenee, että neuvostoliittolaisten kansanvihollisten lasten kohdalla leimautumista ei aina ilmennyt. Moskovalainen Inna Aronovna Shikheeva-Gaister muistaa kertoneensa koulussa avoimesti kommunistisessa puolueessa työskentelevien vanhempiensa pidätyksestä, mutta luokkatoverit ja opettajat eivät suhtautuneet siihen mitenkään erityisesti. Luokalla oli useita lapsia, joiden vanhemmat oli myös pidätetty.¹⁰² Suomalaisjuurinen Vieno Zlobina taas koki koulussa syrjintää jopa toisten suomalaisten tyttöjen taholta, jotka olivat kuulleet hänen isänsä pidätyksestä omilta vanhemmiltaan. Tuolloin vielä uskottiin jossain määrin Stalinin lausuntoon,

⁹⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:30, 36, 55.

⁹⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:55.

⁹⁷ Zlobina 2017, 92–94.

⁹⁸ SKS KRA. Stalin 1. 2020:24.

⁹⁹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:24.

¹⁰⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:36.

¹⁰¹ Luukkainen & Markkula 2014, 42.

¹⁰² Frierson 2015, 51.

jonka mukaan Neuvostoliitossa ei vainota viattomia ihmisiä, ja pidätetyt todella ovat kansan vihollisia. Media oli neuvostovallan hallussa ja kyllästetty propagandalla, mutta tapahtumien todellisesta luonteesta levitettiin tietoja huhupuheina.¹⁰³

Osa ihmisistä pelkäsi tulevansa itse vainotuiksi eivätkä he siksi halunneet pitää yhteyttä pidätettyjen perheisiin. Näin syrjintä ulottui myös suomalaisyhteisön sisälle. Syrjintä ja nimittely on tuottanut sen kohteeksi joutuneille selvästi paljon mielipahaa, sillä siitä on jäänyt lapsille muistoja, joita he vielä vuosikymmenien jälkeenkin haluavat tuoda esiin. Syrjityksi tuleminen on aiheuttanut ulkopuolisuuden tunnetta. Lisäksi syrjinnän kohteeksi joutuminen ilman omaa syytä vanhemman tai kansallisuuden vuoksi on tuntunut epäoikeudenmukaiselta. Pidätysten ja suomalaisvastaisuuden lisääntyessä syrjintä on kuitenkin koskettanut yhä suurempaa joukkoa.

Inkerinsuomalaiset saattoivat tuntea ulkopuolisuutta paitsi Neuvostoliitossa, myös Suomessa. Pieni Lempi oli jatkosodan aikaan siirretty Neuvostoliitosta pakolaisena Suomeen. Neuvostoliiton pommikoneita nähdessään oli toinen lapsi käskenyt Lempin lähteä ryssähän.¹⁰⁴ Ulkopuolisuuden tunne saattoi siirtyä vielä seuraavallekin sukupolvelle. Inkeriläissyntyisen Ninan tytär joutui kansakouluaikoinaan Suomessa kärsimään toisten lasten nimittelystä ”ryssän kakaraksi”.¹⁰⁵ Nina oli jäänyt Suomeen jo lapsena jatkosodan aikaisten väestönsiirtojen aikana. Nina itse ei halunnut paljon muistella lapsuuttaan, koska se oli ollut hänelle raskasta aikaa. Hänen tyttärensä aisti silti pienistä asioista, ettei hänen äitiään ole otettu Suomessa hyvin vastaan, ja se aiheutti vierauden ja erilaisuuden tunteen vielä Ninan tyttärellekin.¹⁰⁶ Murmanskin rannikolla syntynyt Elina joutui kokemaan samalla tavalla syrjintää kahdessa maassa. Neuvostoliitossa häntä syrjittiin hänen suomalaisuutensa vuoksi, myöhemmin Suomessa taas neuvostoliittolaisuutensa vuoksi.¹⁰⁷

Alina muistaa, että hänen äidilleen oli hyvin vaikeaa muistella lapsuutta ja nuoruutta Pohjois-Inkerissä. Äiti korosti aina olevansa suomalainen, eikä Alina itsekään ole koskaan kokenut olevansa suomensukuinen, vaan suomalainen. Alinan mukaan aina piti muistaa, että suomalainen on rehellinen, siisti, ahkera, tarmokas ja periksiantamaton, ja niin tuli Alinankin ja hänen sisarustensa toimia. Alina itse on kokenut olonsa Suomessa tervetulleeksi, ja hänellä on sellainen olo, että hän olisi palannut pitkältä matkalta kotiin.¹⁰⁸ Vaikka Alina ei itse syntynyt Suomessa eikä Inkerinmaan suomalaisyhteisössä, eikä hänellä ollut näistä paikoista lapsuusmuistoja, oli hänelle muodostunut

¹⁰³ Zlobina 2017, 95–96; Reuter 2019, 139.

¹⁰⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:76.

¹⁰⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:104.

¹⁰⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:104.

¹⁰⁷ Luukkainen & Markkula 2014, 40–41, 90, 115.

¹⁰⁸ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

äitinsä kasvatuksen perusteella vahva suomalainen identiteetti, jonka vuoksi Suomi tuntui hänen mielestään kodilta. Äiti liitti suomalaisuuteen monia myönteisiä ominaisuuksia, jotka hän halusi lastensa omaksuvan. Hän piti yllä suomalaisuutta ja välitti sitä lapsilleen, vaikka olikin erossa omasta inkerinsuomalaisesta yhteisöstään. Reuterin mukaan tällainen toimintatapa on yksi diasporan, eli hajaannuksen päätekijöistä. Diasporan tutkimus pohjautuu juutalaisten historiaan hajaannuksessa. Myös inkerinsuomalainen yhteisö hajotettiin karkotusten avulla erilleen, mutta diasporalle ominaisesti he ylläpitivät oman etnisen ryhmänsä identiteettiä, kieltä ja kulttuuria. Diasporassa muihin ryhmiin sulautumista ei koeta hyväksi, vaan oman ryhmän halutaan säilyvän.¹⁰⁹

Vaikka suomalaiset lapset oli vanhempiensa vuoksi leimattu kansanvihollisiksi, pyrittiin heistä vielä Neuvostoliitossa luomaan kunnan neuvostokansalaisia. Siteet suomalaisuuteen pyrittiin katkaisemaan. Kouluikäiset lapset laitettiin venäläiseen kouluun, jossa kaikkien piti liittyä pioneereihin ja Komsomoliin¹¹⁰. Leninin ja Stalinin kuvien alla kansanvihollisten lasten piti kertoa kaikille, että isä on vangittu. Lasten piti selvittää syy, sillä kansanvihollisten lapsia ei haluttu järjestöön. Lapsilla ei kuitenkaan ollut mitään tietoa isistään, joten ei myöskään syitä, joita kertoa. Vanhempia mustamaalattiin sellaisten tilanteiden varalta, että he selviäisivätkin hengissä ja kyselisivät lastensa perään. Suomea kuvailtiin kamalaksi paikaksi, jossa nähdään nälkää ja pakotetaan tekemään työtä 18 tuntia vuorokaudessa kapitalistien hyväksi. Neuvostovaltion ja puolueen kerrottiin pitävän lapsista huolta. 16 vuotta täyttäneitä suomalaislapsia neuvottiin anomaan Neuvostoliiton passia.¹¹¹ Tällainen aivopesu todennäköisesti tehoi etenkin nuorempiin lapsiin, joiden muistikuvat Suomesta eivät olleet vahvoja ja vuosien saatossa muistot vanhemmistakin saattoivat kokonaan unohtua. Vanhempien lasten kohdalla venäläistäminen on todennäköisesti ollut haastavampaa.

Venäläistämistoimenpiteet eivät kaikissa tapauksissa olleet lasten näkökulmasta vastenmielisiä. Esimerkiksi amerikansuomalainen Mayme Sevander omaksui asenteen, jonka mukaan isä oli halunnut Neuvostoliitosta perheen uuden kotimaan, ja hän yritti tehdä parhaansa sopeutuakseen maahan ja oppiakseen venäjän kielen. Aikuisille kielen oppiminen oli vaikeampaa. Suomalaiset siirtolaiset viettivät paljon aikaa keskenään, jolloin kommunikointi tapahtui suomeksi. Näin ollen esimerkiksi amerikansuomalaisista siirtolaisista osa ei oppinut lainkaan englantia, eivätkä kaikki Neuvostoliittoon muuttaneet venäjää. Sevanderin äiti ei puhunut kuin suomea siitä huolimatta, että hän oli asunut jo vuosia Amerikassa ennen Neuvostoliittoon muuttoa. Myös Rislakki ja Lahti-Argutina kertovat perheistä, joissa vain lapset oppivat venäjää ja toimivat tulkkeina kieltä

¹⁰⁹ Reuter 2023, 42–43, 80.

¹¹⁰ Leninin kommunistinen nuorisoliitto *Leninskij kommunističeskij sojuz molodježi*.

¹¹¹ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 197, 205.

taitamattomille aikuisille.¹¹² Kieliasiat tulevat esiin myös aineistoni muisteluissa. Esimerkiksi Voiton äiti ei oppinut lainkaan venäjää, vaan suomi säilyi kotikielenä.¹¹³ Vuonna 1937 syntynyt Lempi oppi venäjän kielen nopeasti, mutta hänen äitinsä puhui sitä vahvalla suomalaisella korostuksella kuolemaansa asti. Kun Lempi ei vielä osannut venäjää, suhtauduttiin häneen epäluuloisesti. Jaroslavissa Lempiä oli pyydetty näyttämään kieltä, koska eräs tyttö halusi nähdä, oliko se jotenkin erinäköinen.¹¹⁴

Muistoiksi venäläistämistoimenpiteistä voi lisäksi lukea vastaajien kertomukset myöhempien vuosikymmenten aikaisesta vaikeudesta saada yhteyksiä Suomeen ja matkustaa pois Venäjältä. Passeja pimitettiin tai niihin laitettiin vääriä merkintöjä.¹¹⁵ Esimerkiksi Elman passiin oli merkitty syntymäpaikaksi Kamensk, joka aiheutti Elmalle hämmennystä siitä, kuka hänestä oli tullut.¹¹⁶ Venäläistämistoimenpiteet eivät olleet täysin onnistuneet ainakaan niiden vastaajien kohdalla, jotka vielä vanhemmalla iällä muuttivat takaisin Suomeen, tai kaipasivat tänne loppuelämänsä. Kaipuu Suomeen osoittaa, että he vielä vuosikymmenten jälkeenkin kokivat edelleen olevansa suomalaisia. Esimerkiksi Elma oli jo 15-vuotias loikatessaan perheensä kanssa Neuvostoliittoon, joten hän muisti synnyinmaansa ja oli jo ehtinyt juurtua Suomeen, vaikka elämä olikin ollut rankkaa. Hänellä oli Suomessa kuitenkin rakkaita ihmisiä, mummo ja täti, joiden kanssa hän oli onnellisimmillaan ja rakastettu.¹¹⁷ Muistot kotimaasta ja siellä olevista rakkaista pitivät lasta kiinni juurissaan ja suomalaisuudessa. Elman kertomus osoittaa, että lapset saattoivat kokea epävarmuutta ja hämmennystä identiteetistään, sillä heille uskoteltiin erilaisia asioita. He eivät ehkä kokeneet olevansa täysin suomalaisia, mutta eivät venäläisiäkään.

Olot olivat huonot myös toisen maailmansodan alettua ja suomalaiseen väestöön suhtauduttiin huonosti Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan vuoksi. Vaikka teloitustuomioita annettiinkin vähemmän kuin 1930-luvun lopulla, olivat sotavuodet epäluotettaviksi leimatuille Neuvostoliiton suomalaisille hyvin vaikeaa aikaa. Moni, jota ei ollut vielä vangittu, vangittiin ja karkotettiin kauas itään.¹¹⁸ Toisen maailmansodan jälkeen rasistinen asenne kukoisti edelleen ja monet venäjää osaavat vanhemmat siirtyivät mieluummin puhumaan lapsilleen venäjää. Näin lapset vieraantuivat äidinkielestään ja kulttuuristaan ja häpesivät suomalaisuuttaan. Syrjintä koski eri osa-alueita.

¹¹² Sevander & Hertzelt 2004, esim. 102, 130, 132; Golubev & Takala 2014, 3–4; Takala 2004, 115; Rislakki & Lahti-Argutina 1997, esim. 192–193, 196; SKS KRA. Stalin 1. 2020:36.

¹¹³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:36.

¹¹⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:76.

¹¹⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:35, 53, 96, 132.

¹¹⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

¹¹⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

¹¹⁸ Sevander 2000, 163; SKS KRA. Stalin 1. 2020:35, 36, 47.

Suomalaisille oli tehty rajoituksia joissain kaupungeissa, kuten Leningradissa (Pietarissa), asumiseen. Osa vähemmistöihin kuuluneista merkitsi itsensä väestönlaskennassa venäläisiksi, jolloin tilastot vähemmistökansallisuuksien määrästä vääristyivät. Jotkut onnistuivat pitämään kiinni omasta kielestään, kuten suomalaisten siirtolaisten lapsi Vieno Zlobina, joka onnistui sekä säilyttämään suomen kielensä, että tekemään sen parissa työuransa opettajana.¹¹⁹ Myös osa keruuvastauksissa esiintyvistä lapsista on aikuisina työskennellyt Neuvostoliitossa suomen kielen parissa ja näin säilyttänyt tiiviin yhteyden äidinkieleensä, eikä ole sitä unohtanut.

1940-luvun aikana elinolot vakiintuivat monin paikoin Neuvostoliitossa ja monilla terrorista ja pakkosiirroista kärsineillä elämä normalisoitui esimerkiksi työnteon ja koulunkäynnin suhteen ja arkeen sopeuduttiin. Vaikka elintaso nousi ja valvonta väheni, ei se merkinnyt vähemmistöille silti sananvapautta. Totalitaristisessa järjestelmässä oli edelleen oltava varovainen puheissaan ja tekemisissään.¹²⁰ Leimautuminen kansanvihollisen jälkeläiseksi aiheutti ongelmia lasten elämässä eri osa-alueilla. Kansanvihollisten ja isänmaanpettureiden lapset suljettiin pois monista mahdollisuuksista, joita heidän leimautumattomat ikätoverinsa saivat. Leima kulki mukana aikuiseksi asti, jolloin sen vuoksi saattoi esimerkiksi menettää työpaikkoja, opiskelupaikkoja tai tulla pidätetyksi sosiaalisesti vaarallisena yksilönä. Joissain tapauksissa kansanvihollisuuden leima ulottui tuomitun lapsenlapsiin, ja vaikutti opiskelumahdollisuuksiin vielä 1970-luvulla.¹²¹ Alina sai kuulla olevansa kansanvihollinen ja kulakki vasta 40-vuotiaana äidiltään, kun tämä sairastui vakavasti. Pikkulapsiajan leireistä ja hirveyksistä äiti kertoi vasta Alinan täytettyä 18 vuotta, koska hän ajatteli Alinan elämän olevan helpompaa, kun hän ei tiedä kaikkea siitä, miten neuvostovaltio on kohdellut ihmisiä.¹²² Kuitenkin Alinalla oli omiakin muistoja leireistä ja pakkosiirroista, joiden syistä hän siis oli aikuiseksi asti tietämätön.

Kommunistinen ideologia liittyi kiinteästi lasten ja nuorten kasvatukseen Neuvostoliitossa ja oli yksi osa venäläistämistä. Koulun ohella merkittävässä roolissa olivat lasten ja nuorten järjestöt. Nuorisoliitto Komsomol oli kommunistinen versio partioliikkeestä ja sen tavoite oli ”uuden neuvostoihmisen” luominen. Siihen liittyminen oli periaatteessa vapaaehtoista, mutta käytännössä pakollista ja lähes kaikki nuoret liittyivät yläkouluiässä Komsomoliin automaattisesti. Liittyminen oli välttämätöntä, mikäli nuori halusi jatkaa opintoja yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa. Jäsenyydestä kieltäytyminen aiheutti epäilyksiä nuoren poliittisesta lojaaliudesta, joka hankaloitti

¹¹⁹ Zlobina 2017, 99, 108.

¹²⁰ Reuter 2020b, 55–56.

¹²¹ Frierson 2015, 1, 58, 59, 115–116.

¹²² SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

elämää.¹²³ Alina liittyi Komsomoliin vastentahtoisesti vasta koulunkäynnin viime hetkinä, kun hänelle selvisi, ettei hän muuten pääsisi korkeakouluun. Syyksi myöhäiselle liittymiselle Alina oli ilmoittanut huonon kielitaidon.¹²⁴

Raija-Liisa muistelee, että hänellä oli olo, ettei hän kuulu Neuvostoliitossa maahan eikä yhteiskuntaan. Elämä isän teloituksen jälkeen oli vaikeaa:

*Sotien jälkeisessä Neuvostoliitossa oli kolmenlaisia isiä: Oli isiä, jotka olivat isiä. Sitten oli isiä, jotka olivat kaatuneet isänmaallisessa sodassa. Ja sitten oli isiä, jotka olivat kansanvihollisia.*¹²⁵

Raija-Liisan lausahdus kuvastaa hyvin sitä, että hänen näkökulmastaan muunlaiset isät näyttäytyivät yhteiskunnallisesti hyväksytyinä, mutta kansanviholliset eivät. Isän asema leimasi koko perheen. Raija-Liisa muistaa, että yksinhuoltajaperheessä oli kaikesta pulaa ja paljon tuskaa. Lisäksi valtio jatkoi perheen vainoamista vielä isän teloituksen jälkeen esimerkiksi KGB:n kotietsinnän muodossa.¹²⁶ Alina kertoo, että hänen molemmilla vanhemmillaan oli passeissa merkintä kansanvihollisuudesta, ja tämä aiheutti sen, etteivät he saaneet helposti töitä. Lisäksi perhe joutui yhtäkkisen karkotuksen kohteeksi vuonna 1955 asuessaan Virossa. Alinan mukaan syytä ei kerrottu, eikä sellaista voinut kysellä. Hän kuitenkin uskoo syyn olevan se, että he olivat kansanvihollisia ja heidän silloiset olonsa Virossa olivat liian hyvät. Alinalla oli juuri ollut koulun päätösjuhlat ja jatko-opinnotkin suunniteltuna. Hän muistaa perheen olleen shokissa.¹²⁷ Myös Alinan kohdalla vanhempien kansanvihollisuus vaikutti merkittävästi lapsen elämään, kuten kotipaikkaan ja kouluun, jotka saatettiin joutua yhtäkkiä jättämään ilman mitään selitystä tai vaikutusmahdollisuutta asiaan.

2.3 Ero

Aineistosta noussut eron narratiivi tarkoittaa eroa vanhemmasta tai muusta tärkeästä perheenjäsenestä, ja samalla myös eroa totutusta perheyksiköstä ja statuksesta. Vanhemman kuoleman tai katoamisen myötä lapsista tuli orpoja tai puoliorpoja. Eron muistoon liittyvät myös

¹²³ Silvan 2018, 74–75.

¹²⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

¹²⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:130.

¹²⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:130.

¹²⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

muistot kuolemasta. Lapselle perheen hajoaminen ja ero vanhemmasta on vaikeaa. Läheisten ihmissuhteiden varaan luodaan kiintymyksen ja perusturvallisuuden tunteet. Perheen yhteenkuuluvuus, identiteetti ja tunne huolenpidosta ovat lapselle perustarpeita, joiden puute voi aiheuttaa lapselle hermostuneisuutta, turhautumista ja ahdistuneisuutta.¹²⁸

Sotaorpojen kokemuksista kirjoittanut yhteiskuntatieteilijä Sari Näre toteaa, että yksinäisyys ja vaille jäämisen kokemus varjosti monen sotaorvon koko loppuelämää. Osattomuuden tunne ilmeni etenkin suhteessa perheeseen ja menetyksen pelko tuli osaksi elämää. Moni sotaorpo koki yksinäisyyttä ikävöidessään vanhempiaan ja monet kokivat, ettei heille selitetty muutosten syitä ja seurauksia. Tällä yritettiin suojella lapsia pahalta ololta, mutta samalla lapset jäivät myös ilman lohdutusta. Aikuisia herkemmit lapset joutuivat kokemaan toistuvaa eroahdistusta ja hylätyksi ja petetyksi tulemisen tunnetta.¹²⁹ Aineistoni lapset eivät olleet sotaorpoja, mutta monesta tuli orpo, ja he olivat hyvin samankaltaisessa tilanteessa menettäessään vanhempansa. He joutuivat elämään yhtä lailla epävarmuudessa ja kokemaan eron vanhemmasta, kodin menetyksen moneen kertaan, ja kohtaamaan väkivaltaa ja kuolemaa. He jäivät myös vaille selitystä siitä, mitä vanhemmalle oli tapahtunut ja mitä ympärillä oleva kaaos merkitsi, sillä myöskään jäljelle jääneellä vanhemmalla tai muulla aikuisella ei ollut selityksiä, joita antaa lapselle.

Suuren terrorin vuosina 1937 ja 1938 monen suomalaislapsen vanhemmat pidätettiin ja tuomittiin ammuttaviksi. Toisten vanhemmat lähetettiin pakkotyöhön. NKVD suoritti ihmisten pidätyksiä usein öisin, mutta ihmisiä vangittiin myös työpaikoiltaan tai työmatkallaan. Pidätyksissä apuna toimivat ilmiantajat. Monet perheet elivät jatkuvassa jännitystilassa kuulostellen kadulle pysähtyviä autoja. Monilla oli myös valmiiksi reput pakattuina. Jännittynyt ilmapiiri aikuisten keskuudessa heijastui myös lapsiin. Koko ajan piti olla varuillaan ja uusia pidätysuutisia kuultiin usein. Monet pidätetyistä olivat perheille tuttuja.¹³⁰ Etenkin iltaisin tunnelma oli jännittynyt. Lisbet kertoo, että yötä vasten ihmiset sammuttivat valot ja katselivat ikkunoista, ketä on tultu hakemaan tänään.¹³¹ Vainojen aikainen pelon ilmapiiri aiheutti sen, etteivät ihmiset uskaltaneet puhua toisilleen ja jokaista sanaa piti varoa ilmiantajien pelossa. Puhumattomuus ja avoimuuden puute saattoivat vaikuttaa muistamiseen ja siihen, että kyseisistä ajoista jäi muistiin tyhjiä aukkoja, koska kokemuksia ei voitu jakaa. Myöskään tieto vainoissa kadonneiden kohtaloista ei päässyt välittymään eteenpäin sukulaisille ja jälkipolville.¹³² Vieno Zlobina kertoo kokeneensa suurta pelkoa ja epävarmuutta paitsi

¹²⁸ Lev-Wiesel & Amir 2000, 455.

¹²⁹ Näre & Kirves 2010, 13–14; Näre 2010, 139–140.

¹³⁰ Kamppinen 2019, 252–253, 257–258; SKS KRA. Stalin 1. 2020:30.

¹³¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:126.

¹³² Helle 2022.

isän ja äidin, myös perheen tulevaisuuden vuoksi. Hän ei uskaltanut luottaa kehenkään ja eristäytyi. Hän pelkäsi tulevansa leimatuksi ja piti tuskaa sisällään. Hän kuvailee, kuinka hänen kokemansa kauhun hetket isän vangitsemisesta ovat säilyneet selvinä hänen mielessään läpi elämän ja aiheuttaneet epävarmuutta.¹³³

Aineistossani jotkut vastaajat muistavat isän pidätystilanteen henkilökohtaisesti. Taisto kertoo muistavansa päivän hyvin. Hänen isänsä pyrki olemaan rauhallinen ja vakuuttamaan perheelle kaiken olevan erehdystä ja hänen palaavan pian kotiin.¹³⁴ Tilanne on ollut lapselle pelottava ja isä on pyrkinyt pehmentämään sitä. Lapsiselviytyjiä koskevissa tutkimuksissa on esitetty, että mitä voimakkaampia tunteita tapahtumaan liittyy, sitä todennäköisemmin se muistetaan elävästi ja tarkasti. Usein muistot ovat visuaalisia, kuten Friersonin haastatteleminen lapsiselviytyjien kohdalla. Heidän muistoissaan oli vielä vanhuudessakin järkyttäviin kokemuksiin liittyviä eläviä yksityiskohtia, kuten äidin pidätyshetkellä hänen villapaitansa tarkka väri ja hajuvetensä tuoksu. Muistin sisältämä visuaalisuus viittaa siihen, miten lapset käsittelivät uutta ja kauhistuttavaa todellisuuttaan. Loftusin ja Davisin hypoteesin mukaan stressi ja pelko laajentavat yksilön havaintokykyä, jolloin sisäisiin ja ulkoisiin seikkoihin kiinnitetään enemmän huomiota. Lisäksi muistia ja ikääntymistä koskevien tutkimusten mukaan aivojen emotionaalisen muistin varastointikeskus rappeutuu vähiten ikääntymisen myötä. Emotionaalinen toiminta ei heikkene iän myötä, vaan pikemmin tehostuu koko elinkaaren ajan. Tämä ilmenee myös positiivisissa muistoissa, kuten lasten myönteisissä tunteissa niitä henkilöitä kohtaan, jotka auttoivat heitä selviytymään vaikeissa olosuhteissa.¹³⁵

Vanhempien vangitsemisen muistaminen ei ole kuitenkaan itsestään selvää. Muistamiseen ja unohtamiseen vaikuttavat sosiaaliset kehykset. Vainoista kärsineiden vähemmistökansojen muistoja ei ollut Neuvostoliitossa suotavaa vaalia. Joidenkin traumaattisten tapahtumien, kuten vanhempien pidätyksen, muistelu saattoi aiheuttaa lapselle sisäisiä ristiriitoja. Muistelu Neuvostoliitossa ei ollut turvallista. Lisäksi Neuvostoliiton terrori kesti pitkään ja eteni aaltomaisesti, mikä vaikeuttaa tarkkojen yksityiskohtien muistelua. Muistelijan roolilla perheessä voi olla myös vaikutusta siihen, mitä muistetaan. Helle esittää, että esimerkiksi esikoislapsen vastuullisempi rooli voi vaikuttaa siihen, että vanhempien vangitseminen muistetaan tarkemmin.¹³⁶

Joidenkin lasten vanhemmat onnistuivat vielä pidätyksensä jälkeen toimittamaan viestejä läheisilleen. Viesteissä oli tärkeäksi koettuja asioita, kuten perheen rauhoittelu, ohjeita ja varoituksia ja toiveita

¹³³ Zlobina 2017, 95–96.

¹³⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:107.

¹³⁵ Frierson 2015, 9–10.

¹³⁶ Helle 2022.

jälleennäkemisestä. Myös oman syyttömyyden esiin tuominen oli pidätetyille tärkeää. Vastaajat kokevat luonnollisesti vanhempiansa pidätykset ja kohtelun järkyttävänä ja epäoikeudenmukaisena, ja haluavat tuoda vastauksissaan sen ilmi. Kertun isä tiesi totuuden joskus paljastuvan. Lisäksi hän kirjoitti lappuun kolme sukunimeä, joista hän halusi perhettään varoittaa:

*Lapset. Minä en ole mihinkään syyppää. Aika menee ja aika näyttää. Mutta olkaa varovaisia niiden ja niiden ihmisten kanssa.*¹³⁷

Kaukolla on vieläkin tallessa isänsä antama tupakka-askin taakse kirjoitettu viesti, jonka hän sai ikkunan raosta isän ollessa jo vangittuna. Hän kertoo pitävänsä sitä arvokkaana muistona.¹³⁸ Muistelua voidaankin toteuttaa erilaisten välineiden avulla. Materiaaliset esineet ovat menneisyyden konkreettisia jälkiä, jotka toimivat todisteina menneisyyden ja nykyisyyden yhteydestä. Ne ylläpitävät muistamista, ja ovat riippuvaisia muistoista, joita niistä kerrotaan.¹³⁹ Kauko ei nähnyt enää isäänsä, mutta heidän viimeisellä tapaamisellaan saatu viesti toimii konkreettisena todisteena isää kohdanneista tapahtumista ja ilmentää isän ja Kaukon välistä yhteyttä. Se toimii myös isän muistelun välineenä. Isän kirjoittaman teksti on hänestä jäänyt selvä jälki ja ymmärrettävästi Kaukolle arvokas. Pidätettyjen vanhempien lapset eivät usein ymmärtäneet pitkään aikaan, mitä todella oli tapahtunut, ja ettei vanhempi enää palaa. Kotiin jääneet aikuiset saattoivat suojella lapsia todellisilta tapahtumilta ja keksiä selityksiä esimerkiksi pidätetyn vanhemman työmatkasta. Toivo vanhemman palaamisesta takaisin kotiin eli joskus vuosikymmeniä, aina siihen asti, kunnes lopullinen totuus paljastui.¹⁴⁰

Lapset joutuivat kokemaan myös muiden perheenjäsentensä, kuten sisarustensa tai isovanhempiensa menetyksiä. Vastaajat kertovat monisanaisemmin niiden perheenjäsenten menetyksistä, joihin he olivat erityisen kiintyneitä. Neuvostoliiton leireillä nälkä oli tavallista, eikä sairaanhoitoa tai lääkkeitä ollut. Etenkin pienet lapset sairastuivat herkästi esimerkiksi ripuliin, kurkkumätään, pilkkukuumeeseen tai tulirokkoon. Lapsia ja aikuisia kuoli paljon huonoissa olosuhteissa. Jatkuva nälkä, lika, kylmyys, taudit, täit sekä liiallinen raskas työ puutteellisilla varusteilla vaati uhreja.¹⁴¹

Alina vietti varhaislapsuutensa leireillä ja muistaa sairastaneensa keuhkokuumetta monta kertaa vuodessa. Hän sai tuberkuloosin, josta parantui vasta 13-vuotiaana uuden lääkkeen, penisilliinin avulla. Hän kärsi korkeasta kuumeesta ja näki mustia unia. Unissa mustiin pukeutuneet ihmiset soutivat mustaa virtaa ja koettivat saada Alinan mukaan. Tai sitten Alina oli suljettu mustaan arkkuun,

¹³⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:24. Kerttu on jättänyt sukunimet kertomatta ja korvannut ne sanoilla ”niiden ja niiden”.

¹³⁸ SKS KRA. Stalin 1. 2020:30.

¹³⁹ Savolainen 2022, 200.

¹⁴⁰ Frierson 2015, 92, 94.

¹⁴¹ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 65–69, 83; SKS KRA. Stalin 1. 2020:35, 36, 47, 53, 55, 96,

joka pieneni niin että hengittäminen kävi vaikeaksi.¹⁴² Unet kertonevat Alinan synkästä todellisuudesta, jossa hän oli joutunut tottumaan kuoleman ja väkivallan läsnäoloon. Alinan mukaan kuolema ei ollut mitään erikoista, vaan se oli tavallinen näky. Hän muistaa, kuinka hänen mummonsansa kuoli hänen viereensä yöllä. Viisivuotias Alina ymmärsi heti, mitä oli tapahtunut ja alkoi itkeä. Mummolla oli ollut tärkeä rooli Alinan elämässä lohdun ja hoivan antajana. Hän hoiti Alinaa leirillä päivisin äidin ollessa ulkotöissä.¹⁴³

Elma muistaa leiriltä pienen veljensä sairastumisen ja kuoleman ja äitinsä suhtautumisen siihen:

Täällä sairastui aivokalvontulehdukseen pieni kaksivuotias veli Kalevi ja kuoli minun käsiini. Äiti otti sen hyvin raskaasti. Vuorokauden hän istui kuin kivettyneenä päästävästä äännähdystäkään, ilman kyyneliä, tuijottaen yhteen pisteeseen.¹⁴⁴

Elman muistossa on mielenkiintoista se, että vaikka veli kuoli hänen käsiinsä, hän kuvailee oman reaktionsa sijaan äitinsä reaktion veljensä kuolemaan. Äidin suru on jäänyt Elman muistiin voimakkaampana kuin hänen omat tunteensa. Muisto omasta surusta on saattanut olla Elmalle niin ahdistava, että se on pyyhkiytynyt pois. Elma menetti leirillä myös isäpuolensa ja velipuolensa sairauksille. Heidän kuolemastaan hän kertoo toteavasti, sillä Elman suhde heihin ei ollut hyvä. Äidin sairastuttua malariaan Elma sen sijaan kertoo pelästyneensä valtavasti. Hän pelkäsi menettävänsä äidin ja kirjoitti Suomeen sisarpuolelleen, joka lähetti kirjeessä kiniiniä ja näin pelasti äidin kuolemalta.¹⁴⁵ Äidin tärkeys Elmalle on ilmeistä. Äiti on edustanut turvaa, ja äidin surun näkeminen ja pelko äidin menettämisestä ovat olleet Elmalle voimakkaita kokemuksia.

Lapsille perheen hajoaminen ja ero vanhemmasta on vaikea muisto, ovathan äiti ja isä useimmalle lapselle eniten turvaa tuovat henkilöt. Sama pätee myös toisinpäin, lapsistaan eroon joutuminen on ollut myös vanhemmille vaikeaa. Lasten ja vanhempien erottaminen tapahtui kaikkea muuta kuin rauhallisesti. Elma muistelee vastauksessaan Kamenskin suomalaiskylässä Uralilla toteutettua suomalaisten työläisten joukkopidätystä tammikuussa 1938, jonka yhteydessä lapsia erotettiin vanhemmistaan ja toimitettiin lastenkoteihin. Elma korostaa muiston kauheutta kirjoittamalla, että hän ei unohda tuota hirveää päivää milloinkaan. Sotilaat ottivat lapsia äideiltään kauhean huudon ja itkun säestämänä, ja Elman perheestä vietiin väkisin Elman 9-vuotias sisar ja 7-vuotias veli. Hänen toinen veljensä lähetettiin takaisin Kamenskiin, jossa hän palellutti kätensä ja jalkansa ja sairastui

¹⁴² SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

¹⁴³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

¹⁴⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

¹⁴⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

tuberkuloosiin. Veljen jalat amputoitiin, ja hän kuoli myöhemmin sairaalassa. Tuolloin jo aikuinen Elma itse vietiin vankilaan, jossa hän allekirjoitti kidutuksen pelossa valheellisen tunnustuksen vakoilusta ja sai kymmenen vuoden vankileirituomion. Elman äiti ja mies ammuttiin, mutta Elma sai tiedon siitä vasta vuonna 1992.¹⁴⁶

Kyseisistä Kamenskin tapahtumista kirjoittavat myös Rislakki ja Lahti-Argutina. He kertovat, että alle 4-vuotiaat lapset äiteineen, raskaana olleet sekä 16–18-vuotiaat nuoret vietiin takaisin Kamenskin parakeille. Alle 16-vuotiaat erotettiin vanhemmistaan valtavan sekasorron saattelemana. Kouluikäisille annettiin uudet venäläiset nimet, jotka myöhemmin vahvistettiin lasten saadessa passit 16-vuotiaina. Orvot tai vanhemmistaan erotetut lapset sijoitettiin orpokoteihin, työpalvelukseen tai Neuvostoliiton kannalta luotettavien henkilöiden kasvatettaviksi. Sisarukset erotettiin tarkoituksella toisistaan. Orpokotien lapset edustivat useita kansallisuuksia ja osa heistä karkaili, varasti ja kidutti muita jopa kuoliaaksi. Lastenkodeissa myös pienempien lasten oli osallistuttava työntekoon, kuten pelto-, navetta-, ja metsätöihin tai jäänhakkaamiseen, vaikka he olivat laihoja ja heikkoja.¹⁴⁷

Suomalaislapset pyrkivät lastenkodeissa hakemaan turvaa toisistaan. Muut lapset kiusasivat heitä nimittelemällä vakoilijoiksi, pettureiksi ja trotskilaisiksi ja heittelemällä kivillä. Osa hoitajista oli kuitenkin lapsia kohtaan myötätuntoisia. Heidän mukaansa yhteistä suomalaislapsille oli, että he itkivät aina kauheasti. He yrittivät seistä piirissä ja laulaa suomalaisia lauluja, mutta puhkesivat taas itkuun. Lastenkoti ei ollut silti lapsille huonoin vaihtoehto, sillä vaarana oli myös joutua vankilaan. Yli 12-vuotiaat voitiin vangita tai 11–16-vuotiaita huonosti käyttäytyviä lapsia lähettää työkasvatussiirtoloihin. Lastenkodissa lapsilla oli kohtalotovereita, joilla oli samanlaisia kokemuksia. He sopeutuivatkin lastenkotielämään vähitellen. 15-vuotiaina lapset lähetettiin lastenkodeista pois kolhooseihin tai tehtaille töihin. Useiden lastenkotien, sijaisperheiden ja työskentelypaikkojen huonojen olojen vuoksi lapset karkailivat ja jäivät mieluummin asumaan omaehtoisesti kaduille. Monista lastenkotiin lähetetyistä lapsista ei enää kuultu mitään.¹⁴⁸

Asiakirjojen mukaan vuonna 1940 vankileirien saaristoon kuului 50 siirtolaa nuorille ja 90 lastenkotia internoitujen äitien lapsille. Vuosien 1935 ja 1940 välillä leirien läpi kulki 155 506 12–18-vuotiasta ja vuonna 1940 lastenkodeissa oli 4595 lasta. Näistä luvuista puuttuvat kuitenkin vankilat, toisentyypiset työleirit ja erityisasumukset, jotka olivat toinen vankileirien rykelmä ja joissa oli vielä enemmän vankeja kuin Gulagin leireissä. Luvut ovat siis todellisuudessa korkeammat ja käsittävät

¹⁴⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

¹⁴⁷ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 149–153, 205; Rislakki 2020, 1.

¹⁴⁸ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 192, 195–201, 246; Kostianen 1987, 195–196, 199; Green 2017, 160.

luonnollisesti muitakin kuin suomalaisia lapsia ja nuoria. Kansanvihollisiksi leimattujen perheet usein karkotettiin ja elämä muuttui joka suhteessa hankalaksi. Käskey numero 00486 oli käskey ”toimista isänmaan pettureiden vaimojen rankaisemiseksi” ja sen mukaan toimittiin myös sosiaalisesti vaarallisten lasten kohdalla. Se määräsi imeväisiä ohittaneet lapset erotettavaksi äideistään. Naiset, joilla oli imeväisikäisiä lapsia, määrättiin lähetettäväksi leirille ilman, että heidät vietiin vankilaan. Imeväisiä ylittäneet lapset lähetettiin leireille, NKVD:n rangaistustyökomppanioihin tai erityishallinnon orpokoteihin. Neuvostovaltion lakien mukaan oli täysin hyväksyttävää erottaa vauvoja vanhemmistaan tai määrätä teini-ikäisiä työrangaistuskomppanioihin. Valtion lait suojelivat ennen kaikkea yhteiskuntaa eivätkä yksittäistä kansalaista.¹⁴⁹

Neuvostoliitossa oli Stalinin vainojen ja toisen maailmansodan jälkeen valtava määrä orpoja lapsia ja maan hallitus pyrki rohkaisemaan lasten adoptointiin antamalla adoptiovanhemmille samat lailliset oikeudet kuin biologisille vanhemmille. Adoptio esitettiin isänmaallisena tekona, joka vapautti valtion orpojen aiheuttamasta taloudellisesta taakasta. Lehdistö korosti adoptiolasten ja -vanhempien välille syntyviä vahvoja siteitä ja niiden merkitystä sodan haavojen paranemiselle. Siitä huolimatta väestön innokkuus adoptointiin oli vähäistä ja adoptoidut lapset nähtiin erilaisina ja huonommassa asemassa olevina. Viranomaiset ja kansalaiset suhtautuivat kaduilla ja lastenkodeissa eläviin orpolapsiin enimmäkseen myötätuntoisesti mutta toisaalta katulasten aiheuttama yhteiskunnallinen häiriö sai jotkut suhtautumaan orpoihin huligaaneina, joiden sopeutuminen yhteiskuntaan oli toivotonta. Tämä negatiivinen leima seurasi orpoja ja adoptoituja myöhemminkin.¹⁵⁰ Suomalaiset orvoiksi jääneet lapset saivat päälleen sekä kansanvihollisen, että orvon leiman, jotka molemmat aiheuttivat negatiivisia asenteita heitä kohtaan. Kuitenkin myös Neuvostoliittolaiset orpolapset nähtiin huonommassa valossa kuin ne lapset, joiden vanhemmat olivat elossa.

Frierson toteaa, että lasten menetettyä vanhempansa he saivat elämäänsä usein muita tärkeitä aikuisia, kuten lastenhoitajia, opettajia tai sukulaisia, jotka toivat heille turvaa ja pitivät heistä huolta. Nämä ihmiset myös korostuivat lasten muisteluissa. Neuvostoliittolaiset lapset onnistuivat toisinaan välttämään orpokoteja sukulaistensa tai perheen lastenhoitajien avulla, jotka ottivat lapsista hoitovastuun ja kieltäytyivät antamasta heitä NKVD:n virkailijoiden mukaan. Pidätettyjen vanhempien lapsia oli valtavasti, eikä hallinnolla olisi ollut edes resursseja ottaa heitä kaikkia huostaan. Toisinaan sukulaiset päättivät lastenkodin olevan sittenkin lapselle parempi vaihtoehto;

¹⁴⁹ Kamppinen 2019, 32–33, 257; Karlsson 2005, 163.

¹⁵⁰ Green 2017, 156–157, 160–161.

siellä sai ruokaa, jota itsekkin nälästä kärsivillä sukulaisilla ei ollut tarjota. Usein myös naapurit ja tuttavat säälivät ilman vanhempiaan jääneitä lapsia, ja samalla pelkäsivät saman kohtalon osuvan omalle kohdalle.¹⁵¹ Taisto kertoo jääneensä asumaan äitipuolensa kanssa isänsä pidätyksen jälkeen. Hän oli tuolloin päättänyt ensimmäisen luokan koulussa. Perheen olosuhteet olivat vaikeat ja heidät uhattiin häätää paikkakunnalta. Taisto kirjoitti itse sukulaisilleen, ja pyysi näitä ottamaan hänet ja sisarensa luokseen. Lasten täti tulikin hakemaan lapset pian luokseen asumaan.¹⁵²

Monet suomalaisperheet auttoivat toisiaan ja suomalaisnaiset ja -lapset muuttivat joskus yhteiseen asuntoon, kun perheiden miehet oli pidätetty ja elämä vaikeutunut. Voiton ja hänen äitinsä menetettyä asuntonsa perheen isän vangitsemisen jälkeen, otti ystävällinen Aino-täti heidät luokseen asumaan. Ainonkin mies oli vangittu ja hän oli jäänyt yksin kahden lapsensa kanssa.¹⁵³ Myös Alinan perhettä auttoi karkotuksen jälkeen suomalainen Anni, johon Alinan äiti oli tutustunut leirillä. Anni otti Alinan perheen asumaan luokseen pieneen mökkiin, jossa asui kahden poikansa kanssa.¹⁵⁴ Suomalaisia yhdisti sama kieli ja kansallisuus sekä samanlaiset kokemukset, jolloin he ymmärsivät toisiaan. Toisia oltiin valmiita auttamaan, vaikka omatkaan olot eivät olleet hyvät. Jotkut suomalaisnaiset ottivat hoitaakseen orvoiksi jääneitä suomalaislapsia. Lisäksi neuvostoliittolaiset ja saksalaiset auttoivat suomalaisia lapsia ja ottivat heitä perheisiinsä.¹⁵⁵

Suomalaisten välinen yhteisöllisyys ilmeni Reuterin mukaan myös karkotuspaikoissa. Vaikka inkerinsuomalaiset karkotetut olivat laajalti tekemisissä eri etnisten ryhmien kanssa, pyrkivät he silti 1930-luvulla karkotuksessa pysymään mahdollisuuksien mukaan oman ryhmänsä sisällä, joka käsitti inkeriläisten lisäksi muutkin suomalaiset. He myös pyrkivät tapaamaan toisia suomalaisia ja viettämään esimerkiksi juhlia yhdessä. Yhteinen luterilainen uskonto, suomalainen identiteetti ja suomen kieli olivat suomalaisten yhteisöllisyyttä lisääviä tekijöitä.¹⁵⁶ Vastaavasti myös orpokodeissa suomalaiset lapset hakeutuivat yhteen ja pyrkivät saamaan toisistaan turvaa.

¹⁵¹ Frierson 2015, 10, 29,39, 48, 74–75, 93.

¹⁵² SKS KRA. Stalin 1. 2020:107.

¹⁵³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:36.

¹⁵⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

¹⁵⁵ Esim. SKS KRA. Stalin 1. 2020:30, 36, 55, 96, 107; Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 192, 201, 206.

¹⁵⁶ Reuter 2020a, 16–17.

2.4 Selviytyminen

Vainotapahtumien seurauksena aineistosta voidaan huomata selviytymisen narratiivi. Lapset, jotka kertovat muistojaan, ovat kaikki selviytyneet vainoista. Selviytyminen on sisältänyt erilaisia vaiheita ja toimintatapoja. Tulevaisuuteen on ollut pakko uskoa pelosta ja epävarmuudesta huolimatta. Erilleen ajetut perheet on pyritty yhdistämään ja kuolleiden kohtaloita on haluttu selvittää. Olosuhteet eivät ole vuosiin tehneet siitä helppoa. Stalinin kuolema vuonna 1953 oli käännekohta, jonka jälkeen olot Neuvostoliitossa monella tapaa muuttuivat. Ihmisiä vapautui leireiltä. Suojasääksi kutsuttuna aikana 1950–60-lukujen taitteessa yhteiskunnan ilmapiiri, sensuuri ja kulttuuri vapautui hetkeksi ja ihmisten mielissä virisi toivo paremmasta. Epätietoisuus Neuvostoliiton sisäisistä asioista oli silti vielä suurta, ja varsinainen yhteiskunnallinen avautuminen tapahtui vasta perestroikan myötä.¹⁵⁷

Vuonna 1956, kolme vuotta Stalinin kuoleman jälkeen, Neuvostoliiton johtaja Nikita Hruštšov piti puheen, jossa hän julkisti Stalinin petoksen entistä puolue-eliittiä kohtaan. Pian ilmestyi massoittain sanomalehtiartikkeleita ja teoksia, jotka toivat ilmi koko terrorin laajuuden. Suojasääpolitiikkaa kesti kuitenkin vain hetken, kun 1960-luvun lopulla Stalinin ajan traumaattisten tapahtumien, kuten vainokokemusten käsittely julkisuudessa kiellettiin. Vainoista selviytyneiden tulevia vuosikymmeniä leimasi usein pelko, eikä tapahtuneista uskallettu puhua myöskään Suomessa asuville sukulaisille, jos heihin saatiin yhteyksiä. Vasta vuosikymmenien jälkeen syntyi edellytykset voittaa kauan kestänyt kollektiivinen vaikeneminen.¹⁵⁸ Reuterin mukaan leireistä, karkotuksista ja ylipäätään esimerkiksi inkerinsuomalaisista puhuminen oli Stalinin aikana vaarallista ja aiheiden käsittely julkisuudessa saattoi aiheuttaa ongelmia Neuvostoliitossa perestroikaan asti. Kokemukset Stalinin terroritoimista olivat jaettuina, mutta niistä ei voinut keskustella vapaasti, vaan korkeintaan varovaisin kuiskauksin läheisten kesken.¹⁵⁹ Kansanvihollisen poismenoa tai kuolemaa oli perheessäkkin vaarallista surra. Koska murhien laajuus kiistettiin virallisesti, monet uhrit pitivät itseään ainutlaatuisen epäonnisena ja kirottuna.¹⁶⁰ Näin ollen viisaampaa oli pysyä vaii.

Venäjällä suhtautuminen maan väkivaltaiseen menneisyyteen on eronnut esimerkiksi Saksasta, jossa valtio on ottanut aktiivisen roolin holokaustin muistamisessa. Venäjällä Stalinin terrori on kansalaisten tiedossa, mutta siihen suhtautuminen moninaisempaa. Osa kokee vainot ylilyönteinä,

¹⁵⁷ Frierson 2015, 7; SKS KRA. Stalin 1. 2020:47, 53, 96; Helle & Koivunen 2022.

¹⁵⁸ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 238; Sevander & Hertzfel 2004, 172–174; Sevander 2000, 119; Kalrsson 2003, 255–256; Sorvari 2022.

¹⁵⁹ Reuter 2023, 36.

¹⁶⁰ Kaznelson & Baron 2017, 100–101.

mutta uskoo niiden toimineen ratkaisuna Neuvostoliiton 1930-luvun ongelmiin. Etnisyytensä vuoksi rangaistut kansat ovat edelleen Venäjällä poliittisesti herkkä aihe. Tällä hetkellä Stalinin aikaisten tapahtumien käsittely on jälleen vaikeutunut Venäjän harjoittaman pelon politiikan ja Stalinin kunnianpalautuksen vuoksi.¹⁶¹

Frierson esitti tutkimuksessaan haastatelluille kysymyksiä Stalinin kuolemasta, ja tämä aihe tuli myös oman tutkimukseni aineistossa esiin. Friersonin mukaan usko Staliniin ja Neuvostoliittoon oli monilla vahva. Yksilön ja yhteiskunnan sidos oli luja ja vaikea katkaista. Vaikka omia perheenjäseniä oli pidätetty ja karkotettu, haluttiin uskoa, että kyse on vain suuresta erehdyksestä. Pidätysten jälkeen pelko esti niistä puhumisen ja epäluulojen ilmaisun.¹⁶² Mark J. Dougherty haastattelututkimuksessa ilmeni neuvostoliittolaisten vainoista selviytyneiden vastaajien ristiriitainen suhtautuminen Staliniin. Toiset kertoivat vihaavansa Stalinia, mutta osa ei tuntenut vihaa Stalinia kohtaan, vaan he syyttivät NKVD:n johtoporrasta, joka heidän käsityksensä mukaan organisoivat pakkosiirrot ja teloitukset Stalinin tietämättä. Yksi selviytyjä totesi Stalinin olleen hyvä mies, joka tarvitsi työvoimaa töihin, joihin ei vapaaehtoisesti suostuttu. Myös sotaolosuhteet Stalinin toimien taustalla saivat ymmärrystä.¹⁶³

Mayme Sevander kuvailee Stalinin kuoleman aiheuttaneen valtavan monipäiväisen maansurun, joka herätti hänessä ja muissa hänen amerikansuomalaisissa ystävissään ihmetystä. Hän epäilee suomalaisten ulkopuolisuuden olleen syynä sille, että he näkivät tilanteen todellisemmin kuin neuvostoliittolaiset.¹⁶⁴ Elma muistaa Stalinin kuoleman iloisena tapahtumana, jota piti mennä juhlimaan piiloon kotiin:

Millainen suru se olikaan koko neuvostokansalle. Mutta me sulkeuduimme kotiin huoneeseemme ja itkimme ilosta, että meidän pääpyövelimme oli kuollut. Ihmishahmoinen hirviö, joka tuhosi miljoonien ihmisten elämän ja kahlitsi elämämme ja sielumme. Hänen kuolemaansa loppui meidän vankilapainajaisemme.¹⁶⁵

Hruštšovin kaudella ryhdyttiin poliittisten vainojen uhrien rehabilitointi- eli maineenpuhdistustoimiin, jotka tulivat monille helpotuksena. Useat Neuvostoliittolaiset kuitenkin pelkäsivät, eivätkä uskaltaneet anoa omaisensa rehabilitaatiota vielä pitkään aikaan. Suomalaiset

¹⁶¹ Helle & Koivunen 2022; Reuter 2023, 15, 36.

¹⁶² Frierson 2015, 30, 52, 71.

¹⁶³ Dougherty 2001, 7–13, 15–16.

¹⁶⁴ Sevander & Hertznel 2004, 169–170.

¹⁶⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

vainottuna ryhmänä rehabilitoitiin vasta vuonna 1993 Neuvostoliiton hajottua.¹⁶⁶ Yksittäisten henkilöiden rehabilitointeja suoritettiin kuitenkin jo aiemminkin. Aineistoni vastaajat ovat lähettäneet keruuvastauksissaan tietoja omaistensa, pääasiassa vanhempiansa rehabilitoinnista. Kaksi vastaajaa kertoo myös omasta rehabilitoinnistaan. Maineenpalautukset koetaan selvästi tärkeäksi tuoda esiin keruuvastauksessa. Ne ovat osa henkistä selviytymistyötä. Vanhempien vangitseminen ja teloitus on ollut suuri epäoikeudenmukaisuus ja rehabilitoinnin myötä uhrien kunnia on palautettu, vaikkei se tuokaan vanhempaa enää takaisin. Oma rehabilitointi taas poistaa ansaitsemattoman kansanvihollisen leiman vastaajan yltä.

Vainojen ja väestön pakkosiirtelyn yhteydessä monet ajautuivat erilleen perheenjäsenistään, ja heitä ryhdyttiin etsimään heti tilaisuuden tullen. Moni halusi tietää kadonneiden vanhempiansa todellisen kohtalon. Vuodesta 1939 kaikkien teloitettujen kohdalla annettiin virallinen vastaus, jonka mukaan henkilö oli tuomittu työjennusleirille kymmeneksi vuodeksi ilman kirjeenvaihto-oikeutta. Vuonna 1945 määrättiin vastaamaan, että omainen oli kuollut leirillä. Vuodesta 1955 annettiin lisäksi kuolintodistus, josta kävi ilmi keksityt kuolinsyyt ja -ajat. Vasta vuodesta 1963 annettiin ensimmäistä kertaa kysyjille todenmukainen kuolintodistus, mutta kuolinsyyntä kohdalla oli viiva. Muille vahvistettiin epätodennukaiset tiedot. Ulkomaille vääriä tietoja annettiin vuoteen 1989 asti, jolloin kumottiin edellä mainitut määräykset. Neuvostoviranomaisille osoitettujen kyselyiden varoiteltiin aiheuttavan vaikeuksia. Jotkut kirjoittelivat silti kyselyitä, ja saivat todenmukaiset tiedot vasta 1990-luvun alussa.¹⁶⁷ Viranomaisille osoitettuihin tiedusteluihin saadut epäluotettavat vastaukset hankaloittivat perheenjäsenten löytämistä ja tiedon saamista heidän kohtaloistaan.

Vainojen ja terrorin jälkeenkin elämän tuli jatkua ja silloiseen arkeen täytyi sopeutua. Raskaiden elämäntapahtumien kestämisen keinoja oli esimerkiksi työnteko, perhe ja luonnosta nauttiminen. Stalinin hallinnon aikana uskonto ei sopinut johtajakulttiin ja kaikki uskonnollisuus kiellettiin. Tsaarin hallinnon aikaan ortodoksinen kristinusko oli ollut merkittävä osa venäläistä kulttuuria ja identiteettiä. Stalinin aikana sen opettaminen lapsille oli rikos. Kommunistinen hallinto hyökkäsi uskonnollista sivistyneistöä vastaan. Silti esimerkiksi inkerinsuomalaisen vähemmistön keskuudessa luterilainen uskonto oli kuulunut vahvasti lasten kasvatukseen aina 1930-luvulle asti, ja kristityt arvot oli jo opittu.¹⁶⁸ Alina muistaa perheen rukoilleen ja lukeneen Raamattua leirillä.¹⁶⁹ Elina tiesi olevansa

¹⁶⁶ Siukonen 2021; Reuter 2023, 88.

¹⁶⁷ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 239; Gildi 2007, 70.

¹⁶⁸ Dougherty 2001, 15; Reuter 2019, 132, 153; SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

¹⁶⁹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

luterilainen, mutta muistaa ettei hänen lapsuudenkodissaan juuri uskonnosta puhuttu, koska sen harjoittaminen oli kielletty. Hän kuitenkin muistaa monen harjoittaneen uskontoa salaa.¹⁷⁰

Uskonto kuuluikin monen elämään niin vahvasti, ettei siitä luovuttu kokonaan edes hallinnon käskystä. Uskonnolliset henkilöt saivat uskosta vielä myöhemminkin voimaa kestää koettelemuksensa, kuten Elma. Hän kirjoittaa, että Jumala on lähettänyt hänelle raskaita koettelemuksia, mutta säästänyt hänen henkensä ja lahjoittanut hänelle tyttären ja tämän jälkeläiset. Sen vuoksi hän ajattelee elämän jatkuvan.¹⁷¹ Myös Elinalle uskonto tuli merkitsemään myöhemmin elämässä paljon ja hän näkee elämässään johdatuksen. Hän kertoo opettajan työn olleen itselleen voimavara. Myös musiikki ja laulu on ollut terapiaa vaikeuksien keskellä.¹⁷² Samanlainen tausta ja lapsuuden kokemukset saattoivat myös olla rikkaus, jonka avulla selvittiin yhdessä eteenpäin toisiaan tukien. Voitto perusti perheen samanlaisia kokemuksia läpikäyneen suomalaisen naisen kanssa, ja arveli että he sopivat toisilleen hyvin juuri sen vuoksi.¹⁷³

Lasten muistot vainojen ajoilta ovat voimakkaasti tunnepitoisia, vaikkei sitä teksteissä tuotaisikaan erikseen esiin. Tällaiset vaikeat kokemukset ovat asettaneet lapset alttiiksi traumaalle ja posttraumaattiselle stressioireyhtymälle¹⁷⁴. Posttraumaattista stressioireyhtymää koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että runsaasti kuoleman ja ruumiiden kanssa tekemisiin joutuneet ovat sille alttiimpia. Esimerkiksi keskitysleireillä tällainen altistuminen oli tavanomaista. Posttraumaattiseen stressioireyhtymään voivat sairastua kaikenikäiset, mutta hyvin pienten lasten kohdalla se on epätodennäköisempää, sillä he eivät täysin käsitä vaaratilanteita, joihin he ovat joutuneet. Usein traumaoireet vähenevät vanhenemisen myötä, sillä ymmärrys tapahtumista ja valmius käsitellä menetyksiä kasvavat.¹⁷⁵ Väkivaltakokemukset voivat häiritä lasten muistia ja traumat voivat aiheuttaa myös vaikeiden kokemusten täydellisen muistamattomuuden. Toisaalta muistihäiriönkin taustalla voi joidenkin kohdalla olla itsesensuuri tai kokemusten selittämisen vaikeus, jolloin kyse ei ole trauman oireesta. Kuitenkaan traumaista ei voida tehdä oletuksia ilman yksittäisten elämäkertojen tarkempaa tutkimista.¹⁷⁶

¹⁷⁰ Luukkainen & Markkula 2014, 62.

¹⁷¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

¹⁷² Luukkainen & Markkula 2014, 136–137.

¹⁷³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:36.

¹⁷⁴ PTSD ts. traumaperäinen stressihäiriö voi kehittyä henkilölle, joka on ”kokenut tai nähnyt traumaattisen tapahtuman, johon sisältyy kuolema, vakava loukkaantuminen tai sellaisen uhka tai nähnyt useita kertoja onnettomuuden tai väkivallan vastenmielisiä seurauksia”. Traumaperäinen stressihäiriö: Käypä hoito-suositus, 2022.

¹⁷⁵ Dougherty 2001, 4.

¹⁷⁶ Kaznelson & Baron 2017, 105–106.

Holokaustista selvinneiden juutalaislasten kohdalla on todettu, että PTSD-oireita aiheuttivat keskitysleirien lisäksi myös muunlaiset sodan aikaiset ympäristöt, joissa lapsia oli sijoitettuna, kuten katoliset laitokset, kristityt sijaisperheet tai partisaaniryhmät metsissä. Lapsille vahingollista oli siis totutun perheympäristön muuttuminen. Rachel Lev-Wiesel ja Marianne Amirin tutkimuksen mukaan näistä eniten ahdistusta lapsille aiheutti sijoittaminen sijaisperheeseen ja vähiten piileskely metsässä partisaanien joukossa, jolloin usein oma vanhempi oli mukana. Kuitenkin jokaisessa lapsiryhmässä sodan aikaiset tapahtumat vaikuttivat lasten hyvinvointiin vielä 55 vuotta tapahtumien jälkeenkin.¹⁷⁷ Friersonin mukaan psykologit ovat esittäneet, että negatiiviset tapahtumat muistetaan sitä yksityiskohtaisemmin, mitä enemmän niihin on saatu ajallista etäisyyttä.¹⁷⁸ Ymmärrys, etäisyys ja yksityiskohtaisempi muistaminen ovatkin todennäköisesti osasyinä sille, miksi vanhempana on helpompi kertoa menneisyyden traumaattisista tapahtumista.

Muistot ja traumat siirtyvät sukupolvelta toiselle. Niiden vaikutus on sidoksissa vanhempien omaan kyvykkyyteen käsitellä traumojaan. Jos negatiivisia kokemuksia käsitellään aktiivisesti, vain muistot ja perintö säilyvät mutta trauma ei. Sen sijaan käsittelemättömät negatiiviset tunteet voivat traumatisoida lapsetkin. Ihminen on haavoittuvainen erityisesti elämän siirtymävaiheissa. Tällöin negatiiviset ja tunnepitoiset lapsuuskokemukset saattavat palata mieleen esimerkiksi vanhuuden kynnyksellä.¹⁷⁹ Yhteiskunnallisessa keskustelussa trauma liitetään osaksi terapiakulttuuria, jossa oleellista on kärsimyksen tunnistus, nimeäminen ja diagnosointi. Nämä termit ovat tulleet osaksi arkipäivää esimerkiksi median vaikutuksesta. Traumaattisen muistin tutkiminen on osa laajempaa yhteiskunnallista monitieteistä hyvinvoinnin tutkimusta.¹⁸⁰ Ninan tytär kirjoittaa, että hänen äitinsä pelkäsi koko ikänsä, että hänet ja lapset viedään Neuvostoliittoon. Tämä pelko oli vahvasti läsnä Ninan tyttären lapsuudessa.¹⁸¹ Nina vaikenä muistoistaan, mutta ei unohtanut niitä ja ne heijastuivat myös perheen elämään. Ninan lapset ovat myös vainojen välillisiä uhreja jälkimuistin kautta. Jälkimuistin käsitteellä tarkoitetaan seuraavalle sukupolvelle välitettyjä ja siirrettyjä traumaattisia muistoja.¹⁸² Traumoista ei voida tehdä johtopäätöksiä tämän aineiston perusteella, mutta joka tapauksessa äidin vaikeista muistoista johtuvat pelot ilmenivät lapsillekin ja aiheuttivat ulkopuolisuuden tunnetta.

¹⁷⁷ Lev-Wiesel & Amir 2000, 451, 456–457.

¹⁷⁸ Frierson 2015, 9–10.

¹⁷⁹ Aatsinki 2019, 325–326.

¹⁸⁰ Jyttilä 2022.

¹⁸¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:104.

¹⁸² Helle 2022.

Ninan tyttären mukaan Ninalla ei ollut ketään, jonka kanssa muistella lapsuuttaan, sillä suomalaiset eivät olleet kiinnostuneita kuulemaan inkeriläisten kokemuksista. Ympäristö oli epäsuosiollinen idästä tulleille pakolaisille.¹⁸³ Menneisyydestä vaikeneminen ei johdu vain siitä, ettei muistelija pysty siitä kertomaan, vaan myös siitä, ettei ymmärtäviä kuuntelijoita ole. Muistojen kerrottavuus on ilmiönä vuorovaikutteinen. Kertojan lisäksi muistojen jakaminen edellyttää kuulijoita, jotka ymmärtävät asiaa ja jakavat käsitystä edes jossain määrin.¹⁸⁴ Idästä tulleet eivät heti jatkosodan jälkeen saaneet osakseen ymmärrystä, sillä Suomen suomalaisilla oli omastakin takaa raskaita kokemuksia kannettavanaan. Lisäksi hiljakkoin käyty sota Neuvostoliittoa vastaan vähensi entisestään myötätuntoa venäläisväestöä kohtaan, joiksi inkeriläisetkin usein virheellisesti luokiteltiin. Savolaisen mukaan vielä 1990-luvulla inkeriläisten paluumuuttojen ollessa ajankohtaisia, keskityttiin puimaan heidän ei-suomalaisuuttaan, kun samaan aikaan monella oli muistoja vainoista Neuvostoliitossa nimenomaan suomalaisuuden vuoksi.¹⁸⁵ Tämä osoittaa inkeriläisten kohdalla monen muunkin vähemmistökansan osaksi tulleen epäoikeudenmukaisen ja ulkopuoliseksi leimaavan kohtelun.

Heti toisen maailmansodan jälkeen liittoutuneiden Suomeen asettama valvontakomissio eliminoi kaiken Neuvostoliiton vastaiseksi luokitellun materiaalin ja toiminnan, ja puheissakin oltiin varovaisia. Esimerkiksi inkerinsuomalaisten karkotushistoriaa käsittelevää kirjallisuutta kiellettiin sen väitetyn neuvostovastaisuuden perusteella.¹⁸⁶ Sodan jälkeen ilmapiiri oli Suomessa tulevaisuuteen orientoitunut, eikä yksityisten murheiden tai traumojen vatvominen ollut muutenkaan suotavaa. Toimeliaisuuden ja työnteon avulla pyrittiin suuntaamaan katseet eteenpäin ja unohtamaan menneet. Ymmärryksen puute siirtyi seuraavalle sukupolvelle, jota osoittaa Ninan tyttären kokema vierauden tunne ja hänen lapsena osakseen saama ”ryssän kakaraksi” nimittely.

Modernissa länsimaailmassa lapsuus ja nuoruus kuuluu itsestään selvästi muisteluun, nostalgisointiin ja myöhemmän arvioinnin kohteeksi. Lapsuuden merkityksen korostuminen voidaan nähdä osaksi laajempaa historiallista prosessia, jonka osia ovat myös yksilöllisyyden merkityksen kasvu ja lisääntyneet liikkumismahdollisuudet sosiaalisesti ja paikallisesti.¹⁸⁷ Vainojen uhrien muistista historiallisten tapahtumien todistajana on keskusteltu niin ikään holokaustin jälkeisten selviytymiskertomusten kohdalla, jolloin tutkimuksen kohteena ovat olleet myös lasten kokemukset. Aikuisuudesta käsin toteutettavalle lapsuuden muistelulle on ominaista muistojen pirstaleisuus ja

¹⁸³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:104.

¹⁸⁴ Savolainen 2022, 203–204.

¹⁸⁵ Savolainen 2022, 207.

¹⁸⁶ Reuter 2023, 52–53.

¹⁸⁷ Savolainen & Taavetti 2018, 3.

unenomaisuus ja niiden tilallisuus ja ajallisuus on usein epämääräistä. Historiantutkija Nick Baronin venäläisten ja itäeurooppalaisten lasten muistelua koskevassa tutkimuksessa jotkut lapset kuvailivat muistojaan elokuvallisiksi takaumiksi ja yksi muistelija näki itsensä ulkopuolelta käsin katsomassa tapahtumia, joissa hän itse oli mukana.¹⁸⁸ Muistelu on yksilöllistä ja sitä toteutetaan monenlaisin keinoin.

Muistelua voidaan tyypitellä esimerkiksi iän mukaan. Iän mukaisessa tyypittelyssä lasten vainokokemusten muistelussa rajana voidaan pitää seitsemää ikävuotta. Sitä nuoremmilla lapsilla oli vähemmän tietoisia muistoja holokaustista. Heillä oli kuitenkin ruumiillisia tuntemuksia, mielikuvia ja käyttäytymistä, jotka liittyivät holokaustiin. Joskus muistot olivat lasten mielissä epävarmoja, mutta vahvistuivat muistojen tapahtumapaikalle mentäessä. Alle 7-vuotiaiden lasten muistoille ominaista oli ruumiillisuus, pirstaleisuus ja epäjohdonmukaisuus. Näin ollen heidän oli myöhemmin vaikeampi sanoittaa muistojaan, jolloin kokemuksilla oli myös pitkäkestoisia traumatisoivia vaikutuksia. Yli 7-vuotiaiden lasten persoonallisuus- ja muisti oli jo kehittynyt, joten he pystyivät kehittämään samanlaisia muistokehyksiä kuin aikuiset, jolloin kyky kertoa tapahtumista ja tosiasioista oli jatkuvasti läsnä.¹⁸⁹

Useiden tutkimusten perusteella on osoitettu, että mitä nopeammin lapset puhuvat traumatisoivista kokemuksistaan, sitä paremmin he muistavat ne aikuisina. Stalinin vainoista selviytyneiden lasten muistot olivat kuitenkin tabuja, joista sai vapaasti puhua vasta 1980-luvun lopulla. Lapsia ohjeistettiin olemaan puhumatta vanhempiensa pidätyksestä ja myös jäljelle jääneet muut aikuiset vaikenivat asioista suojellakseen lapsia ja itseään. Näin ollen lasten olisi pitänyt unohtaa vainojen aikaiset kokemuksensa. Friersonin tutkimukseen osallistuneet henkilöt kokivat kuitenkin Neuvostoliittolaisen ulkoa opettelun kulttuurin olleen hyödyksi heidän muistinsa harjaantumiselle. Kirjojen ja muiden koulutarvikkeiden puutteen vuoksi lapset opettelivat Neuvostoliiton kouluissa ulkoa runoutta, kertotauluja ja laajoja asiakokonaisuuksia kuten kokonaisia kirjoja. Suulliset kokeet vaativat erinomaisia muistitaitoja ja kehittivät lasten muistia. Muistikykyjensä avulla lapset säilyttivät myös kokemuksensa mielissään, vaikka heillä ei vuosikymmeniin ollut mahdollisuutta jakaa niitä kenenkään kanssa.¹⁹⁰

Latvalan mukaan on olemassa yksilöllinen unohtamisen aika ja muistelun aika, jolloin omat elämäntilanteet vaikuttavat muistojen sulkemiseen tai aktivoitumiseen.¹⁹¹ Monet aineistoni vastaajat

¹⁸⁸ Baron 2017, 14–15.

¹⁸⁹ Mihailescu 2014, 74–75.

¹⁹⁰ Frierson 2015, 11–12.

¹⁹¹ Latvala 2000.

olivat avautuneet vainokokemuksistaan vasta iäkkäinä. Kauko kertoi niistä lapsilleen vasta kahdeksankymppisenä, asiasta ei puhuttu aiemmin. Hän kirjoitti muistelmat, joihin sai purkaa menneisyyttään ja tuntojaan.¹⁹² Elinan lapsi sai äitinsä taivuteltua kirjoittamaan lapsuusmuistoistaan vasta vuonna 2014, siihen saakka elettiin hiljaa. Elina muutti pysyvästi Suomeen vuonna 1944, mutta joutui Neuvostoliiton kansalaisena pelkäämään liittoutuneiden valvontakomissiota ja palautusta Neuvostoliittoon vielä monen vuoden ajan. Tuo pelko vaikutti moniin suuriin päätöksiin, joita hän teki omaa elämäänsä koskien.¹⁹³

Alina on kirjoittanut muistelmansa haastattelijan avulla ja pyrkinyt kirjaamaan muistot yksityiskohtaisesti unia myöten. Alinan vastauksesta selviää, että hänelle muistelun aika on nyt. Hän kirjoittaa, että viime aikoina hänelle on tullut väkisin mieleen vanhoja muistoja. Hän on myös alkanut nähdä unia vanhoista ajoista. Ne ovat samoja mustia unia, joita hän näki pienenä vankileirillä:

*Mutta viime aikoina olen huomannut, että väkisin jotain tulee mieleen. Ja vielä nyt yli seitsemänkymppisenä olen alkanut näkemään unia niistä ajoista. Taas niitä "mustia" unia, mutta nyt ne eivät johdu korkeasta kuumeesta tai sairaudesta. Siis jossain aivojen lokeroissa on säilötty ne muistikuvat, riippumatta minun tahdosta. Jostakin syystä niitä tulee esille tuosta vaan...*¹⁹⁴

Alinan, Elman ja Pertin muisteluissa tyyli on henkilökohtainen ja tapahtumiin on liitetty jonkin verran koettuja tunteita ja tarkempia ilmapiirin ja olosuhteiden kuvailuja. Pertti muistelee lisäksi vuorosanojakin. Myös Kaukon muistelu on omakohtaisesti kirjoitettu ja sisältää tarkkojakin kuvauksia, mutta hänen tekstinsä saatteessa toivotaan, ettei tekstistä julkaistaisi pätkiä sellaisenaan.

Lapsuuden kokemusten ajatellaan muokkaavan keskeisesti aikuisten elämiä. Kun lapsuudesta kerrotaan aikuisuudesta käsin, peilautuvat lapsuuden kokemukset omien myöhempien elämänvaiheiden ja mahdollisesti vanhemmuuden kokemusten kautta.¹⁹⁵ Aikuisuudesta käsin on helpompi ymmärtää omien vanhempien valintoja, vaikka ne olisivat osoittautuneetkin vääriksi. Vaikka lapsuus on sisältänyt kurjuutta, osoittaa moni aineiston vastaaja ymmärrystä vanhemmilleen ja tuo vastauksessaan esiin, ettei elämä ollut heillekään helppoa ja he joutuivat olosuhteiden uhreiksi kuten lapsetkin. Vanhempien huoli ja vastuu lapsesta ymmärretään oman vanhemmuuden myötä ja osataan antaa arvoa saadulle kasvatukselle. Omaelämäkerta alkaakin usein lapsuuden kuvailusta.

¹⁹² SKS KRA. Stalin 1. 2020:30.

¹⁹³ Luukkainen & Markkula 2014, 88, 90, 104–106.

¹⁹⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

¹⁹⁵ Savolainen & Taavetti 2018, 3.

Lapsuuden käsittäminen omaksi elämänvaiheeksi ja elämäkertomuksen erilliseksi osaksi on kulttuuriin ja aikaan sidottua. Lapsuuden merkitys on kasvanut yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti 1700-luvun lopulta alkaen modernisaatiokehityksen mukana. 1700-luvulle asti lapsuus oli kaunokirjallisuudessaakin poissaoleva aihe.¹⁹⁶ Nykyään lapsuus on oleellinen osa omaelämäkerrallista muistelua. Monia aikuisuuden tunteita, pelkoja ja toimintamalleja pyritään selittämään lapsuuden ja lapsuuskokemusten avulla.

Muistelussa menneisyys voidaan esittää nykypäivään nähden köyhänä ja ankeana, jolloin muistelu sisältää katkeruutta ja valittamista. Vaikeakin menneisyys voidaan nähdä toisaalta selviytymiskertomuksena, jossa muistelija on voittanut vaikeudet. Oleellista on kuitenkin nykyisyys, sillä se vaikuttaa muistelun tyyliin ja sen tulkintaan. Näkökulma menneeseen voi olla usein nostalginen, mutta esimerkiksi nostalgian ja katkeruuden erittelemineen toisistaan ei ole aina helppoa.¹⁹⁷ Oman käsitykseni mukaan nostalgia esittää kuitenkin menneisyyttä positiivisemmassa valossa. Nostalginen muistelu tuo esiin, että menneisyydessä on ollut jotain mitä nykypäivänä kaivataan ja muistellaan kaihoisasti. Katkera muistelu sitä vastoin tuo esiin tapahtumia, jotka ovat olleet muistelijan mielestä epäoikeudenmukaisia tai väärin ja muistelija on ehkä kärsinyt niistä jollain lailla. Tämän aineiston muistelutekstien kohdalla ei nähdäkseni voida puhua lapsuuden nostalgisoinnista lukuun ottamatta Elinan muistelua lapsuudesta ennen vainoja.¹⁹⁸ Elina muistaa lapsuutensa olleen tasainen ja turvallinen ja muistelu luo tuosta ajasta idyllisen kuvan.

Selkeää katkeruutta voidaan havaita Elman kertomuksesta, josta selviää Elman nykyisyydenkin olevan vaikeaa. Muistelun mukaan hänen kärsimyksensä eivät ole loppuneet vielääkään, vaikka elämässä on hyviäkin asioita. Elma kertoo saaneensa 1990-luvulla Kazakstanissa rehabilitointitodistuksellaan elintarvikkeita jonottamatta ja halvemmalla kuin yleisissä kaupoissa. Hänen muutettuaan tyttärensä luo Venäjälle, osoittautui todistus kuitenkin siellä mitättömäksi. Näin hän kertoo menettäneensä pienet alennukset, jotka hän sai korvaukseksi särkyneestä elämästä ja äidin ja miehen ampumisesta.¹⁹⁹ Elman kertomuksesta paistaa oikeutetusti katkeruus hänen saamastaan kohtelusta. Hänen elämänsä tuhoaminen hyvitetiin vähäisillä ostosalennuksilla, jotka nekin lopulta otettiin pois. Alina kertoo suoraan tuntevansa välillä katkeruutta etenkin vanhempiansa puolesta ja siitä, mitä neuvostovalta teki heille. Nyt hän on itse onnellinen ja kiitollinen Suomessa.²⁰⁰

¹⁹⁶ Savolainen 2018, 58.

¹⁹⁷ Ukkonen 2000, 137–138, 158.

¹⁹⁸ Luukkainen & Markkula 2014, 9–12.

¹⁹⁹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

²⁰⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

Alinan, Raija-Liisan ja Elinan kertomukset voidaan selkeimmin nähdä selviytymiskertomuksina. Raija-Liisa sanoo, ettei hän voi väittää olevansa katkera lapsuudenkokemuksistaan, mutta on miettinyt, mitä hänestä olisi voinut Suomessa tulla.²⁰¹ Hän siis ajattelee, että hänen lähtökohtansa aikuisuuteen kasvamiseen Suomessa olisivat todennäköisesti olleet paremmat. Hänkin kokee silti olevansa nyt Helsingissä onnellisempi kuin koskaan. Myös Elina tuo esiin onnellisuuttaan ja tyytyväisyyttään elämäänsä.²⁰² Useimpien vastaajien kohdalla nykyisyyden arviointi ei ole mahdollista. Aihepiirinä vainotapahtumien muistelu on kuitenkin sellainen, että muistojen esittäminen on liki mahdotonta ilman jostain näkökulmasta valittamiseksi tulkittavia elementtejä. Tämän tutkimuksen aineiston tekstit ovat silti enimmäkseen keskittyneet tapahtumien kerrontaan, eivätkä niinkään ilmapiirin tai tuntemusten analysoimiseen.

Nykyisyyden ja muistelun kohteena olevan ajan jälkeisten tapahtumien merkitys muistelulle ilmenee myös inkeriläisen Konkan perheen muisteluista, joissa veljekset muistelevat lapsuuttaan eri näkökulmista ja eri aikoina. Perhe pakeni poliittisen epävakauden vuoksi Inkeristä Suomeen vuonna 1919. Vanhempi veli Juhani myös jäi Suomeen muun perheen palatessa takaisin Inkeriin Tarton rauhansopimuksen jälkeen vuonna 1920. Nuoremman veljen Eeron muistelmat on tuotettu Neuvostoliitosta käsin, jossa hän eli koko elämänsä nähden sekä Neuvostoliiton nousun että tuhon. Juhaniin kirjallisten muisteluiden ilmestyminen vuosina 1939 ja 1958 ei osunut Suomessa kumpanakaan aikana yhteiskunnallisesti otolliseen tilanteeseen. Sen sijaan Eeron vuonna 1996 taltioimat muistelut julkaistiin vuonna 2001, jolloin Neuvostoliiton käsittely julkisesti oli jo täysin hyväksyttyä. Veljesten lapsuudesta on jäänyt Juhaniin päälimmäisiksi muistiin onnellisuus, vauraus ja vanhempien rauhallisuus. Eero sen sijaan muistaa lapsuuden köyhänä ja ankarana ja isän luonteen synkkänä ja äreänä. Perheestään eroon joutunut ja Suomessa elänyt Juhani muistaa lapsuuden nostalgian kautta. Eero sen sijaan joutui kokemaan onnellisten vuosien jälkeisen perhettä kohdanneen riistämisen ja tuhoamisen, sekä myöhemmät vaikeudet Neuvostoliitossa, jolloin synkkien aikojen muistot ovat jääneet päälimmäisiksi.²⁰³ Konkan perheen muistelu ilmentää hyvin muisteltavan ajankohdan jälkeisten tapahtumien vaikutusta muistoihin ja niiden sävyyn. Siitä käy ilmi myös eri ihmisten välinen erilainen muistaminen samoista tapahtumista. Molemmat veljekset elivät saman lapsuuden samassa perheessä, mutta molemmat muistelevat omien arvojensa, kokemustensa ja nykyisyytensä kautta, jolloin muistot näyttävät erilaisina.

²⁰¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:130.

²⁰² Luukkainen & Markkula 2014, 136–137.

²⁰³ Helle 2022.

Aineiston tekstien kohdalla voidaan havaita, millaisia asioita vastaajat muistelevat itse ja millaisia asioita he ovat kertoneet jälkeläisilleen lapsuutensa tapahtumista. Jälkeläisten vaikutus tekstien yleisönä korostuu siinä, että muistelun lähtökohdaksi voidaan havaita omien elämäntapahtumien ja niihin liittyvien paikkojen ja ihmisten kertaaminen siitä näkökulmasta, minkä on ajateltu olevan jälkipolvien mielestä kiinnostavaa. Muistelusta on jätetty pois asioita, jotka on ehkä arvioitu jälkipolvien mielestä epäkiinnostaviksi. Toisaalta muistelija on voinut tahallisesti tai tahattomasti myös unohtaa muistoja, jotka ovat hänen näkökulmastaan epäolennaisia tai jotka ovat jollain lailla arkoja. Kollektiivisen muistin ohella tuleekin huomioida myös kollektiivinen unohtaminen. Se voi olla tahatonta, jolloin unohdetaan asioita, jotka luokitellaan epäolennaisiksi. Se voi kuitenkin olla myös aktiivista silloin kun päätetään olla puhumatta joistain asioista, jolloin muistitieto ei välity eteenpäin.²⁰⁴ Reuter havaitsi esimerkiksi, että inkerinsuomalaisten karkotuksia koskevissa muisteluhaastattelussa he vaikenivat sellaisista asioista kuin kommunistiseen puolueeseen kuuluminen ja sortokoneiston tukeminen tai seksuaalinen väkivalta. Tosin vastaajat olivat karkotustapahtumien aikana nuoria tai aikuisia, eivät lapsia. Myös haastattelun tai muistojen kertomisen ajankohta vaikuttaa siihen, mitä halutaan kertoa ja mitä aiheita nostetaan esille.²⁰⁵

Jotkut tämän aineiston muisteluista ovat lineaarisia kertomuksia ja jotkut sisältävät pätkiä sieltä täältä ilman yhtenäistä linjaa. Jälkimmäiset kuvastavat hyvin ihmisen muistia, joka ei ole selkeä ja johdonmukainen. Muistiaukkojen täyttämisen avulla kertomuksesta voidaan luoda yhtenäisempi kokonaisuus, mutta se ei liene muistelun päätarkoitus ainakaan kaikissa yhteyksissä. Tässä aineistossa muistiaukkojen täyttäminen käy selvästi ilmi Elina Luukkaisen teoksesta, johon on lisätty dokumenttilähteistä ja muiden henkilöiden muistoista täydentäviä kappaleita ajan tapahtumista, sellaisia, joita Elina ei itse ole muistanut. Hänen muistonsa on kuitenkin eroteltu selkeästi muusta tekstistä kursiivilla.

Oma ikääntyminen ja kuoleman lähestyminen tuo tarpeen kertoa jälkipolville sellaisiakin asioita, joista ennen ei ole puhuttu. Ihminen haluaa, ettei hänen elämänsä painu unohduksiin, vaan että se muistetaan hänen kuoltuaankin. Alina kertoo muistelmiensa lopussa suoraan syyn tarinansa kirjoittamiselle, eikä se ole suinkaan halu osallistua keruuseen. Hän on kirjoittanut muistelunsa siltä varalta, että kun hänen jälkeläisensä joskus kypsyvät kyselemään noista ajoista, Alina ei ehkä olekaan itse kertomassa tarinaansa.²⁰⁶ Alinan muisteluteksti on hyvin yksityiskohtainen, ja hän on halunnut siirtää muistonsa jälkipolville mahdollisimman tarkasti. Myös hänen muistelunsa ovat sekoitus hänen

²⁰⁴ Helle & Koivunen 2022.

²⁰⁵ Reuter 2023, 59–60.

²⁰⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:96.

omista muistoistaan ja äidin ja muiden sukulaisten kertomista muistoista. Alinalla ei ole omia muistoja Inkeristä, josta hänen perheensä on kotoisin, eikä omasta syntymästään ja pikkulapsiajastaan. Hän on rakentanut omista ja muiden muistoista lineaarisen kertomuksen elämästään. Hänen lähtöolettamuksensa on, että hänen jälkeläisensä eivät ole kirjoitushetkellä kiinnostuneita vanhoista ajoista, mutta saattavat olla tulevaisuudessa. Hän haluaa kertoa muistonsa tarkasti, koska lisävastausten antaminen ei ehkä myöhemmin ole mahdollista.

Jälkipolvien kirjoittamat keruutekstit eivät ole tässä aineistossa tyyliltään yhtä henkilökohtaisia, ja ne ovat lähes kokonaan tapahtumien kuvailuun keskittyneitä. Henkilökohtaiset elementit eivät ole välittyneet muistelijalta jälkipolville ja toisen henkilön kirjoittamaan tekstiin. Kaikkien tekstien kohdalla on huomioitava, että tekstien kohdeyleisönä on SKS ja ne on lähetetty keruuvastauksina, joten niihin on voitu myös tiivistää ja yksinkertaistaa muisteluita. Osa vastaajista kertookin toimineensa näin. Osa keruuvastauksista on pätkiä laajemmasta kokonaisuudesta ja keruuseen on lähetetty vain ydintietoja eli useimmiten muistoja pelkistä vainojen aikaisista tapahtumista. Ehkä ydintapahtumien on ajateltu olevan sellaisia tietoja, joista keruussa ollaan kiinnostuneita. Osa vastauksista on myös lehtiartikkeleita, jolloin tekstille käytettävissä oleva tila on ollut rajallinen ja siihen on pyritty mahdollittamaan lyhyesti mahdollisimman paljon haastateltavan elämään kuuluneita tapahtumia.

3 Lasten kohtalot perheen ja suvun historian näkökulmasta

3.1 Selvitystyön toteuttaminen

Tutkimusaineistoni toiseen osioon olen poiminut Stalinin vainoihin joutuneiden lasten sukulaisten kertomia tietoja sukuunsa kuuluneiden lasten kohtaloista, joita he ovat pyrkineet selvittämään. Keruuvastauksissa ei keskitytä pelkästään lapsiin, vaan ne käsittelevät pääasiassa kokonaisia perheitä. Usein muistelun pääosassa on teloitetuksi joutunut perheen isä, äiti tai molemmat. Stalinin vainojen uhreiksi mielletään pääasiassa teloitetut, eivätkä niinkään muista vainotoimista kärsineet perheenjäsenet. Itse olen kuitenkin kiinnittänyt huomioni vastauksissa nimenomaan lasten kohtaloihin liittyvään muisteluun. Vainot eivät merkinneet vain teloituksia, vaan myös monenlaisia muita sortotoimia, kuten pakkosiirtoja, ala-arvoisia elinolosuhteita, vapauden rajoittamista ja vuosikymmeniä jatkunutta hyljeksintää ja valvontaa, joten niiden uhreiksi joutuivat myös ne, jotka välttyivät teloituksilta. Tämä aineisto ei sisällä lasten omakohtaisia muisteluita Neuvostoliitosta, vaan etsinnän kohteena olevien lasten sukulaisten kertomuksia ja muisteluita etsintätyöstä. Aineiston rinnalla käytän kuitenkin myös lasten omakohtaista muistelua, lähinnä niiden tekstien osalta, joissa kerrotaan myös sukulaisten välisistä yhteyksistä. Osa aineistosta perustuu jo monen henkilön kautta kuultuun tietoon. Etsin aineistosta motiiveja ja keinoja selvitystyölle ja millaisia tuloksia työ on tuottanut. Kiinnitän huomiota myös lapsiin luotuihin yhteyksiin.

Suullisen muistitiedon tutkija Taina Ukkosen mukaan sosiaalinen tai kollektiivinen muisti tarkoittaa jonkin tietyn yhteisön, ryhmän tai kansakunnan ylläpitämiä historiantulkintoja sekä niitä tapoja, joilla kyseisiä tulkintoja ylläpidetään. Yhteisö säätelee muistamistapoja ja määrittelee, mitkä asiat ovat muistelun arvoisia. Tulkinnat voivat olla muistinvaraisia, mutta ne ovat saaneet vaikutteita myös kirjallisuudesta, julkaisuista, elokuvista, paikoista, rakennuksista ja muistomerkeistä. Sosiaalisen muistin piirteenä on paitsi näiden hyväksytyjen tulkintojen ylläpitäminen, myös vastakkaisten näkemysten kiistäminen tai niistä vaikeneminen.²⁰⁷ Tutkimukseni aineiston vastaajien muisteluissa tuleekin selvästi esiin aiheen ja sen tulkintojen vaihteleva näkyvyys toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta tähän päivään. Aineistosta käy ilmi, että sukujen vaikeat menneisyydet ovat aiheuttaneet joissain suvuissa pitkään jatkuneita jännitteitä etenkin silloin, kun aiheesta ei ole puhuttu avoimesti. Aiheen muistelua ovat vaikeuttaneet sukujen sisäiset asenteet ja yhteiskunnallinen ilmapiiri, joka on

²⁰⁷ Ukkonen 2000, 35.

pakottanut varovaisuuteen puhuttaessa julkisesti Neuvostoliittoon liittyvistä aiheista. Aiheen julkisen käsittelyn vähäisyys ei ole kuitenkaan estänyt sukujen sisäistä muistamista, kiinnostusta ja selvitystyön tekemistä aiheen parissa ja Stalinin vainoihin joutuneiden lasten kohtaloita on pyritty selvittämään.

Selvitystyöhön on innostanut sukututkimuksen suosio ja mediassa viime vuosina yleistynyt aiheen kollektiivinen muistelu ja tutkimustarpeen esille tuominen. Historiantutkija Aleksi Mainio toteaa, että vaikka aihetta on tutkittu jo aiemminkin paljon, on kokonaiskuva vielä epäselvä ja katvealueita löytyy. Eri suomalaisryhmien kohtaloista on parhaillaan tekeillä monia tutkimuksia, artikkeleita ja tietokirjoja.²⁰⁸ Tutkijat ovat siis tarttuneet työhön saadakseen Stalinin vainoihin liittyvää historiaa tietoisuuteen. Harrastelijatutkijat ovat kiinnostuneet ensisijaisesti oman perheensä historiasta. Tämän tutkimuksen aineistossa vastaajat muistelevat tekemäänsä etsintätyötä. He kertovat työlle erilaisia motiiveja, jotka ovat herättäneet heidän kiinnostuksensa aihetta kohtaan. Selvitystyö on sisältänyt haasteita, eikä ole ollut välttämättä yksinkertaista. Haasteita on asettanut tietojen puutteellisuus, johon osasyynä on ollut esimerkiksi nimien kirjoitusasun muuttuminen niitä käännettäessä suomesta venäjäksi ja toisinpäin. Lisäksi vaikeuksia on tuottanut tietojen pirstaleisuus ja hankala saatavuus ja koronapandemian aiheuttama arkistojen sulkeutuminen ja tapaamisten peruuntuminen.

Nykyään on paljon aineistoja tavallisenkin väestön saatavilla. Folkloristi Pauliina Latvala toteaa, että sukututkimuksessa kirkonkirjat ja veroluettelot ovat lähteitä, jotka antavat perustietoja. Ne eivät kuitenkaan riitä, vaan elämän kuvaamiseen tarvitaan lähteitä ajatuksista, tunteista ja kokemuksista.²⁰⁹ Neuvostoliittoon hävinneiden lasten kohdalla tällaisia ei ole usein saatavana, ellei lapsen ole onnistuttu saamaan yhteyksiä. Tutkimukseni aineistosta selviää, että lasten kohtaloiden selvittämiseksi on käytetty erilaisia tiedonhankintakeinoja. Tietolähteinä on käytetty aiempien sukupolvien kirjoittamia päiväkirjoja ja kirjeitä, sekä suvun sisäisiä arkistoja. Tietoja on etsitty myös erilaisten julkisten arkistojen, kuten Kansallisarkiston kautta. Venäläisiä arkistoja ja ministeriöitä on hyödynnetty joko itsenäisesti tai paikallisen tuttavien tai tutkijan avulla. Esimerkiksi venäläiseltä Memorial-järjestöltä ja kansainvälisesti toimivalta Punaiselta Ristiltä on pyydetty etsintäapua. Tällä hetkellä kansainvälinen yhteistyö on huomattavasti vaikeutunut Venäjän hyökkäyssodan vuoksi ja esimerkiksi Stalinin vainojen aikaisia teloituksia tutkinut ja paljastanut Memorial on julistettu Venäjällä ulkomaiseksi agentiksi ja lakkautettu. Historiallisiin tapahtumiin liittyvän selvitystyönsä vuoksi sen on katsottu esittävän Venäjän historiaa valtiolle epäedullisessa valossa.

²⁰⁸ Inkerinsuomalaisten ja Stalinin vainojen uhrien arkistot ja muistot- seminaari 2023, Aleksi Mainio.

²⁰⁹ Latvala 2005, 77.

Moni vastaaja muistaa saaneensa apua myös aiheeseen perehtyneiltä tutkijoilta, toimittajilta ja kirjailijoilta, kuten Eila Lahti-Argutinalta ja Mayme Sevanderilta, joihin on otettu henkilökohtaisesti yhteyttä. Heidän kirjoittamistaan arkistolähteisiin ja omakohtaisiin kokemuksiin perustuvista teoksista on etsitty ja monesti löydetty tietoja kadonneista sukulaisista. Apuna on käytetty myös muuta kirjallisuutta, kuten tutkimuskirjallisuutta tai muistelmia ja lehtiä. Yhdessä vastauksessa kerrotaan sukulaisia löytyneen niin, että Neuvostoliittoon loikannut kirjoitti Neuvosto-Karjala-lehteen, josta kirjoituksen huomasi hänen Suomessa asuva sukulaisensa.²¹⁰ Muita apukeinoja etsinnässä ovat olleet esimerkiksi seurakuntien väestötiedot, laivojen matkustajaluettelot, sukututkimuskurssit ja televisio-ohjelmat. Kekseliästä on ollut käyttää myös 1930-luvun New Yorkin puhelinluetteloita apuna jäljittämässä. Enemmistö on käyttänyt keinona internetiä ja sosiaalisen median, kuten Facebookin ryhmiä ja lehti-ilmoituksia, joiden avulla on esitetty tiedusteluja. Myös perinteisesti kyselemällä on kuultu epävirallisia tietoja tai huhupuheita, joiden todenperäisyydestä ei ole varmuutta ja jotka ovat ainakin joissain tapauksissa osoittautuneet virheellisiksi. Ennen internetiä ja arkistojen avautumista selvitystyö ja sukulaisten väliset yhteydet olivat paljolti kirjeiden, järjestöjen ja tuttavien suullisesti levittämien tietojen varassa. Nykyisin selvitystyö on helpottunut huomattavasti internetin avulla, joka mahdollistaa sekä henkilöiden etsimisen, että helpon yhteydenpidon.²¹¹

Moni keruuseen osallistunut vastaaja esittää toiveen, että he keruun kautta onnistuisivat saamaan lisää tietoja kadonneista sukulaisistaan. Keruun siis ajatellaan olevan yksi mahdollinen väylä lisätietojen saamiseksi. Yksi vastaaja kertoo, että hän seuraa aina mielenkiinnolla Stalinin vainoja käsitteleviä julkaisuja ja tulee jakamaan perheensä tietoja.²¹² Näin siis myös omien tietojen jakaminen eteenpäin toimii vastaajan mielestä mahdollisuutena saada itselle lisää tietoa. Omia tietoja jakamalla onkin mahdollista päästä osalliseksi hedelmällisestä yhteistyöstä. Yhdessä keruuvastauksessa kerrotaan tutkimustyöstä, jota vastaaja on tehnyt isotätinsä elämästä Neuvostoliitossa. Hänelle selvisi, että myös isotäidin aviomiehen sukulainen on tehnyt sukututkimusta, ja tietojaan yhdistelemällä molemmat pääsevät työssään eteenpäin.²¹³ Yhteistyön merkitys korostuu aineistossa muutenkin. Keruuvastausten perusteella moni on pyrkinyt selvittämään sukulaistensa kohtaloa varsin aktiivisesti, ja etsintätyöhön on käytetty paljon aikaa ja vaivaa. Tämä osoittaa työn merkityksellisyyden itselle.

²¹⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:84.

²¹¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:49.

²¹² SKS KRA. Stalin 1. 2020:6.

²¹³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:70.

Kaikista Stalinin vainojen aikaan Neuvostoliitossa oleskelleista suomalaisista ei ole tarkkoja tietoja. Parhailaan käynnissä olevan Kansallisarkiston *Suomalaiset venäjällä 1917–1964-tutkimushankkeen* tavoitteena on selvittää Venäjällä olleiden suomalaisten määrä ja heidän vaihteitaan kyseisellä ajanjaksolla. Hankkeessa toteutetaan kaikille avoin interaktiivinen tietokanta, joka palvelee sekä tutkijoita että läheisistään tietoja etsiviä kansalaisia. Tietokanta kootaan runsaslukuisesta ja sijainniltaan hajanaisesta lähdeaineistosta, jota löytyy enemmän kuin hankkeen puitteissa kyetään käsittelemään. Tämän vuoksi vainojen uhrien tiedot on priorisoitu tietokantaan ensimmäisenä vietäviksi. Tietoja siirretään tietokantaan suuressa määrin vapaaehtoisten talkoolaisten avulla hankkeen joukkoistamissivustolla. Vapaaehtoisia on saatu työhön mukaan runsaasti medianäkyvyydellä, ja he ovat ilmoittaneet osallistumismotiiveikseen auttamishalun, historiakiinnostuksen, inkeriläistaustan ja halun sukulaisten kohtaloiden selvittämiseen.²¹⁴

Joukkoistaminen tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden myös tavalliselle kansalaiselle osallistua tärkeään tutkimustyöhön. Käyttäjien mukaan tutkimustyö tuleekin tällä tavoin lähelle ja tavallinen kansalainen saa olla osa yhteistä kokemusta.²¹⁵ Joukkoistamisen suosio osoittaa, että kiinnostus historiaa ja oman suvun historiaa kohtaan on voimakasta, ja historian tutkimiseen ja sitä edistäviin toimiin halutaan osallistua myös ilman korvausta omalla vapaa-ajalla. Tutkimustyöhön osallistumalla voi saada tunteen yhteisestä tekemisestä ja yhteenkuuluvuudesta. Arkistotutkija Maiju Kortteen mukaan inkerinsuomalaisia ja Stalinin vainoihin joutuneita koskeva aineisto laajentaa käsityksiä suomalaisuudesta.²¹⁶ Aiheen tutkimus on merkityksellistä kaikille suomalaisuudesta ja sen historiasta kiinnostuneille, sillä se tuo lisätietoa kansalliseen itseymmärrykseen. Suvun yksilöllisistä kokemuksista tulee lisäksi kollektiivisia, kun vastaavien kokemusten parissa työskennellään yhdessä.

Stalinin vainoihin liittyvää selvitystyötä kartoitetaan myös *Stalinin vainojen muistot*-hankkeessa, joka on toteutettu vuosina 2021–2022 ja jatkuu vielä kevään 2023 ajan. Hanke on jatkoa *Stalinin vainojen muistot*-keruulle, josta tämän tutkimuksen aineisto on peräisin. Hankkeessa haastatellaan 1930–1950-luvuilla Stalinin vainoissa kadonneiden jälkeläisiä. Sen tarkoituksena on selvittää, mitä perheissä ja suvuissa tiedetään sen kadonneista jäsenistä ja miten katoamisia on pyritty selvittämään, sekä miten aiheeseen liittyvä muistitieto on kulkenut suvuissa.²¹⁷ Hanke pyrkii selvittämään siis paljolti samanlaisia kysymyksiä kuin tämä tutkielma tässä luvussa. Erotuksena on toki, että hankkeeseen on poimittu haastateltavat vainojen uhrien jälkeläisistä, kun taas tässä tutkielmassa käytetään vastauksia

²¹⁴ Jokipii & Outinen 2022, 57, 59, 60–61.

²¹⁵ Jokipii & Outinen 2022, 62.

²¹⁶ Inkerinsuomalaisten ja Stalinin vainojen uhrien arkistot ja muistot- seminaari 2023, Maiju Korte.

²¹⁷ Stalinin vainojen muistot-hanke (2021–2022).

Stalinin vainojen muistot-keruusta, eikä haastatteluille ominaisia spesifioituja kysymyksiä tai tarkennuksia voida tehdä.

Kiinnostusta aiheeseen lisää tämänhetkinen epävakaa tilanne Euroopassa, joka tuo suomalaisille jälleen lähemmäs sodan, pakolaisuuden ja väestön siirtelyiden kärsimykset. Samalla historiasta esiin nousevat suomalaisten kokemukset sodissa ja Neuvostoliiton vainoissa. Kokemukset ovat välittyneet nykypäivään suullisina kertomuksina, tarinoina ja valokuvina.²¹⁸ Joissakin suvuissa tarinoita ja dokumentteja on paljon, joissakin sen sijaan pelkkiä kysymyksiä ilman kauan kaivattuja vastauksia. Vainojen uhrien muistopäivänä 27.1.2023 SKS järjesti yhteisen päätösseminaarin *Inkeri ja inkeriläisyys -muistot talteen, arkistot haltuun-* projektille ja *Stalinin vainojen muistot-* hankkeelle. Seminaaria oli mahdollista seurata verkon välityksellä tai mennä paikan päälle Kansallisarkiston auditorioon. Seuraajia ja innokkaita kysymysten esittäjiä näytti olevan paikalla melko paljon, mikä osaltaan kertoo yleisön mielenkiinnosta aiheesta ja siihen liittyviä hankkeita kohtaan.

3.2 Kiinnostus

Pauliina Latvala arvioi, miksi aiempien sukupolvien kohtalot kiinnostavat ja miksi on tärkeää saada tietää mitä omalle suvulle on tapahtunut. Hänen mukaansa suvun historiassa ovat tärkeitä tietoja esimerkiksi maantieteelliset asuinpaikat ja muutot, esivanhempien luonteenpiirteet, ja vanhan ajan vertailu nykyiseen aikaan. Perhehistoria ja sukututkimus on Suomessa tänä päivänä suosittua. Perhehistoriikkien kautta tuodaan esiin arjen historiaa virallisen historianankirjoituksen rinnalle.²¹⁹ Perheen ja suvun historian tutkiminen on monille intohimoinen harrastus ja tutkimustuloksia jaetaan innokkaasti sekä oman suvun kesken, että myös ulkopuolisille esimerkiksi sosiaalisen median ryhmissä. Ihmisillä on tarve tuoda esiin oman sukunsa vaiheita. Ulkopuolisille jaettavien tietojen kohdalla voidaan pohtia sitä, missä määrin ja millaisia historioita omasta suvusta halutaan esitellä ja halutaanko jotain jättää esittelemättä. Jos joku tapahtuma tai henkilö koetaan tabuksi, ei siitä ehkä haluta kertoa ulkopuolisille. Arkaa aiheita saatetaan käsitellä vain oman suvun sisällä, tai sitten sitä ei käsitellä lainkaan. Suvun arkoihin aiheisiin liittyvä vaikeneminen saattaa siirtyä sukupolvelta toiselle tietoisesti tai tiedostamatta. Vaikeneminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kiinnostusta aiheesta kohtaan ei olisi.

²¹⁸ Lehtonen, 2023.

²¹⁹ Latvala 2000.

Perhehistoria eroaa virallisesta historiasta. Se on epävirallista historiaa, jota leimaa kerronnallinen aika. Perhehistoriassa ei ole merkityksellistä päivämäärät tai vuodet, vaan ennemmin aikakauteen liittyvät perheen tunnelmat. Latvalan mukaan usein vanhaa aikaa nostalgisoidaan samalla, kun nykypäivää pidetään jotenkin rappeutuneena. Entisajan ihmisten arvomaailmaa ajatellaan paremmaksi; he kokivat vaikeuksia ja selvisivät, kun taas nykyihmiset elävät helppoa elämää mutta valittavat silti kaikesta.²²⁰ Entisajan elämään liitetään vaikeudet, mutta myös tietynlainen helppous ja elämän yksinkertaisuus. Entisajan ihmisten elämiin voidaan liittää myös traagisia elämäntapahtumia, kuten sotia ja vainoja, joita useimmat nykypäivän suomalaiset eivät ole kokeneet. Nämä lisäävät kiinnostusta historian henkilöitä kohtaan.

Kirjallisuudentutkija Marja Sorvari analysoi Maria Stepanovan romaanissaan esittelemää omaa sukuaan koskevaa selvitystyötä ja toteaa, että muisti on fragmentaarinen ja kiteytyy pääasiassa paikkoihin ja erilaisiin materiaalsiin objekteihin, kuten valokuvaan tai kirjeisiin, joiden kautta pyritään tavoittamaan rakkaiden ihmisten menneisyyttä. Jo edesmenneiden suvun jäsenten muisto elää vahvasti nykyisyydessä esimerkiksi paikkojen kautta. Paikat säilyttävät muistia ja ne ovat tärkeitä menneen kokemisen välineitä. Stepanova pyrkii saamaan sukunsa menneisyyteen kosketusta vierailemalla paikoissa, joiden tietää olleen osana sukulaistensa elämää. Muistojen ja esineiden avulla voidaan luoda katkelmia suvun menneisyydestä, mutta ei lineaarista tarinaa. Aukkoja voidaan täyttää omilla tulkinnoilla ja mielikuvituksella.²²¹ Sukutarinoiden kohdalla on ilmeistä, että monen sukupolven kautta kulkeneet tarinat ovat täydentyneet oletuksilla ja mielikuvituksen tuotoksilla, jolloin alkuperäisen tarinan rakenteesta ei enää ole tietoa. Yksi aineistoni vastaaja kertookin, että moni asia hänen sukulaistensa elämäntarinassa jää olettamusten ja tulkinnan varaan, ja hän on tehnyt itse päätelmiä sukulaisten puolueenneisyydestä näiden työpaikkojen perusteella.²²² Useissa muissakin tutkimukseni keruuvastauksissa toistuvat epävarmuudesta kertovat ilmaisut, kuten ”ilmeisesti”, ”todennäköisesti” ja ”luultavasti”.

Muistelua toteutetaan kulttuurisen muistin kautta. Kulttuurinen muisti tarkoittaa menneisyyden siirtämistä nykyhetkeen muuttuvien esitysten ja käytänteiden, kuten kertomusten, kuvien tai rituaalien kautta. Näin menneisyys ilmaisee ja vakiinnuttaa henkilön ja yhteisön itseymmärrystä. Muisti ei siis vain tallenna ja toista, vaan muuttelee ja esittää tulkintoja. Uudenlaiset merkitykset syntyvät kulloistenkin tarpeiden mukaan.²²³ Latvalan mukaan suvun historiaa tutkiva haluaa

²²⁰ Latvala 2000.

²²¹ Sorvari 2022.

²²² SKS KRA. Stalin 1. 2020:37.

²²³ Savolainen 2018, 54.

hahmottaa juurensa ja oman menneisyytensä, jotka hän pyrkii sijoittamaan Suomen historian kehyksiin. Kouluopetuksella on vahva vaikutus ihmisten historiatietoisuuteen ja -ymmärrykseen. Jo koulussa on opittu malli, jonka mukaan menneisyyttä tarkastellaan dramaattisten ajanjaksojen, kuten sisällissodan tai maailmansotien lähtökohdista. Koulujen oppikirjat ja niiden kulloisetkin asenteet ja arvot ovat selvästi yhteydessä ihmisten historiaajuun. Esimerkiksi menneinä vuosikymmeninä kirjoissa on vaihtunut näkökulma sodan ihannoinnista rauhankasvatuksellisempaan ja ymmärtäväisempään. Latvala havaitsi koulujen oppikirjoja tutkiessaan, että opetus tukeutuu niissä vahvasti arkistoituihin muistitietoon, ja oppilaille annetaan tehtäväksi tehdä paikallishistoriaan liittyviä harjoituksia.²²⁴

Latvalan löydökset voivat selittää lisääntyntä kiinnostusta historian tutkimiseen tavallisen väestön keskuudessa. Historian tutkimiseen rohkaistaan jo koulussa ja tuodaan esille, ettei sen tarvitse olla vaikeaa ja teoreettista. Muistitieto kelpaa myös tutkimusaineistoksi. Ukkonen toteaa, että jos elämäkokemuksiin perustuvien kertomusten sisältö on muistamisen arvoinen, siirtyvät ne usein sukupolvelta toiselle.²²⁵ Kiinnostus mullistavia historiallisia ajanjaksoja eläneitä sukulaisia kohtaan on luonnollista, sillä tavallista arkielämää eläneiden sukulaisten käänneissä ei ole yhtä paljon tutkittavaa tai kerrottavaa. Tällöin sukujen muistitiedossa korostuvat historialliset käännekohtat, joita tarkastellaan yksilöiden näkökulmasta.

Ihmisiin vaikuttavat julkisen historian lisäksi kansanomaiset historiatulkinnat, joita välitetään perheen, suvun ja muiden yhteisöjen kautta. Julkiset ja kansanomaiset esitykset yhdessä luovat historiatietoisuuden. Suvun muistitiedon ja muiden esitysten perusteella muodostuu kokonaiskuva historiallisista tapahtumista ja aikakausista. Historiakirjoituksen ja suvun muistitiedon suhde ei ole selkeä, ja usein ne sijoitetaan toistensa vastakohtiksi.²²⁶ Reuterin mukaan perhemuistoja kerrotaan yleensä vanhemmalta sukupolvelta nuoremmalle. Niiden kautta perheiden jäsenet kantavat omien muistojensa lisäksi myös muiden perheenjäsenten ja aikaisempien sukupolvien muistoja. Perhemuistot saattavat muuttua kollektiivisesti jaetuiksi muistoiksi ja kollektiiviset muistot taas muovaavat perheiden muistia. Perhe tai suku on tärkeä lenkki yksilöllisen ja kollektiivisen muistamisen välillä. Reuter toteaa, että esimerkiksi inkerinsuomalainen sukuhistoria toimi siltana yksilöiden elämänhistorioiden ja kollektiivisen inkerinsuomalaisten historian välillä ja mikrohistorian ja makrohistorian kohtaamispaikaksi.²²⁷ Suvun muistitieto ja virallinen historia eivät

²²⁴ Latvala 2005, 74–75.

²²⁵ Ukkonen 2000, 26.

²²⁶ Latvala 2005, 178, 180.

²²⁷ Reuter 2023, 46, 75.

ole siis toistensa vastakohtia, vaan erilaiset historian lähestymistavat ja muistamisen muodot täydentävät toisiaan ja vaikuttavat toisiinsa aktiivisesti.

Suvun historian selvittämiseksi esitetään tutkimukseni aineistossa erilaisia motiiveja. Joistain teksteistä välittyy keruuvastauksen lähettäjän tunnelmia, lähinnä epätietoisuutta ja surua Neuvostoliittoon jääneistä suvun jäsenistä. On mahdollista, että Suomeen jääneiden sukulaisten kaipuu ja ikävä on jopa suurempi kuin Neuvostoliittoon jääneiden suomalaislasten. He eivät välttämättä edes muista elämäänsä Suomessa, eivätkä täällä asuvia sukulaisiaan. Aiheen esille nostaminen ja julkinen puhe sekä suomalaisten kohtaloiden selvittäminen koetaan arvokkaaksi.²²⁸ Sen ajatellaan ehkä tuovan myös vainojen uhreiksi joutuneille lapsille oikeutta ja tunnustusta siitä, että he olivat osa järkyttävien tapahtumien ketjua ja uhreja siinä missä teloitetuiksi päätyneet vanhempansakin. Savolaisen mukaan muistamisen ja kärsimyksen yhteydestä on tullut oleellinen muisti-ideologia. Vaikeiden menneisyyksien muistelua on pidetty tärkeänä, sillä sen on nähty olevan ainoa tie toipumiseen ja parempaan tulevaisuuteen. Malli on ristiriitainen, sillä vaikean menneisyyden taakse jättäminen edellyttää samalla vaikeiden asioiden muistamista ja muistin ylläpitämistä.²²⁹

Tutkimukseni aineistossa esitetään yhdeksi syyksi selvitystyölle Neuvostoliittoon lähteneen perheen kohtalon tallentaminen jälkipolville ja omien juurien selvittäminen. Jatkuvuus koetaan tärkeäksi. Aiempien sukupolvien kohtalot halutaan tietää itse, mutta ne halutaan myös välittää eteenpäin tuleville jälkipolville. Yksi vastaaja kertoo, että nuorempi polvi kokee tärkeäksi tehdä selvityksiä, ja saada vainoihin joutuneiden sukulaisten muisto talteen. Stalinin vainojen käsittely lehdistössä vuonna 2019 herätti vastaajan kiinnostuksen aiheita kohtaan:

Kuulin isältäni joskus 1990-luvulla, että sukulaisiamme oli kadonnut Stalinin vainoissa, mutta tuolloin en kiinnittänyt asiaan sen enempää huomiota. Kun syksyllä 2019 Helsingin Sanomissa oli artikkeli Stalinin vainojen uhreista ja heidän muistamisestaan, mieleeni palasi isäni kertomus ja kiinnostukseni heräsi.²³⁰

Vasta asian julkinen käsittely sai vastaajan kiinnostumaan aiheesta, josta hän oli aiemminkin kuullut. Muissakin keruuteksteissä tuodaan ilmi, kuinka Neuvostoliittoon lähteneen sukulaisten vaiheita on alettu selvittää vasta nyt, kun aiheita on käsitelty mediassa ja lähtijöihin liittyviä dokumentteja on julkistettu. Tämä tukee käsitystä, jonka mukaan suvun historiaa sovitetaan Suomen historian raameihin. Tunnettu aihe tai tapahtuma ja siitä käytävä julkinen keskustelu herättää kiinnostusta ja

²²⁸ SKS KRA. Stalin 1. 2020:11.

²²⁹ Savolainen 2022, 195–196.

²³⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:52.

innostaa selvittämään, miten oman suvun vaiheet liittyvät kyseessä olevaan tapahtumaan. Tapahtumien järkyttävyydestä huolimatta menehtyneiden sukulaisten muisto halutaan saada tietoisuuteen. Yksi vastaaja kertoo selvittelyn hyödyksi myös sen, että vastaajan omat tiedot Stalinin aikaisista tapahtumista ovat lisääntyneet, sillä hän on lukenut paljon kirjallisuutta aiheesta, josta ei aiemmin tiennyt juuri mitään.²³¹ Historiaan tutustuminen voi toimia siis myös niin päin, että oman sukulaisen elämänvaiheet innostavat hankkimaan myös yleisempää tietoa historian tapahtumista.

Vuoden 1918 sisällissodan tapahtumat Suomessa ovat kiinteästi yhteydessä Neuvostoliiton siirtolaisuuteen monen perheen kohdalla. Moni lähtijä oli osallistunut sisällissotaan punaisten puolella ja oli poliittiselta ajatusmaailmaltaan kommunistinen. Latvala toteaa vuoden 1918 sisällissodan olleen edustettuna monissa hänen tutkimiensä sukutarinoiden vastauksissa. Syy sille on tapahtumien dramaattisuus ja se, että monelle on jäänyt epäselväksi mitä suvun jäsenelle on tapahtunut ja missä hänen hautapaikkansa on. Lisäksi Latvalan käyttämän aineiston keruuvuonna Suomen sisällissota sai paljon huomiota lehdistössä. Hänen mukaansa tapahtumien tunnetason seuraukset näkyvät sukupolvelta toiselle. Muistaminen ja unohtaminen ovat osa vuoden 1918 muistin politiikkaa. Valkoiset kannattivat unohtamista, kun taas punaisten mielestä traumat voivat parantua vain historiaa oikaisemalla.²³² Todellisuudessa asia ei kuitenkaan liene niin yksinkertainen punaisten ja valkoisten asenteen, eikä myöskään traumojen paranemisen osalta.

Aihe herättää paljon tunteita jälkipolvissa, sillä vainojen uhrin kokivat epäoikeudenmukaisen kohtalon. Hirschin kehittänyt jälkimuistin käsite tarkoittaa traumaattisia asioita kokeneen sukupolven ongelmien siirtymistä heidän lapsilleen. Vaikka traumaattiset kokemukset eivät ole jälkipolvien omia, he ikään kuin muistavat ne, sillä ne ovat välittyneet jälkipolville niin syvässä ja voimakkaana. Traumat saavat erilaisia muotoja eri sukupolvissa.²³³ Savolaisen mukaan esimerkiksi inkeriläisten kohdalla vaikeiden menneisyyksien vaikutus on edelleen näkyvä ja ilmenee sanoittamattomina traumoina ja kokemuksina, ympäri maailmaa levittäytyneinä sukuina ja poissaolevina perheenjäseninä ja kotipaikkoina. Inkerinsuomalaisten muisti esitetään yhteisenä ja jaettuna. Samalla kollektiivinen muisti on riippuvainen menneisyyden tiedostavista yksilöistä. Inkeriläisyyden vaikeat kokemukset on tiivistetty inkeriläisyyden ytimeen, mutta samalla nuorempi väestö ei ole enää niin tietoinen yhteisönsä historiasta. Inkeriläisten historia on jäänyt sivuosaan sekä Suomessa että Venäjällä.²³⁴

²³¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:52.

²³² Latvala 2005, 186–188.

²³³ Sorvari 2022.

²³⁴ Savolainen 2022, 194–195, 197.

Traumoja pyritään lievittämään selvittämällä mitä sukulaiselle on tapahtunut, ja tiedon mukana pyritään saamaan myös oikeutta. Historiallisten tapahtumien oikeellisuuden selvittäminen ei kuitenkaan takaa tapahtumien hyväksymistä. Tutkimukseni aineistossa vainoissa hävinneen perheen kohtalon kerrotaan jääneen vaivaamaan loppuiäksi läheisiä sukulaisia. Yksi tutkimukseni vastaaja harmittelee epävarmuutta sukulaisten kohtalosta, ja vaikka tapahtumista on kauan, ei uhreja saa unohtaa eivätkä samankaltaiset vainot enää toistua.²³⁵ Uusien vastaavanlaisten tapahtumien esittäminen esitetään kerronnan motiiviksi monissa populääreissä teoksissa, joissa kerrotaan esimerkiksi kansanmurhista tai vainoista. Kertomalla halutaan herättää ihmiset ymmärtämään tapahtumia ja sen kautta ehkäistä niitä. Sen tehokkuus ja ihmisen oppiminen menneisyyden tapahtumista on tosin kyseenalaista. Yhden aineistoni vastaajan mukaan sukulaisten joutuminen Stalinin vainojen kohteeksi on aiheena tuskallinen ja vaikea vielä kolmannessa polvessakin ja se aiheuttaa päivittäistä painon tunnetta vastaajan elämässä. Hän kokee tarpeelliseksi työstää asiaa omilla kirjallisilla tuotoksilla aiheesta.²³⁶ Sukulaiselle tapahtuneet kamalat asiat voidaan siis kokea henkilökohtaisesti jopa niin, että asiaa ajatellaan päivittäin. Motiivina sukulaisten kohtaloiden selvittämiseen on myös suru heidän kokemuksistaan, ja sitä pyritään helpottamaan hankkimalla faktoihin perustuvaa tietoa.

Tutkimukseni yksi vastaaja kertoo, ettei hänen työnsä sukulaisperheen kohtalon parissa tule koskaan päättymään.²³⁷ Tämä lausahdus kuvaa hyvin suurta kiinnostusta, joka ilmenee suoraan tai rivien välistä useammasta keruuvastauksesta. Sen sijaan toiset keruuvastaukset ovat niukkasanaisia ja tiedossa olevat faktat ilmoitetaan lyhyesti ja virallisesti. Näistä vastauksista ei voi löytää suurta innostusta, mutta on huomioitava, että niidenkin kirjoittaja on tuntenut aiheen sen verran tärkeäksi, että on halunnut nähdä vaivaa ja vastata keruuseen.

Aiheen ympärillä oleva hiljaisuus tai sukulaisten kohtaloista vaikeneminen saattaa yhtä lailla herättää kiinnostuksen selvittää, mitä vaietulle sukulaiselle on tapahtunut ja miksi aihe koetaan suvussa vaikeaksi. Jotkut henkilöt ovat saattaneet avautua aroista aiheista vasta iäkkäinä, kun niihin on saatu jo runsaasti etäisyyttä, kuten myös edellisessä luvussa todettiin. *Stalinin vainojen muistot* -keruuseen vastanneista henkilöistä useimmat eivät koe aiheen olevan enää tabu, ja vaikenemisen sijaan he haluavat saada tietoja sukulaistensa elämänvaiheista ja haluavat pitää myös yhteiskunnallista keskustelua aiheesta yllä.²³⁸ Lisäksi halutaan tietää, onko Venäjällä mahdollisesti elossa olevia

²³⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:79.

²³⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:118.

²³⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:6.

²³⁸ ”Lisää tietoa, lisää keskustelua -Stalinin vainojen muistoista ei haluta enää vaieta” 2020.

sukulaisia. Latvalan mukaan nykyaika on sallivampi esimerkiksi sotakertomusten moniäänisyydelle ja muillekin kertomuksille kuin sankaritarinoille.²³⁹ Tänä päivänä vähemmistöhistorioiden ollessa yleisen mielenkiinnon kohteina halutaan kuulla erilaisista ja erilaisten ryhmien historioista. Lisäksi toisesta maailmansodasta kulunut aika on vähentänyt ennakkoluuloja esimerkiksi idästä tulleita kohtaan.

On selvää, että Stalinin vainojen aikaiset tapahtumat ovat olleet traagisia ja järkyttäviä ja niitä on nyky-Suomen hyvinvointiyhteiskunnassa vaikeaa todella ymmärtää. Edelleen samanlaisia asioita tapahtuu koko ajan ympäri maailmaa. Teloitukset, vainot, vankileirit, lasten erottaminen vanhemmistaan, nälkä ja kelvottomat elinolosuhteet ovat koko ajan arkipäivää jossakin. Ukrainan sota on tuonut järkyttävyydet suomalaisten tietoisuuteen entistä konkreettisemmin, sillä Ukraina on meitä lähellä Euroopassa. Se näyttää koskettavan ihmisiä paljon enemmän, kuin vastaavat tapahtumat esimerkiksi Afrikassa tai Pohjois-Koreassa. Näin ollen myös omalle suvulle tapahtuneet kauheudet tuntuvat järkyttävämiltä kuin joillekin toisille tapahtuneet. Oma suku on lähellä. Vaikka esimerkiksi 1930-luvulla eläneitä sukulaisia ei henkilökohtaisesti tunnettu, henkinen sidos on olemassa sukulaisuuden kautta. Latvalan artikkelissaan esittelemä SKS:n *Suvun suuri kertomus*-keruuseen vastannut henkilö toteaaakin, että hänellä on etäiset välit serkkuihinsa ja pikkuserkkuihinsa, mutta isoisovanhemmat kirkonkirjojen sivuilta tuntuvat tärkeiltä, sillä heidän kauttaan kirjoittaja tuntee olevansa osa ketjua.²⁴⁰

3.3 Asenteet

Tutkimukseni aineiston perusteella eri suvuissa on esiintynyt erilaisia asenteita Neuvostoliittoon lähteneitä suvun jäseniä kohtaan. Jotkut vastaajat muistavat, että Neuvostoliittoon lähteneistä on aina puhuttu suvussa vapaasti ja joskus paljonkin. Asioita on pohdittu, vaikkei lähtijöistä ole ollut paljoakaan tietoja. Yhden vastaajan mukaan isoäiti muisteli usein Neuvostoliittoon kadonnutta sisarensa perhettä, kertoili heistä lapsenlapsilleen ja näytti valokuvia. Vastaaja epäilee isoäitinsä aavistaneen, että sisaren perhe on kuollut, vaikkei hän koskaan sanonut sitä ääneen. Yhden vastaajan mukaan Neuvostoliittoon lähteneiden sukulaisten tarinaa oli muisteltu suvussa paljon ja niin, että lapsetkin kuulivat sen. Sukulaisten kovaa kohtaloa surkuteltiin ja etenkin lasten kohtaloita.²⁴¹

²³⁹ Latvala 2000.

²⁴⁰ Latvala 2000.

²⁴¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:37, 63, 79, 97.

Voidaan päätellä, että edellä mainituissa perheissä lähtijöille ei kannettu kaunaa. Heidän lähtöpäätöstään ei välttämättä ymmärretty, mutta sitä ei myöskään tuomittu ainakaan niin, että se olisi vaikuttanut asiasta puhumiseen. Päinvastoin heistä haluttiin kertoa myös nuoremmille suvun jäsenille, jotka eivät heitä henkilökohtaisesti tunteneet. Päälimmäiseksi tunteeksi oli jäänyt suru tapahtuneesta ja läheisten menetyksestä. Heidän muistonsa haluttiin pitää elossa kertomalla heistä nuoremmille sukupolville.

Monissa suvuissa traagisista menneisyyden tapahtumista vaiettiin pelon vuoksi. Reuterin mukaan inkerinsuomalaiset vainon uhrit oppivat vaikenemisen kulttuurin. Puhumisesta saattoi seurata vaikeuksia joko itselle tai perheelle. Joissain perheissä vaiettiin kokonaan Stalinin ajan vainotapahtumista ja menneisyys saatettiin salata omilta perheenjäseniltäkin.²⁴² Yksi aineistoni vastaaja kertoo, että on yrittänyt saada tietoja Inkeriin jääneistä sisaruspuolistaan isän aiemmasta liitosta sekä muista sukulaisista. Perheessä Inkerin asioista ei kuitenkaan puhuttu mitään kotona, eikä myöskään ulkopuolisille, joten perheen lastenkin tiedot suvun menneisyydestä ovat vähäiset.²⁴³ Toinen vastaaja kertoo koonneensa tietonsa isän elämästä Stalinin vainojen aikana isän harvojen puheiden lisäksi lehdistä ja isän ystäviltä.²⁴⁴

Samat pelot näyttävät koskeneen kaikkia vainon uhreiksi joutuneita ihmisryhmiä ja heidän sukulaisiaan. Yhdessä vastauksessa pelkoa arvellaan syyksi sille, ettei Stalinin vainoja kokenut sukulainen uskaltanut selvästi tuomita tai arvostella Neuvostoliiton järjestelmää edes Suomessa oleville sukulaisilleen.²⁴⁵ Toisessa vastauksessa tuodaan esiin kokemus siitä, ettei vasemmistoperheissä voinut avoimesti puhua asioista:

Vasta lähes aikuisina lapset saivat todellista tietoa enostaan. Vasemmistolaisperheissä oli elettyä vaitonaisuutta vuoden 1918 jälkeen, eritoten Neuvostoliittoon lähteneistä ei saanut puhua mitään. Tuttuja perheitä häipyi 1930-luvun puolella, kaikki piti salata. Sama ”henki” toistui pitkälti lähes 1970-luvulle saakka, meidän sukupolveemme asti.²⁴⁶

Todellisuudessa vielä 1970-luvullakaan luotettavien tietojen saanti Neuvostoliitosta ei ollut helppoa. Suomen ja Neuvostoliiton välisestä historiasta vaiettiin Suomessakin poliittisista syistä. Vielä 1970-

²⁴² Reuter 2023, 36.

²⁴³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:87.

²⁴⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:84.

²⁴⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:37.

²⁴⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:116.

ja 1980-luvulla Neuvostoliiton vastaisiksi katsottuja faktoja sensuroitiin esimerkiksi oppikirjoista ja Neuvostoliiton suorittamat sortotoimet olivat arkaluontoinen aihe.²⁴⁷

Yksi tutkimukseni aineiston vastaaja kertoo 1950-luvun Neuvostoliiton ilmapiirin olleen sulkeutunut. Ulkomaille ei päässyt käymään eikä sieltä saanut todenperäistä tietoa. Lehdistö mustamaalasi elämää kapitalistisissa maissa ja kertoi, kuinka kansa on köyhää ja näkee nälkää, kun taas rikkaat rikastuvat. Televisiota ei ollut ja kun se myöhemmin tuli, oli siellä nähtävänä vain samaa propagandaa. Kansalla ei ollut saatavilla muuta tietoa.²⁴⁸ Sota-aikana ja pitkään sen jälkeen eivät kirjeet Suomen ja Neuvostoliiton välillä kulkeneet, mutta 1950-luvun puolivälissä niitä jo alkoi liikkua.²⁴⁹ Suomen ja Neuvostoliiton välisten yhteyksien löytymistä hankaloitti vainovuosien jälkeen esimerkiksi juuri kirjeiden satunnainen kulkeminen ja niiden sensurointi. Suomeen lähetetyistä kirjeistä oli leikeltä pois paloja, joissa kerrottiin Neuvostoliiton oloista.²⁵⁰ Kirjeiden epäluotettavasta liikkumisesta kertonee sekin, että Kotkassa asuva Murron pariskunta sai yllättäen vasta vuonna 2017 kirjeen, jonka suomalaiset loikkariveljekset olivat lähettäneet Neuvostoliitosta Suomeen vuonna 1934.²⁵¹

Aiheeseen on liittynyt pelon tunteita sekä Suomessa että Neuvostoliitossa. Yksi vastaaja kertoo, että hänen isoisänsä kaksi veljeä lähti Neuvostoliittoon, mutta asia selvisi vastaajalle vasta seurakunnalta hankituista virkatodistuksista. Asiasta ei ollut suvussa koskaan puhuttu mitään.²⁵² Pelon lisäksi perheen sisäisen tiedonkulun puutteelle voi olla syynä myös häpeä. Häpeä saattoi vaikuttaa sekä aiheesta puhumiseen, että siihen haluttiinko hävettävänä pidettyyn sukulaiseen ylipäätään luoda yhteyksiä. Mikäli Neuvostoliittoon lähteneen sukulaisen teko koettiin Suomeen jääneen suvun kannalta hyvin nöyryyttävänä, ei hänen ja hänen perheensä kohtaloa välttämättä haluttukaan saada selville. Tutkimukseni aineistossa kerrotaan esimerkiksi vanhempien sukulaisten muistelleen, että Neuvostoliittoon loikannut perhe oli poliittisesti kiihkomielinen, eikä ollut paljoakaan tekemisissä suvun kanssa Suomessa asuessaankaan.²⁵³ Tällaisessa tapauksessa lähtijöiden välit sukuun eivät ilmeisesti olleet lämpimät, mikä on ehkä myöhemminkin vähentänyt kiinnostusta perhettä kohtaan.

Yksi vastaaja muistelee Neuvostoliittoon lähdestä vaikenemisen olleen itsestäänselvyys, ja hänelle käyneen selväksi jo lapsena, ettei aiheesta puhuta tai kysellä. Loikkariksi lähteneen sukulaisen tekemät valinnat perheen hylkäämisestä ja poliittisesta suuntauksesta aiheuttivat häpeää, etenkin kun

²⁴⁷ Reuter 2023, 36–37.

²⁴⁸ SKS KRA. Stalin 1. 2020:35.

²⁴⁹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:132.

²⁵⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:98, 117.

²⁵¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:80.

²⁵² SKS KRA. Stalin 1. 2020:93.

²⁵³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:37.

muu perhe oli ollut valkoisten puolella vuoden 1918 sisällissodassa. Naapurien tai tuttujen kyselyt ja puhumisyrietykset vaiennettiin tuhahtuksella.²⁵⁴ Kommunistsukulainen ikään kuin unohdettiin koko suvusta. Tässä tapauksessa Neuvostoliittoon lähteneistä sukulaisista tiedettiin perheen sisällä; lapsikin tiesi, mutta ei saanut kysellä. Ulkopuolisten kanssa asiaa ei haluttu käsitellä lainkaan. Latvala toteaa, että sukujen poliittisessa arvomaailmassa on monesti nähtävissä sisällissodan seurauksia. Esimerkiksi kommunisti- ja sosialistivihan taustalla voi olla suvun jäsenen sodanaikainen aiheettomaksi koettu kuolema. Latvala kertoo vastaajasta, jonka kaalipeltoon ammutusta isoisästä ei saanut puhua mitään, sillä tämän teloituksessa ei ollut mitään sankarillista tai muisteltavaa. Vaikeneminen on yleistä ja se voi kestää useiden sukupolvien ajan. Vaietut tarinat ovat silti läsnä ja vaikuttavat ajatuksen tasolla.²⁵⁵

Omasta suvusta kerrottaessa perinteen välittäjä tekee valintoja sen suhteen, mitkä tarinat suvun historiasta katsotaan kertomisen arvoisiksi. Suvun sankaritarinoilla pyritään saamaan kunnioitusta omille juurille ja pyrkimyksenä voi olla myös oman elämän arvottaminen. Kerronta painottuu siihen, minkä halutaan määrittävän omaa taustaa ja identiteettiä.²⁵⁶ Sankaritarinoita kerrotaan eteenpäin paljon mieluummin kuin hävettäviä ja arveluttavia suvun tarinoita. Tutkimukseni aineistosta ilmenee, että Neuvostoliittoon loikannutta sukulaista käsittelevä aihe on ollut joissain suvuissa arka useiden vuosikymmenien ajan. Lähtijälle oltiin suorastaan vihaisia. Yksi vastaaja kertoo äidin repineen poikansa viimeisen Neuvostoliitosta lähettämän kirjeen lukematta sitä, koska Neuvostoliittoon lähteminen oli niin suuri synty.²⁵⁷

Neuvostoliittoon lähteminen näytti olleen henkisesti rankka tapahtuma Suomeen jääneen suvun näkökulmasta. Suomeen jäänyt perhe joutui ehkä leimatuksi tai pilkan kohteeksi. Latvala havaitsi omassa tutkimuksessaan suvun muistitiedosta, että monien vastaajien mukaan suullisessa muistitiedossa kaunisteltiin arkoja asioita, tai vaiettiin aroista ja häpeällisistä aiheista. Osa tiedoista oli kuitenkin nähtävissä virallisista dokumenteista, ja ne tuotiin esiin usein jälkeläisten kirjoittamissa teksteissä.²⁵⁸ Tämänkin tutkimuksen aineiston muisteluista ilmenee, että jotkut saivat tietoja sukunsa vaietusta historiasta vasta virallisista dokumenteista. Jälkipolvien näkökulmasta kommunismi tai Neuvostoliittoon lähteminen ei ole enää henkilökohtainen nöyryytys ja asiaan suhtaudutaan neutraalimmin eikä sitä katsota aiheelliseksi salailla. Toki on huomioitava, että jos aihe onkin jonkun

²⁵⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:98.

²⁵⁵ Latvala 2005, 189, 193.

²⁵⁶ Latvala 2000.

²⁵⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:131.

²⁵⁸ Latvala 2005, 76.

mielestä parempi salata eikä sitä haluta käsitellä, ei silloin ole ollut syytä myöskään osallistua tähän keruuseen.

Loikkareiden ja muiden vapaaehtoisesti Neuvostoliittoon lähteneiden kohdalla saatettiin ajatella, että he olivat itse syyllisiä ja jopa ansainneet kohtaloonsa, koska sinne menivät. Suvussa esitettiin tylyjä kommentteja, kuten ”Mitäs menitte sinne, pysykää nyt sitten siellä paratiisissa”. Toisen maailmansodan jälkeen asenne oli entistäkin kriittisempi.²⁵⁹ Suomen ja Neuvostoliiton välillä käyty sota oli todennäköinen syy sille, miksi Neuvostoliittoon lähteneet saivat osakseen vielä vähemmän sympatiaa. Yksi vastaaja kertoo, että syy aiheen vähäiseen käsittelyyn suvussa oli hänen isänsä kauna Stalinia ja kaikkea itänaapuriin liittyvää kohtaan, joka sai aikaan vihaa ja kiihtymystä. Tällöin asiasta puhumista ei ollut järkevää jatkaa kauaa.²⁶⁰ Etenkin henkilökohtaisesti toisen maailmansodan kokeneille Neuvostoliittoon liittyi paljon negatiivisia tunteita, jotka eivät helposti unohtuneet. Neuvostoliittoon lähteminen ja kommunismin kannattaminen saattoi aiheuttaa myös perheen sisäisiä riitoja sukulaisten ollessa keskenään eri mieltä. Syyttelyä esiintyi myös tapauksessa, jossa yksi perheenjäsen onnistui välttämään vainotoimenpiteet muiden sukulaisten menehtyessä niihin. Nämä riidat saattoivat kestää vuosikymmeniä ja periytyä seuraavillekin sukupolville, jolloin syyttely jatkui, vaikkei riidan osapuolilla ollut asioihin enää henkilökohtaista kosketusta.²⁶¹

Yksi vastaaja muistelee, että julkisuudessakin käyty keskustelu oli pitkään syyllistävää ja Neuvostoliittoon omasta halustaan lähteneiden ”kommarien” sureminen tuomittiin turhaksi. Nyt keskustelu on asiallisempaa ja keskittyy enemmän faktoihin kuin syyttelyyn. Tapahtumista kulunut aika on lieventänyt jyrkimpiä mielipiteitä ja niiden monimuotoisempi ymmärtäminen on lisääntynyt tutkimustiedon ja muun kirjallisuuden perusteella. Toinen vastaaja kertoo luulleensa aina, että Neuvostoliittoon lähtenyt isoisä hylkäsi perheensä, mutta saatuaan käsiinsä kaksi isoisän kirjoittamaa kirjettä, hän ymmärsi lähdön taustalla olevan monimutkaisempia syitä.²⁶² Tällainen syy oli esimerkiksi poliittisen suuntautumisen vuoksi koettu hyljeksintä ja kiusaaminen Suomessa, jolloin pakoon lähteminen tuntui ainoalta mahdolliselta vaihtoehdolta. Kommunismin kannattajat eivät juuri saaneet ymmärrystä. Myös amerikansuomalaisten kohdalla paluu yleisesti kommunismin vastaiseen Suomeen 1930-luvulla saattoi olla pelottava vaihtoehto ja Neuvostoliitto koettiin turvalliseksi muuttokohteeksi.²⁶³ Nykyään lähtijöitä ja heidän erilaisia syitä ymmärretään paremmin ja ollaan

²⁵⁹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:102.

²⁶⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:52.

²⁶¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:118.

²⁶² SKS KRA. Stalin 1. 2020:79, 98.

²⁶³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:11.

kiinnostuneita siitä, mitä heille heidän poliittisista tai henkilökohtaisista lähdön motiiveistaan huolimatta tapahtui.

3.4 Yhteys

Suomalaisten vainonuhrien tarkka määrä ei ole tiedossa ja monien viime vaiheista ei Suomessa tiedetä mitään. Lukuisten orpokoteihin vietyjen ”kansanvihollisten” lasten kohtalot ovat selvittämättä. Osa heistä ei tiedä itsekään olevansa suomalaisia. Osa on kuullut syntyperästään vasta aikuisina. Esimerkiksi yksi aineistoni vastaajista kertoo pikkulapsina Neuvostoliittoon lähteneistä sukulaislapsista, jotka orvoiksi jäätyään eivät tienneet suomalaisesta syntyperästään ja sukulaisistaan mitään. Jukka Rislakin arvion mukaan tällaisia syntyperästään tietämättömiä suomalaislapsia varttui eri puolilla Neuvostoliittoa varovaistenkin arvioiden mukaan ainakin satoja.²⁶⁴ Venäjän federaation turvallisuuspalvelun arkisto sisältää paljon tietoja Neuvostoliiton suomalaisista, mutta niihin pääsy on nykyään estetty muilta kuin kyseessä olevan henkilön sukulaisilta. 1990-luvulla arkistot olivat tutkijoille auki, ja silloin onnistuttiin keräämään laajoja hakuteoksia vainojen uhreista.²⁶⁵ Tällä hetkellä tilanne on vaikeutunut entisestään Venäjän Ukrainassa käymän sodan vuoksi ja esimerkiksi Kansallisarkisto on jäädyttänyt Suomen ja Venäjän välisen yhteistyön ja suomalaisia koskevia aineistoja on hankittu muualta.²⁶⁶

Esimerkiksi Jukka Rislakki ja Eila Lahti-Argutina ovat onnistuneet jäljittämään joitakin suomalaisten loikkareiden lapsia; sekä Neuvostoliittoon lopullisesti jääneitä, että myöhemmin takaisin Suomeen päässeitä. Lasten kohtaloita on ollut vaikeaa selvittää, sillä viralliset asiakirjamerkinnot koskivat vain aikuisia. Lisäksi kaikista luvattomasti Neuvostoliittoon loikanneista ei ollut tietoja Suomen puolella alun alkaenkaan. Tällaiset henkilöt, lapset ja aikuiset, ovat siis jääneet arkistojen ulkopuolelle. Kun Stalinin vainot alkoivat 1930-luvun puolivälissä kiihtyä ja saavuttivat huippunsa vuonna 1938, moni suomalainen lapsi oli jo kuollut aliravitsemukseen, kylmään ja sairauksiin, eikä heidän kuolemistaan jäänyt merkintöjä virallisiin asiakirjoihin.

Tutkielmani aineistossa omakohtaisia muistojaan kertovista lapsista osa jäi Stalinin vainovuosien jälkeen Neuvostoliittoon ja osa päättyi Suomeen. Aineiston 18 vastaajasta viisi lasta jäi

²⁶⁴ Kamppinen 2019, 257; Golubev & Takala 2014, 147.

²⁶⁵ Kamppinen 2019, 302; SKS KRA. Stalin 1. 2020:97.

²⁶⁶ *Suomalaiset Venäjällä 1917–1964*.

Neuvostoliittoon ja 12 palasi Suomeen ennemmin tai myöhemmin. Yhden vastaustekstin sisarukset palasivat Suomeen jo 1930-luvun alussa. Yhdestä vastauksesta ei käy ilmi, mihin vastaaja päätyi. Monissa teksteissä mainitaan sisaruksia ja ystäviä, jotka menehtyivät Neuvostoliitossa.²⁶⁷ Suomeen päätyneiden vastaajien suurempi määrä selittynee sillä, että keruu on toteutettu Suomessa, ja Neuvostoliittoon jääneitä ja heidän jälkeläisiään keruu ei ole samoissa määrin tavoittanut. Kaikkien venäläistämistoimenpiteiden valossa ei ole ihme, että monien lasten siteet Suomeen todella katkesivat, eivätkä sukulaiset Suomessa enää kuulleet heistä mitään.

Osa lapsista pääsi Suomeen jo vainovuosien aikana tai pian niiden jälkeen, vaikka etenkin Suomesta laittomasti lähteneille loikkareille takaisin pääsy ei ollut helppoa. Monet olivat luovuttaneet suomalaiset henkilöpaperinsa, ja anoneet Neuvostoliiton kansalaisuutta joko vapaaehtoisesti tai painostettuina. Monet katumapäälle tulleet loikkarit pyysivät apua Suomen ulkoministeriöltä, ensimmäiset jo vuodenvaihteessa 1931–32. He lähettivät Suomeen tai diplomaateille epätoivoisia kirjeitä, joissa kuvailtiin huonoja olosuhteita. Etsivän keskuspoliisin ja ulkoministeriön vallalla oleva mielipide oli kuitenkin, ettei Suomeen pääsyn suhteen kannata ryhtyä toimenpiteisiin, sillä loikkarit olivat vapaasta tahdostaan lähteneet ja monet lisäksi tuomittu Suomessa rikoksista. Paluun mahdollistamisen pelättiin myös kiihdyttävän muuttoliikettä Suomesta Neuvostoliittoon ja auttamisyritysten vaikeuttavan loikkareiden tilannetta Neuvostoliitossa. Myös Neuvostoliiton puolella Suomeen haikailijoita nuhdeltiin, painostettiin ja ylipuhuttiin, laskettiin palkkaa ja kieltäydyttiin myöntämästä viisumeita.²⁶⁸

Jotkut Neuvostoliitossa varttuneet ja syntyperästään tietoiset lapset olivat kiinnostuneita suomalaisuudestaan ja Suomessa asuvista sukulaisistaan, mutta eivät olleet myöhemmin halukkaita muuttamaan Suomeen. Syynä saattoi olla esimerkiksi se, ettei haluttu jättää Venäjällä olevia lapsia ja lapsenlapsia. Lisäksi matkaan olisi tarvittu rahaa, jota ei ollut. Kanadassa syntynyt suomalaisten siirtolaisten lapsi Vieno Zlobina asui pääosan elämästään Neuvostoliiton alueella, mm. Kazakstanissa ja Virossa. Synnyinmaassaan Kanadassa hän vietti joitain vuosia, mutta palasi lastensa ja lastenlastensa luokse Viroon. Vaikka Zlobina on juuriltaan suomalainen, ei hän päätenyt Suomeen sukulaisvierailuja lukuun ottamatta.²⁶⁹ Hänen kohdallaan suomalaisuus perustui vanhempien kansallisuuteen, eikä hänellä ollut henkilökohtaista kokemusta Suomessa asumisesta. Monen lapsen kertomus osoittaa, etteivät Neuvostoliittoon ajautuneet ja Stalinin vainoja kokeneet lapset olleet aina

²⁶⁷ Neuvostoliittoon jääneet vastaajat: SKS KRA. Stalin 1. 2020:24, 47, 53, 76, 107. Suomeen päätyneet vastaajat: SKS KRA. Stalin 1. 2020:25, 30, 35, 36, 55, 62, 96, 104, 122, 129, 130, 132. Epäselväksi jäänyt vastaus: SKS KRA. Stalin 1. 2020:126.

²⁶⁸ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 43–46.

²⁶⁹ Zlobina 2017, 14–15, 28–31, Etelin pitkä kotiinpaluu 1996.

onnettomia lopun elämäänsä, vaan he saattoivat elää hyvän elämän myös uudessa kotimaassaan. Stalinin vainojen laajuus ja julmuus kokonaisuudessaan paljastui monelle vasta myöhemmin. Neuvostoliiton elinolosuhteisiin totuttiin eikä paremmasta tiedetty. Lisäksi uudessa maassa luotiin uusia ihmissuhteita, saatiin ystäviä, perustettiin perheitä ja koulutauduttiin työelämään. Elämän tärkeimmät asiat olivat siellä.

On myös muistettava, ettei Neuvostoliiton aikakausi ollut yhtä pitkää yhtenäistä ja samanlaista aikaa, vaan sitä voidaan jakaa erilaisiin vaiheisiin esimerkiksi maan johtajien perusteella. Tutkija Wiivi-Maria Jouttijärven mukaan käsitys neuvostoajan yhtenäisyydestä on sidoksissa sukupolveen. Se näyttää yhtenäisemmältä 1990–2000-luvulla syntyneen kolmannen sukupolven näkökulmasta kuin esimerkiksi 1930–40-luvuilla syntyneiden. Kaikkien näkökulmasta Stalinin kuoleman jälkeisen ajanjakson katsotaan olleen muutos parempaan.²⁷⁰ Elinolot Neuvostoliitossa paranivatkin hiljalleen vapauden ja talouden suhteen. Monet eri tekijät vaikuttivat siihen, miten suomalaislapset kotiutuivat Neuvostoliittoon ja olivatko he tyytyväisiä uudessa kotimaassaan vai yrittivätkö he tulevana vuosikymmeninä päästä takaisin koti-Suomeen.

Moni Neuvostoliittoon päätynyt lapsi vietti siellä suuren osan elämästään ja muutti takaisin Suomeen vasta vuosikymmenien jälkeen. Esimerkiksi Voitto palasi Suomeen vasta leskeksi jäätyään:

Lokakuussa 1995 Voitto sai paluumuuttaa Suomeen, Pietarsaareen. Uuden asuntonsa ikkunasta hän näki suoraan talon, josta (lähti) äitinsä kanssa Neuvostoliittoon, kohti parempaa tulevaisuutta.²⁷¹

Neuvostoliiton hajoamista edeltänyt perestroikan eli uudistumisen aikakausi 1980-luvun loppupuolella vapautti keskustelua esimerkiksi inkerinsuomalaisten osalta, ja heidän kokemansa terrori nostettiin esille. Presidentti Mauno Koivisto lupasi yllättäen keväällä 1990, että inkerinsuomalaiset otetaan Suomeen paluumuuttajina. Tämä käynnisti muuttovirran Karjalasta, Pietarista ja Virosta. Loikkareiden ja punikkien lapset ihmettelivät, mikä heidän asemansa olisi. Heidän kohtalonsa oli jäänyt Suomessa unholaan. Suomeen pääsy ei ollut yksinkertaista Neuvostoliiton hajottuakaan. Monet olivat hakeneet Neuvostoliiton kansalaisuuden vapaaehtoisesti tai pakotettuna, ja muuttoaiheet vaativat usein vuosien pituista paperisotaa ja syntyperän todistamista virallisten asiakirjojen avulla, joita useimmilla ei ollut. Asiakirjoista huolimatta päätös saattoi olla kielteinen. Lisäksi Neuvostoliiton hajotessa pienemmiksi itsenäisiksi valtioiksi moni joutui uuteen

²⁷⁰ Jouttijärvi 2022.

²⁷¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:36.

tilanteeseen ja uuden valtion asukkaaksi. Esimerkiksi Kazakstaniin jäi asumaan paljon suomalaisia alueen leireiltä vapauduttuaan. Muuttoasioiden hoitaminen ja jonottaminen konsulaateissa ei ollut helppoa iäkkäille, sairaille ja varattomille ihmisille.²⁷²

Monissa tutkimukseni aineiston vastausteksteissä kerrotaan, että yhteys Neuvostoliittoon jääneiden lasten ja suomalaisten sukulaisten välillä oli löytynyt. Osa lapsista on paluumuuttanut Suomeen 1990-luvun jälkeen ja yhteydet Suomen sukulaisiin ovat löytyneet täällä. Lisäksi sukulaisia on löytynyt muualta, kuten Pohjois-Amerikasta. Sisarukset Elvi ja Elsi löytyivät Kazakstanista vuoden 1980 alussa. Suomen serkut lähtivät tapaamaan heitä Moskovaan. Vierailu järjestyi vasta kovan paperisodan jälkeen ja tapaamisessa oli mukana tulkki valtion puolesta. Sisarukset oli heti helppo tunnistaa sukunäön perusteella. Elvi oli unohtanut suomen kielen melkein kokonaan, mutta Elsi osasi sitä vielä jonkin verran.²⁷³ Sisarukset Tauno ja Aino jäivät Neuvostoliittoon kahdestaan heidän isänsä kadottua ja äitinsä kuoltua pallosalaman iskuun. Lapset olivat täysin tietämättömiä suomalaisesta syntyperästään. Asia selvisi kirkkoherranviraston kautta vasta lasten ollessa aikuisia, ja he pääsivät käymään Suomessa tapaamassa sukulaisiaan.²⁷⁴

Suomalaisäidin ja venäläisisän poika Juri sijoitettiin lastenkotiin vanhempiensa vangitsemisen jälkeen. Äiti vapautettiin, ja häneltä kesti kaksi vuotta löytää Juri, jota oli siirrelty lastenkodista toiseen. Äiti ei uskaltanut enää koskaan ottaa yhteyttä Suomen sukulaisiin, vaikka eli 90-vuotiaaksi, mutta Jurin pojanpoika sen sijaan pitää aktiivisesti yhteyttä Suomeen.²⁷⁵ Raija oli sijoitettuna maalaistalossa ankeissa oloissa Puolan rajan lähellä sen jälkeen, kun hänen isänsä oli teloitettu ja äiti tuomittu pakkotyöleirille. Raijan äiti onnistui vapauduttuaan saamaan lapsensa takaisin useiden vaatimusten ja nälkälakon avulla. Molemmat pitivät yhteyttä Suomessa asuviin sukulaisiin ja tekivät vierailuja puolin ja toisin. Myös Raijan tytär oli suvun kanssa yhteydessä. Häntä kiinnosti suomalaiset sukujuurensa, ja hän kävi miehensä kanssa suomen kielen kurssia ja kertoi nähneensä unia Suomesta sekä siitä, että osasi puhua hyvää suomea.²⁷⁶

Osa Neuvostoliittoon jääneiden lasten jälkeläisistä osaa siis suomeakin. Voidaan todeta, etteivät kaikki lapset unohtaneet äidinkieltään venäläistämistoimenpiteistä ja suomen kielen ajoittaisesta

²⁷² Reuter 2023, 38; Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 239–248; SKS KRA. Stalin 1. 2020:96. Inkerinsuomalaisen Alinan Suomeen pääsyn prosessi kesti 18 vuotta, koska viranomaiset eivät tyytyneet arkistoista hankittuihin papereihin. Karkotuksen aikana perheeltä oli viety kaikki viralliset asiakirjat ja todistukset suomalaisuudesta karkaamisten estämiseksi.

²⁷³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:131.

²⁷⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:97.

²⁷⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:74.

²⁷⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:37.

huonosta asemasta huolimatta. Sitä sekä ylläpidettiin, että opetettiin omille lapsillekin. Sukupolvien seurattessa toisiaan kielitaito kuitenkin huononi monen perheen kohdalla. Nuorempi sukupolvi osaa kuitenkin paremmin englantia, ja yhteydenpidon todetaan toimivan englanniksi suvun nuorempien jäsenten kesken.²⁷⁷ Toisessa maassa asuvien sukulaisten tapaaminenkin on mahdollista nykyään verkon välityksellä, eikä matkustamista välttämättä tarvita. Venäjälle matkustamisen helppous oli jo vuosien ajan itsestäänselvyys, mutta koronapandemian ja sotatilan vuoksi matkustamisesta on jälleen tullut hankalaa.

Yhteydenpito ei aina ole jatkunut nuorempien sukupolvien kesken. Yksi vastaaja kertoo äitinsä pitäneen yhteyttä Neuvostoliiton puolella syntyneisiin serkkuihinsa, mutta toteaa, ettei yhteydenpitoa välttämättä ole enää ollut, koska serkkuset ovat jo yli 90-vuotiaita.²⁷⁸ Hän ei mainitse mitään nuorempien sukupolvien välisestä yhteydenpidosta, joten oletettavasti sitä ei ole. Joissakin suvuissa yhteyksiä on saatu vain Neuvostoliittoon jääneiden lasten jälkeläisiin. Vilkkaimmista Neuvostoliittoon lähdön vuosista on kulunut jo niin kauan aikaa, että suuri osa 1930-luvun lapsista onkin menehtyneitä. Joissain tapauksissa taas lasten kohtalot on onnistuttu selvittämään, mutta heihin ei ole henkilökohtaisesti saatu tai pyritty ottamaan yhteyttä, vaikka he ovat tiettävästi elossa. Vuonna 1922 syntyneen Jorman isä pidätettiin ja hän muutti äitinsä kanssa Leningradiin. He kärsivät nälänhätää Leningradin piirityksen aikana ja Jorman äiti menehtyi. Jorma päätyi puna-armeijaan ja soti Saksaa vastaan. Sen jälkeen hän toimi vankileirillä vartijana ja oli töissä autokorjaamolla. Sitten Jorma lähti etsimään isäänsä ja päätyi muutaman kymmenen kilometrin päähän Kazakstanin rajasta, jossa hän perusti perheen.²⁷⁹ Jorman kohtalosta ei ollut suvulla mitään tietoa 1950-luvun jälkeen, mutta vastaaja kertoo saaneensa uusia tietoja vasta pari viikkoa sitten. Selvitystyö on siis saattanut jäätyä moneksi vuosikymmeneksi, kunnes uusia tietoja on taas saatu, mikä antaa toivoa tietojen löytymisestä vielä pitkän ajan jälkeenkin.

Sukulaiset onnistuivat saamaan tietoja myös lasten kuolemista. Joidenkin lasten kohdalla tieto heidän kuolemastaan oli joko alun alkaen tiedossa, tai sitten sukulaisten tekemä selvitystyö johti tietoon. Jos selvitystyötä on alettu tehdä vasta viime vuosien aikana, on luonnollisempaa odottaa, että mikäli joitain tietoja saadaan selville, ovat ne tietoja kuolemista. 11-vuotias Olavi menehtyi Leningradin piirityksessä isovanhempiensa kanssa vuonna 1942 todennäköisesti nälkään, kylmyyteen ja sairauksiin.²⁸⁰ Amerikansuomalainen Taisto siirrettiin isänsä pidätyksen jälkeen äitinsä ja

²⁷⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:74.

²⁷⁸ SKS KRA. Stalin 1. 2020:42.

²⁷⁹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:11.

²⁸⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:107.

sisarustensa kanssa Kazakstaniin. Toisen maailmansodan alkaessa hänet otettiin puna-armeijaan, jossa hän katosi. Hänen jäännöksensä löydettiin 1990-luvulla Berliinin edustalta.²⁸¹ Taiston elämä vei häntä ympäri maailmaa ja onkin varsin onnekas tapahtuma, että hänen kohtalonsa on onnistuttu saamaan selville. Monien suomalaislasten kohtalona onkin saattanut olla kaatuminen puna-armeijan riveissä toisen maailmansodan aikana. Suomen liittyttyä sotaan Saksan liittolaisena vuonna 1941 monet puna-armeijaan otetut suomalaiset luokiteltiin epäilyttäviksi ja heidät siirrettiin NKVD:n työarmeijoihin. Jotkut saivat silti palvella armeijassa ja suomalaistaustaisia käytettiin esimerkiksi Karjalassa rintamalinjojen takaisissa vakoilutehtävissä heidän suomen kielen taitonsa takia.²⁸²

Monen Stalinin vainojen uhriksi joutuneen omaiset elävät epätietoisuudessa siitä, mitä sukulaiselle on tapahtunut ja mihin hänet on haudattu. Joissain aineistoni keruuvastauksissa tuodaan esiin pyrkimykset hautapaikkojen selvittämiseen ja haudoilla vierailemiseen. Hauta on tärkeä paikka, jossa menehtyneen henkilön muistelua voidaan toteuttaa. Haudalla saadaan menehtyneeseen usein lähin yhteys, mikä on mahdollista enää saavuttaa. Hautapaikan tärkeys ilmenee siinä, että monet suomalaiset ovat tehneet Venäjän puolelle matkoja, joilla he ovat vierailleet kuolleiden sukulaistensa teloitus- ja hautapaikoilla. Esimerkiksi Sandarmohista on muodostunut yksi poliittisten vainon uhrien muistopaikoista Venäjällä. Matkoja, joiden tarkoitus on ollut käydä menehtyneen sukulaisen haudalla, on tehty paljon myös Karjalaan, jossa monen karjalaisjuurisen omaisia on haudattuna. Hautapaikalla saatava yhteys kuolleeseenkin sukulaiseen koetaan niin tärkeäksi, että tällaisia matkoja ollaan valmiita tekemään.

Tutkimukseni aineistosta ilmenee, että uusia sukulaisia ei yritetty löytää pelkästään Suomen sukulaisten aloitteesta, vaan myös Neuvostoliittoon jääneet suomalaisten jälkeläiset yrittivät etsiä sukulaisiaan Karjalan alueelta ja Suomesta. Tapaamisia ja kirjeenvaihtoa ulkomaalaisten kanssa pidettiin pitkään jännittävänä ja pelottavana asiana. Se ei ollut helppoa, sillä yhteyksien luomista ulkomaille ei suositeltu. Monet onnistuivat silti pyrkimyksissään. Elma ryhtyi Kazakstanista käsin etsimään sukulaisiaan Suomesta ”pelko sydämessään”. Hän onnistui saamaan heihin yhteyden ja tapaamaan sukulaisiaan Leningradissa vuonna 1974.²⁸³ Ivanin suomalainen isoisoäiti muutti Neuvostoliittoon miehensä perässä ja säilyi Stalinin vainoista hengissä. Ivan selvitti suomalaiset sukujuurensa ja otti yhteyttä Suomeen vuonna 2013. Hän on vierailut vanhempiensa ja sisarustensa kanssa Suomessa sukukokouksessa ja kertonut löytämistään tiedoista.²⁸⁴ Lubov löysi ensimmäisen

²⁸¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:131.

²⁸² Golubev & Takala 2014, 160–161.

²⁸³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

²⁸⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:74.

sukulaisensa Suomesta vuonna 1993 ja kertoo tunteneensa olonsa onnelliseksi. Hän oli silloin itsekin jo muuttanut Suomeen, mutta yhteydenpitoa iäkkäisiin sukulaisiin vaikeutti se, ettei hän puhunut vielä hyvää suomea. Pian yhteydenpito jäi kokonaan.²⁸⁵ Sukulaisuus ei yksistään takaa syvemmän ja pysyvän yhteyden löytymistä. Käytännön hankaluudet, kuten yhteisen kielen puuttuminen, voivat osoittautua ylitsepääsemättömiksi.

Tapaamisiin Suomessa ja Neuvostoliitossa asuvien sukulaisten kesken liittyi paperisodan lisäksi muutakin epäluuloa ja varautumista. Esimerkiksi sisarukset Elvi ja Elsi kävivät ennen Suomen matkaansa KGB:n valmennuskurssin, jossa tehtiin selväksi mitä Suomessa saa puhua. Elsiltä evättiinkin ensin matkustuslupa liian hyvän suomen kielen taidon takia, mutta vuonna 1984 hänetkin päästettiin Suomeen. Sisarusten muistetaan olleen Suomen vierailullaan pidättyväisiä ja varovaisia ja suhtautuneen tulkkeihin jopa työkeästi. He eivät myöskään halunneet mennä kaikkiin suunniteltuihin paikkoihin, kuten pankkiin tai sairaalan laboratorioon, joka herätti ihmetystä suomessa asuvissa sukulaisissa.²⁸⁶ Sukulaisen tuli kutsua vieras kylään Suomesta käsin ja toimittaa nimismiehen antama todistus siitä, että kutsuja vastaa vieraan hyvinvoinnista Suomessa.²⁸⁷ Kutsujan tuli myös taata, että vieras palaa Neuvostoliittoon, ja ettei Neuvostoliitolle tule vierailusta mitään kustannuksia.²⁸⁸

Yhden vastaajan mukaan vieras Neuvostoliitosta oli 1960–1970-luvulla hyvin erikoinen tapahtuma ja asiaa pohdittiin sukulaisten kesken vielä paljon vierailun jälkeenkin. Kertomuksia Neuvostoliiton oloista epäiltiin kaunistelluiksi. Epäluulo oli molemminpuolista, sillä Neuvostoliiton sukulainen ei tuntunut uskovan, että tavallisten ihmisten oli mahdollista ostaa kaupoista tavaroita. Suomen elintaso haluttiin esitellä ja vieras vietiin Stockmannin tavarataloon, joka oli siihen aikaan Suomen ainoita tavarataloja.²⁸⁹ Vierailut sisälsivät kahden erilaisen maan kulttuurisia yhteentörmäyksiä. Vaikka Neuvostoliitossa asuvat sukulaiset olivat suomalaisia, olivat he kasvaneet aikuisiksi Neuvostoliitossa ja jo venäläistyneet. He olivat myös omaksuneet varovaisen asenteen, eivätkä voineet ilmaista itseään vapaasti. Suomalainen yhteiskunta oli heille vieras. Suomen elintaso ja aineellinen hyvinvointi oli lisäksi kasvanut merkittävästi sen jälkeen, kun he olivat muuttaneet pois Suomesta 1920–1930-luvulla. Amerikansuomalaisten lasten kohdalla Suomen olot olivat jo lähtökohtaisesti täysin vieraat.

²⁸⁵ SKS KRA. Stalin 1. 2020:125.

²⁸⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:131.

²⁸⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:132.

²⁸⁸ SKS KRA. Stalin 1. 2020:37.

²⁸⁹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:37.

Stockmannin ja muiden tuon ajan ylellisyyksien esittely vieraille ilmentää suomalaisten ylpeyttä siitä, että Suomessa oli saavutettu toisen maailmansodan jälkeen huomattavaa edistystä hyvinvoinnissa. Taustalla saattoi ehkä joissain tapauksissa olla myös halu näyttää, että lähtö Neuvostoliittoon oli ollut huono päätös. Neuvostoliittoa pidettiin alkukantaisena ja ankeana paikkana, mikä ilmenee siinä, että muita kuin kurjuuskertomuksia pidettiin kaunisteltuina. Ei uskottu, että olot saattoivat olla joillakin hyvät, ainakin vieraiden oman Neuvostoliittolaisen mittapuun mukaan. Suomeen verrattuna hyvinvointi ei ollutkaan suurta ja monella oli puutetta erilaisista tavaroista. Yhteydenpitoon saattoikin kuulua myös aineellista avustamista. Suomalaiset sukulaiset lähettelivät Neuvostoliittoon esimerkiksi vaatteita.²⁹⁰

Lähes puolet tutkimukseni aineiston keruuvastauksista käsittelee lapsia, joiden kohtaloista ei ole saatu tietoja. Joskus lasten kohtaloita saatiin jäljitettyä osittain. Esimerkiksi 9-vuotias Julius joutui molempien vanhempiensa pidätyksen jälkeen lastenkotiin ja sieltä mahdollisesti vankileirille. Sen jälkeen jäljet katosivat. Sukulaisia Suomessa suretti erityisesti juuri pienen Juliuksen kohtalo ja hänestä yritettiin löytää tietoja tuloksetta.²⁹¹ Myös Annan nelivuotiaan pojan tiedetään joutuneen venäläiseen lastenkotiin ja sen jälkeen hänestä ei ole kuultu mitään.²⁹² Aunenkin lopullinen kohtalo on edelleen tuntematon. Aunen elämästä vanhempiensa teloitusten jälkeen on löytynyt muistelmakirjallisuudesta erilaisia tietoja, joiden paikkansa pitävyydestä ei voida olla varmoja.²⁹³

Kanadasta Petroskoihin muuttanut M lähetti Neuvostoliitosta setänsä perheelle kirjeen:

*Terveiset minulta, minä olen jo iso tyttö. Käyn koulua neljännessä luokassa. Minä en muista enään teitä, mutta kuin Hilma kirjoittaa, niin minäkin lähetän terveisiä teille kaikille. Voikaa hyvin! Hyvästi.*²⁹⁴

Huhujen mukaan M olisi äitinsä kanssa menehtynyt proomussa, joka joutui pommituksen kohteeksi, mutta tytön kuolemasta ei ole mitään varmaa tietoa. Lapsen kirjoittama kirje ja sen sisältämä hyvästely kuitenkin koskettaa todennäköisesti suvun jälkipolviakin ja toimii konkreettisena välineenä, jonka kautta lasta voi muistaa. Kirje on hyvä esimerkki siitä, että moni Neuvostoliittoon muuttanut lapsi oli jo unohtanut Suomessa asuvat sukulaisensa, etenkin jos perhe oli muuttanut sinne

²⁹⁰ SKS KRA. Stalin 1. 2020:37, 53,

²⁹¹ SKS KRA. Stalin 1. 2020:52.

²⁹² SKS KRA. Stalin 1. 2020:117.

²⁹³ SKS KRA. Stalin 1. 2020:79.

²⁹⁴ SKS KRA. Stalin 1. 2020:6. Kirjeen lähettäjän nimeä ei julkisteta keruuseen vastanneen henkilön pyynnöstä.

Pohjois-Amerikasta. Amerikansuomalaisten siirtolaisten lapset eivät olleet välttämättä edes käyneet Suomessa, mikäli he eivät olleet Suomessa syntyneitä.

Rislakki ja Lahti-Argutina kertovat Saaren perheen kohtalosta ja tytär Leasta, joka joutui eroon perheestään ja kirjoitteli Suomeen ennen kuin kuoli Kamenskissa täytettyään juuri 17 vuotta. Hänen tätinsä istui vanhoilla päivillään Porvoossa nämä kirjeet kädessään ja mietti, mitä Lealle ja hänen perheelleen oli käynyt.²⁹⁵ Aineistoni mukaan monesti kadoksiin olikin jäänyt koko perhe. Esimerkiksi Nummelan perhe muutti ensin Amerikkaan ja sieltä Neuvostoliittoon. Perheeseen kuului vanhempien lisäksi kaksi lasta, poika ja tyttö. Perheestä ei ole Venäjälle lähdön jälkeen kuulunut mitään yhtä kirjettä lukuun ottamatta, eikä heistä ole löytynyt mitään tietoja.²⁹⁶ Jotkut vastaajat tuovat esiin harmin siitä, etteivät iäkkäät sukulaiset, jotka tunsivat Neuvostoliittoon lähteneet henkilökohtaisesti, saaneet koskaan tietää mitä heille tapahtui. Epätietoisuus sukulaisten kohtaloista vaivasi Suomeen jääneitä omaisia heidän kuolemaansa saakka.²⁹⁷ Sukututkimuksesta saatava hyöty on moninkertainen, sillä yhdenkin suvun jäsenen tekemä selvitystyö palvelee koko sukuyhteisöä. Vaikka nuorempi sukupolvi on onnistunut nykyajan parempien tiedonhankintamahdollisuuksien avulla selvittämään sukulaisten kohtaloita, olisi moni halunnut, että aiempi jo edesmennyt sukupolvi olisi saanut samat tiedot. Heille epätietoisuus oli aiheuttanut eniten surua.

²⁹⁵ Rislakki & Lahti-Argutina 1997, 191.

²⁹⁶ SKS KRA. Stalin 1. 2020:68.

²⁹⁷ SKS KRA. Stalin 1. 2020:6, 79.

4 Yhteenveto

Stalinin vainojen käsittely julkisesti muistuttaa ihmisiä menneisyydestä, joka on jäänyt viime vuosikymmeninä vähäisemmälle huomiolle julkisessa keskustelussa, mutta joka nyt on koettu tärkeäksi avata kulttuurisen muistin, kuten median keinoin. Vähäisempi mediahuomio ei tarkoita sitä, että Stalinin vainojen uhrin olisi tähän saakka unohdettu. Tutkimuksia ja omaelämäkerrallisia teoksia aiheesta on runsaasti, vaikka laajempi mediahuomio on jäänyt puuttumaan. Yleisön kiinnostus ja innostus ovat osoituksia aiheen käsittelyn tärkeydestä ja ajankohdan otollisuudesta. SKS:n toteuttama keruu innoitti monet Stalinin vainot itse kokeneet ja heidän sukulaisensa lähettämään muistojaan ja muuta oheisaineistoa vainoihin liittyen. Monet tuovat esiin tyytyväisyytensä siihen, että aihetta on nyt käsitelty julkisesti enemmän ja sen tutkimiseen on paneuduttu valtiollisella tasolla.

Aiheen koetaan tuovan uutta tärkeää tietoa suomalaisten historiasta ja se koetaan kansallisesti tärkeäksi. Yksittäisten henkilöiden ja sukujen muistojen kautta käsitellään laajemmin Suomen kansan menneisyyttä ja kohtaloita Stalinin vainoissa. Monille muisteluille on alkuperäisenä kohdeyleisönä ollut oma suku, mutta keruuaineistossa muistelu on saatavilla myös laajemmalle yleisölle. Lehtiartikkeleiden ja julkaistun teoksen kohdalla yleisö on ollut jo lähtökohtaisesti laajempi: kaikki lehden lukijat. Muistelu on kollektiivista, sillä se tulkitsee koko Neuvostoliiton suomalaisten ja kokonaisten sukujen menneisyyttä ja vahvistaa ryhmien itseymmärrystä historian kautta. Se on kuitenkin myös yksilöllistä, sillä muistot käsittelevät yksilöiden henkilökohtaista elämänhistoriaa.

Muistelun ajankohdalla on merkitystä sille, millaisia tulkintoja niistä tehdään ja millaisia merkityksiä niille annetaan. Tämän hetken nykyisyydestä katsottuna tiedämme varsin paljon Stalinin vainojen aikaisista ja niiden jälkeisistä tapahtumista. Tiedämme, milloin Stalinin hallinto päättyi ja mikä oli kaikkienensa vainojen uhrimäärä. Voimme Suomessa nyt puhua vapaasti vainojen uhreista ja tapahtumista, toisin kuin vielä muutama vuosikymmen sitten. Uhrien muisteluille on löytynyt arkistoista todisteita, jotka vahvistavat heidän kertomuksiaan. Arkistolähteiden pohjalta Stalinin vainoista on piirretty kertomus, jota on täydennetty omaelämäkerrallisilla teoksilla. Vainojen uhrien omakohtaiset muistelmat tuovat aiheeseen lisäulottuvuutta ja uusia näkökulmia. Aiheen käsittely julkisuudessa rohkaisee vainojen uhreja kertomaan muistoistaan. Heille on annettu lupa puhua ja puhumiselle on luotu mielekkäät puitteet välittämällä heille viesti, että heidän muistoistaan ollaan kiinnostuneita.

Tutkielmassani selvitin, millaisia muistoja selviytyneet lapset itse toivat aineistossa esiin Stalinin vainoista. Aineiston muistelut sisältävät lasten vaikeita kokemuksia kodin ja elinolosuhteiden muutoksesta, kurjuudesta, nälästä, sairauksista, vangitsemisista ja leireistä, syrjinnästä ja ulkopuolisuudesta, vanhempien ja muiden omaisten menetyksestä ja myös vainovuosien jälkeisistä vaikeuksista ja selviytymisestä. Aineiston pohjalta luodut teemat *muutos*, *ulkopuolisuus*, *ero* ja *selviytyminen* ovat aihealueita, jotka sisältyvät jossain muodossa lähes kaikkiin muisteluteksteihin. Osa muisteluista on sisällöllisesti suppeita ja osa kattavampia. Havaitsin, että teemojen sisältöjen merkitykset lapsille vaihtelivat, sillä heillä oli keskenään hyvin erilaiset taustat ja kokemukset ja muistot vainojen aikaisista tapahtumista. Vaikka aineistossa käsitellään samoja osa-alueita, mahtuu yhden osa-alueen sisään hyvin erilaisia muistoja. Esimerkiksi muutoksen merkitys on sidoksissa lapsen elinolosuhteisiin ennen vainoja. Joidenkin lasten elämä oli ollut turvatonta ja elinolosuhteet kurjat jo ennen Neuvostoliittoon lähtöä ja vainojen alkua, kun taas toisten aineellinen ja henkinen hyvinvointi oli ollut parempaa. Eron liittyvät muistot taas saattavat tarkoittaa esimerkiksi toisen vanhemman pidätystä tai molempien vanhempien tai jonkun muun läheisen suvun jäsenen kuolemaa. Lasten muistot vainoista ovat aihepiiriltään rankkoja ja vaikeita.

Osa lapsista tuo esiin silti hyviäkin muistoja Neuvostoliitosta, josta voidaan päätellä, että lapset eivät kokeneet elämäänsä Neuvostoliitossa ainakaan koko aikaa kurjana, vaan he lapsille ominaisesti osasivat myös elää hetkessä. Lapsen näkökulma näkyy muisteluissa esimerkiksi siinä, että muistoissa tuodaan esiin lapsille tärkeitä asioita kuten leluja ja leikkejä ja koulunkäyntiin ja kavereihin liittyviä muistoja. Myös vanhempien tärkeys lapselle korostuu muistoissa. Usein vanhemmat joutuivat fyysisten vainotoimien kuten pidätysten ja väkivallan kohteiksi. Lapsi joutui seuraamaan näitä tapahtumia ja kulkemaan karkotetun vanhempansa mukana esimerkiksi työleireillä. Näistä muistoista ilmenee lapsen turvaton asema ja riippuvuus vanhemmasta.

Vainoista selviytyneet lapset ovat kertoneet muistojaan jälkipolvia tai lehtiartikkelia varten, tosin alkuperäinen tarkoitus ei käy kaikista keruuvastauksista ilmi. Lasten muistelut keskittyvät enemmän tapahtumien kuin tunnetilojen tai ilmapiirin kuvailuun, vaikka jotkut tuovat muistoissaan tunteitakin esiin. Ehkä tapahtumakeskeisen muistelun oletetaan kiinnostavan yleisöä enemmän, tai sitten tapahtumiin keskittyvä muistelu on tuntunut monesta helpommalta. Omien tunnetilojen analysointi voi olla raskasta edelleen, vaikka tapahtumista on kulunut jo pitkä aika. Vainoista selviytymisen kokemukseen ja muistelukerrontaan vaikuttaa myös muistelijan nykyisyys. Kun nykyisyys koetaan tyydyttäväksi, esitetään elämä lapsuudesta nykyisyyteen selviytymiskertomuksen näkökulmasta.

Lasten muistoista voimme nähdä, mitkä muistot ovat olleet heille merkityksellisiä: mitä he muistavat ja mitä he haluavat kertoa eteenpäin. Useammasta keruuvastauksesta ilmenee, että muistoja vainojen ajoilta on alettu kertoa tai kirjoittaa ylös vasta viime vuosina, kun tapahtumista on kulunut jo kauan aikaa. Oma ikääntyminen, nykyajan salliva ilmapiiri ja yhteiskunnan vastaanottavaisuus näyttäytyvät sille syinä. Vainotapahtumien jälkeisten vuosien aikana lasten omiin muistoihin ovat sekoittuneet myös aiheeseen liittyvä faktatieto, populäärien esitysten antama tieto ja muiden ihmisten muistot. Oman muistin puutteita on paikkailtu. Silti muistelut tuovat aiheeseen liittyvään keskusteluun ja tutkimukseen lisää moniäänisyyttä.

Tutkimuksessa tarkastelin Stalinin vainoihin joutuneiden suomalaislasten kohtaloita myös lasten sukulaisten näkökulmasta. Pyrin selvittämään, miten Suomessa olevat sukulaiset ovat saaneet tietoja Neuvostoliitossa olevista lapsista ja onko heihin saatu luotua yhteyksiä. Tarkastelin myös Stalinin vainojen aiheuttamia seurauksia suvuille ja perheille. Muisteluiden sisällön perusteella loin neljä sisältöä kuvaavaa teemaa; *selvitystyön toteuttaminen, kiinnostus, asenteet ja yhteys*. Aineiston perusteella Neuvostoliittoon lähteneiden sukuun kuuluvien henkilöiden ja perheiden kohtaloiden selvittäminen näyttää monessa suvussa tärkeänä asiana. Erityisesti juuri lasten kohtalot ovat sellaisia, joita suvuissa on murehdittu paljon ja ne ovat jääneet vaivaamaan suvun jäseniä. Monet keruuseen vastanneet henkilöt kertovat käyttäneensä aiheeseen liittyvään selvitystyöhön paljon aikaa, voimavaroja ja erilaisia keinoja. Voidaan päätellä, että suvun jäsentä kohdannut rankka kohtalo on aihe, joka koetaan suvuissa henkilökohtaisesti. Tästä ilmenee suvun jäsenten välinen henkinen yhteys siinäkin tapauksessa, että vainotapahtumista on kulunut jo kauan aikaa, eikä vainoihin joutunutta henkilöä itse tunnettu. On huomioitava, että aiheesta kiinnostuneet henkilöt ovat myös todennäköisemmin vastanneet keruuseen ja sen vuoksi mielenkiintoa aiheesta kohtaan korostuu aineistossa. Stalinin vainojen osalta käyty julkinen keskustelu mediassa ja vapaaehtoistyön suosio tukevat kuitenkin käsitystä aiheen koetusta tärkeydestä laajemmankin yleisön keskuudessa.

Suvun jäsenten menneisyys halutaan tietää, sillä se tuo vahvistusta myöhempien sukupolvien edustajien omaan identiteettiin ja parhaassa tapauksessa voi vahvistaa suvun yhteenkuuluvuutta. Joissain suvuissa menneisyys sen sijaan toimii sukulaisia erottavana tekijänä ja riitojen aiheuttajana. Aineiston perusteella voikin huomata, että vuosikymmenten takaiset tapahtumat ja niihin liittyvät erimielisyydet, tunteet ja asenteet näkyvät vielä tänä päivänä pääosin suvun iäkkäämpien henkilöiden keskuudessa, mutta erimielisyyksien periytyminen seuraavillekin sukupolville on mahdollista. Sukujen sisällä Neuvostoliittoon liittyvää menneisyyttä on käsitelty vaihtelevalla avoimuudella. Aiheen vähäiseen käsittelyyn on selvästi ollut yhteydessä Suomen yhteiskunnallinen ja poliittinen ilmapiiri etenkin vuoden 1918 sisällissodan ja toisen maailmansodan jälkeen. Myös sukulaisten

muisteluaineistossa tuodaan selkeästi esiin, että aiheen vapaa käsittely ja avautuminen Neuvostoliittoon lähteneistä ja Stalinin vainoihin joutuneista sukulaisista koetaan nykyään ongelmattomammaksi kuin ennen.

Monet keruuseen vastanneet sukulaiset ovat onnistuneet jäljittämään sukulaislapsensa Neuvostoliitosta joko elossa tai menehtyneinä. Osan kohtalo on jäänyt myös tuntemattomaksi. Jotkut Neuvostoliittoon lähteneet lapset tai heidän jälkeläisensä ovat ottaneet yhteyttä Neuvostoliitosta Suomeen päin. Kiinnostus omia juuria kohtaan ilmenee siis rajan molemmin puolin. Joissain suvuissa yhteydenpito on ollut aktiivista ja on jatkunut myös jälkipolvien kesken. Tämä kertoo sukujen henkisten sidosten vahvuudesta. Kuitenkin yhteydenpito on voinut myös lopahtaa esimerkiksi ikääntymisen tai yhteisen kielen puuttumisen vuoksi. Suomen ja Venäjän välinen matkustaminen ja tapaamisten järjestäminen on käynyt koko ajan helpommaksi, vaikka viime aikoina sitä on rajoittanut Covid-19-pandemia ja Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa. Sota on kiristänyt Venäjän valtiollisia suhteita myös muihin Euroopan maihin Suomi mukaan lukien. Valtiollisten suhteiden vaikutus yksilöiden välisiin kontakteihin on väistämätön. Jatkosodan jälkeisten vuosien poliittisesti arka tilanne Suomen ja Neuvostoliiton välillä vaikeutti merkittävästi sukujen välisiä kontakteja rajan molemmin puolin, ja sama tilanne on valitettavasti tällä hetkellä. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen alkanut vapautuneiden vuosien jakso on päättynyt ja voimme vain toivoa, että muutos parempaan suuntaan on jälleen tulossa.

Kaksi eri tutkimuskysymystäni yhdistyvät muistamisen näkökulmasta. Aineiston perusteella pystyin havaitsemaan, mitä lapset muistavat vainoista itse ja miten heidän sukulaisensa muistavat heitä. Aineiston perusteella voidaan huomata Stalinin vainoihin liittyvän muistelun olevan tärkeässä roolissa suvun sisällä myös vainokokemuksista ulkopuolisille suvun jäsenille. Stalinin vainoihin joutuneiden lasten kokemukset ja muistojen välittäminen on tärkeää tietenkin heille itselleen, mutta myös muulle suvulle, joka myötäelää traagisten tapahtumien kohteeksi joutuneiden suvun jäsenten kokemuksia. Yhdistävänä tekijänä molempien ryhmien muistoissa voidaan nähdä myöhäinen avautuminen. Monet vainoihin joutuneet lapset ovat kertoneet kokemuksistaan vasta iäkkäinä, ja sekä sen, että parempien tiedonsaantimahdollisuuksien vuoksi on monissa suvuissa selvinnyt aiheeseen liittyvää historiaa vasta viime vuosina.

Stalinin vainoihin joutuneiden suomalaislasten kohtalot ovat aiheuttaneet suvuille raskaita seurauksia. Neuvostoliittoon viedyt lapset menettivät yhteyden Suomessa asuviin omaisiinsa vaihtelevan pituisiksi ajoiksi ja joskus lopullisesti. He joutuivat myös kokemaan epäinhimillistä kurjuutta joutuessaan osaksi vainotoimia täysin ilman omaa syytään. Suomessa asuvat omaiset taas

menettivät lapset toiseen maahan, eivätkä saaneet pahimmassa tapauksessa varmoja tietoja heistä enää koskaan. Erityisesti lasten kohtaloita murehditaan edelleen. Menetettyjä yhteyksiä ei voida saada takaisin sellaisina kuin ne olisivat olleet, vaikka asiaa yritettäisiin vuosien jälkeen korjata, sillä moni suvun jäsen, jota aihe koskettaa henkilökohtaisesti, on jo menehtynyt.

Stalinin vainoihin joutuneet ja niistä eloon jääneet suomalaislapset päätyivät eri puolille Neuvostoliiton aluetta joko tahtomattaan tai omasta halustaan. Osa päätyi myös takaisin Suomeen. Toisten mielissä unelma Suomeen pääsystä oli olemassa, mutta jäi toteutumatta. Näin kävi Elmalle. Hänen tyttärensä vieraili Suomessa ja toi äidilleen arvokkaita tuliaisia:

...hän toi tullessaan synnyinmaastani kourallisen multaa, ja minä varjelen huolellisesti tuota kourallista, ja pyydän, että se heitettäisiin arkulleni. Minulla on ollut yksi ainoa toive: voida palata synnyinmaahan ja kuolla sen kamaralla. Mutta tämä toive ei koskaan toteudu, koska minulla ei tule koskaan olemaan rahaa matkaan.²⁹⁸

²⁹⁸ SKS KRA. Stalin 1. 2020:53.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

I ARKISTOLÄHTEET

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA), *Stalinin vainojen muistot-* keruu, toteutettu 27.1–31.5.2020 (Stalin 1. 2020).

II PAINETUT LÄHTEET

Luukkainen, Elina & Markkula, Ilkka, *Jäämeren myrskylintu. Elina Luukkaisen elämänvaiheet*. DoSome Oy: Printing Partners Group, 2014.

III TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aatsinki, Ulla, ”Lapsuuden kokemukset luokkatietoisuuden rakentajina työläiskansanedustajien muistelmissa”. Teoksessa Annola, Johanna & Kivimäki, Ville & Malinen, Antti (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino: Tampere, 2019.

Baron, Nick, ”Placing the child in twentieth-century history. Contexts and framework”. Teoksessa Baron, Nick (toim.), *Displaced Children in Russia and Eastern Europe, 1915–1953. Ideologies, Identities, Experiences*. BRILL: Leiden, 2017.

Dougherty, Mark J, ”Stalin’s gulag prisoners and prevalence of post-traumatic stress disorder”. Julkaisussa *Journal of loss & trauma* 6.1 (2001), 1–19. DOI: 10.1080/108114401753197431.

Engman, Max, *Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa*. Siirtolaisuusinstituutti: Turku, 2005.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina, ”Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä”. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006.

Fingerroos, Outi & Peltonen Ulla-Maija, ”Muistitieto ja tutkimus”. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006.

Frierson, Cathy, A, *Silence Was Salvation: Child Survivors of Stalin's Terror and World War II in the Soviet Union*. Yale University Press: New Haven, 2015.

Gildi, Leonid, *Inkerinsuomalaisten kohtalo. Suomalaisten salattu kansanmurha Venäjällä ja sen seuraamukset vuosina 1930–2002*. toim. Jouko Sihvo. L.A. Gildin venäjänkielisen kirjan *Sosiaalisesti vaarallisen kansan kohtalo* pohjalta käänttänyt Lilja-Emilia Kuivanen. Inkeriläisten sivistyssäätiö, 2007.

Golubev, Alexey & Takala, Irina, *The Search for a Socialist El Dorado: Finnish Immigration to Soviet Karelia from the United States and Canada in the 1930s*. Michigan State University Press: East Lansing, 2014.

Green, Rachel Faircloth, “Making kin out of strangers: Soviet adoption during and after the second world war”. Teoksessa Baron, Nick (toim.) *Displaced Children in Russia and Eastern Europe, 1915–1953 : Ideologies, Identities, Experiences*. BRILL: Leiden, 2017.

Helle, Anna, “Inkerinsuomalainen luokkavihollinen Neuvostoliitossa. Anita Konkan *Musta passi*, kulttuurinen muisti ja muistin politiikka”. Teoksessa Helle, Anna & Koivunen, Pia (toim.), *Neuvostoliitto muistoissa ja mielikuvissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2022.
<https://doi.org/10.21435/skst.1480> .

Helle, Anna & Koivunen, Pia, "Neuvostoliiton muistamista tutkimassa". Teoksessa Helle, Anna & Koivunen, Pia (toim.), *Neuvostoliitto muistoissa ja mielikuvissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1480: Helsinki, 2022. <https://doi.org/10.21435/skst.1480> .

"Inkerinsuomalaisten ja Stalinin vainojen uhrien arkistot ja muistot- seminaari". Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kansallismuseon auditorio 27.1.2023. Tallenne: <https://www.youtube.com/watch?v=ok1U3a-Uv5k> . [Katsottu 7.2.2023]

Jegorov, Sirpa, "Haaveet vaihtuivat nälkään ja apatiaan, kun arki koitti suomalaisloikkareille Neuvostoliitossa" & Ilona Laurikaisen dokumenttielokuva vuodelta 1996 "Etelin pitkä kotiinpaluu". Yle 11.11.2109, päivitetty 16.7.2021. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/11/11/haaveet-vaihtuivat-nalkaan-ja-apatiaan-kun-arki-koitti-suomalaisloikkareille> . [Luettu 10.10.2022]

Jokipii, Ilkka & Outinen, Sami, "Suomalaiset Venäjällä 1917–1964- tietokanta historiantutkimuksen apuvälineenä". Julkaisussa *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* 4/2022, s. 56–66. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.124699>.

Jouttijärvi, Wiivi-Maria, "Ei se tarkoita, että haluaisimme sen ajan takaisin" Virolaisten muistoja ja mielikuvia neuvostoajasta". Teoksessa Helle, Anna & Koivunen, Pia (toim.), *Neuvostoliitto muistoissa ja mielikuvissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1480: Helsinki, 2022. <https://doi.org/10.21435/skst.1480> .

Juhila, Kirsi, "Teemoittelu". Teoksessa Vuori, Jaana (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>. [Luettu 17.11.2022]

Jytälä, Riitta, *Traumaattinen muisti nykyproosassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1485: Helsinki 2022. <https://doi.org/10.21435/skst.1485>.

Kamppinen, Ossi, *Palkkana pelko ja kuolema: Neuvosto-Karjalan suomalaiset rakentajat*. Docendo Oy: Jyväskylä, 2019.

Kansallisarkiston esiselvitys suomalaisista Venäjällä 1917–1953. 15.1.2020
KA/20168/02.04.01/2019.

https://kansallisarkisto.fi/uploads/Ajankohtaista/esiselvitys_suomalaisista_venajalla_1917-1953/kansallisarkiston_esiselvitys_suomalaisista_venajalla_1917-1953.pdf. [Luettu 12.4.2022]

Karlsson, Klas-Göran, *Vaino ja vaikeneminen. Neuvostohallinnon sota omia kansalaisiaan vastaan*. Like: Helsinki, 2005.

Kaznelson, Michael & Baron, Nick, ”Memories of displacement. Loss and reclamation of home/land in the narratives of Soviet child deportees of the 1930s”. Teoksessa Baron, Nick (toim.), *Displaced Children in Russia and Eastern Europe, 1915–1953. Ideologies, Identities, Experiences*. BRILL: Leiden, 2017.

Kero, Reino. *Neuvosto-Karjalaa rakentamassa: Pohjois-Amerikan suomalaiset tekniikan tuojina 1930-luvun Neuvosto-Karjalassa*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1983.

Korkiakangas, Pirjo, ”Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun”. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Majja (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006.

Kostiainen, Auvo. *Loikkarit. Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon*. Otava: Helsinki, 1988.

Lahti-Argutina, Eila, *Olimme joukko vieras vaan: venäjänsuomalaiset vainonuhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*. Siirtolaisuusinstituutti: Turku, 2001.

Lappalainen, Tarja & Turtola, Martti, *Stalinin tappamat. Muurmannin suomalaisten pitkä ja musta yö*. Docendo: Jyväskylä, 2019.

Latvala, Pauliina, ”Mikä määrittää suvun muistitiedosta kertomista?”. *Elore* vol. 7. Nro 2 (2000). <https://doi.org/10.30666/elore.78289>.

Latvala, Pauliina, *Katse menneisyyteen: folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2005.

Lehtonen, Tuomas M.S., ”Inkerinsuomalaisten ja Stalinin vainojen uhrien arkistot”. *SKS Vähäisiä lisiä. Kirjoituksia kulttuurista, tutkimuksesta ja kulttuuriperinnöstä*. 7.2. 2023.

http://neba.finlit.fi/blogi/?_gl=1*fg3677*_ga*MTc5ODY1OTM5OC4xNjQwNzAyMTY0*_ga_V8E86Z6QE9*MTY3NTc4NjQyMS42LjEuMTY3NTc4ODQ2Mi4wLjAuMA. [Luettu 7.2.2023]

Lev-Wiesel, Rachel & Amir, Marianne, "Posttraumatic stress disorder symptoms, psychological distress, personal resources, and quality of life in four groups of Holocaust child survivors." Julkaisussa *Family process* 39.4 (2000), s. 445–459. DOI: 10.1111/j.1545-5300.2000.39405.x.

"Lisää tietoa, lisää keskustelua -Stalinin vainojen muistoista ei haluta enää vaieta" 24.9.2020.
<https://www.finlit.fi/fi/ajankohtaista/uutiset/lisaa-tietoa-lisaa-keskustelua-stalinin-vainojen-muistoista-ei-haluta-enaan#.YzQfWXZByM-> . [Luettu 28.9.2022]

Mihailescu, Dana, "Traumatic echoes of memories in child survivors' narratives of the Holocaust: the polish experiences of Michał Głowiński and Henryk Grynberg". Julkaisussa *European review of history = Revue européenne d'histoire* 21.1 (2014), s. 73–90. DOI: 10.1080/13507486.2013.869791.

"Miten täysi-ikäisyysraja on muuttunut vuodesta 1898 lähtien?"
<https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/tietopalvelulta-kysytyta/Sivut/miten-taysi-ikaisyyysraja-on-muuttunut-vuodesta-1898-lahtien.aspx> . Julkaistu 20.9.2019. [Luettu 16.4.2022]

Näre, Sari, "Sotaorpojen mykkä ikävä". Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni & Siltala, Juha (toim.), *Sodan kasvattamat*. WS Bookwell Oy: Porvoo, 2010.

Näre, Sari & Kirves, Jenni, "Lapsuus sodan keskellä". Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni & Siltala, Juha (toim.), *Sodan kasvattamat*. WS Bookwell Oy: Porvoo, 2010.

Portelli, Alessandro, "Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?". Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006.

Pöysä, Jyrki, "Kilpikirjoitukset muistitietotutkimuksessa". Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006.

Rautkallio, Hannu, *Suuri viha. Stalinin suomalaiset uhrit 1930-luvulla*. WSOY: Juva, 1995.

Reuter, Anni, ”Neuvostovaltaa vastaan: Inkerinsuomalaisten hiljaista vastarintaa 1930-luvulla”. Teoksessa Autti, Outi & Lehtola, Veli-Pekka (toim.), *Hiljainen vastarinta*. Tampereen yliopistopaino: Tampere, 2019.

Reuter, Anni, ”Kansaamme pirstotaan: Inkerinsuomalaisten karkotukset ja diaspora Neuvostoliitossa 1930-luvun kirjeissä kuvattuna”. Julkaisussa *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2020, s. 5–19. (2020a).

Reuter, Anni, ”Vastakertomuksia karkotuksista: Inkerinsuomalaisten muistitieto pakkosiirroista Siperiaan toisen maailmansodan aikana”. Julkaisussa *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 3/2020, s. 43–63. (2020b). <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.90761>.

Reuter, Anni, *Inkerinsuomalaisten karkotus, hajaannus ja vastarinta Stalinin ajan Neuvostoliitossa aikalaiskirjeiden ja muistitiedon valossa*. Helsingin yliopisto, valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 230: Helsinki, 2023.

Rislakki, Jukka, ”Yli 11 000 suomalaista kuoli Stalinin vainoissa, heidän lapsiaan pidettiin Neuvostoliiton vihollisina- uusi kirja valottaa karuja kohtaloita”. *hs.fi*. 29.11.2017. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005467993.html>. [Luettu 12.4.2022]

Rislakki, Jukka, ”Suomalaiset Stalinin suuressa vainossa”. Julkaisussa *Idäntutkimus* vol 27. Nro 2 (2020), s.63–67. <https://doi.org/10.33345/idantutkimus.99249>.

Rislakki, Jukka, & Lahti-Argutina, Eila, *Meillä ei kotia täällä. Suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938*. Otava: Helsinki, 1997.

Salmi-Niklander, Kirsti, ”Tapahtuma, kokemus ja kerronta”. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 2006.

Savolainen, Ulla, ”Lapsuuden loppu ja Inkerinmaa Juhani Konkan muistelmateoksissa.” Julkaisussa *Elore* vol. 25. Nro 2 (2018), s. 53–72. <https://doi.org/10.30666/elore.76787>.

Savolainen, Ulla, ”Muistin ideologiat, välineet ja puitteet: Inkerinsuomalaiset menneisyydet ja muistitieto museonäyttelyssä”. Julkaisussa Savolainen, Ulla & Taavetti, Riikka (toim), *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia Nro 147, s.186–217. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki, 2022.
<https://doi.org/10.21435/skst.1478> .

Savolainen, Ulla & Taavetti, Riikka, ”Rajoista ja niiden ylittämisestä. Lapsuus ja nuoruus muistelussa”. Julkaisussa *Elore* vol 25. Nro 2 (2018), s. 3–8. <https://doi.org/10.30666/elore.77141>.

Savolainen, Ulla & Lukin, Karina & Heimo, Anne, ”Omaehtoisen muistamisen materiaalisuus ja monimediaisuus. Muistitietotutkimus ja uusmaterialismi”. Julkaisussa *Elore* vol. 27. Nro 1 (2020), s. 60–84. <https://doi.org/10.30666/elore.89039>.

Sevander, Mayme, ”*Vaeltajat*”. Siirtolaisuusinstituutti: Vammala, 2000.

Sevander, Mayme & Hertzell, Laurie, *They Took My Father. Finnish Americans in Stalin's Russia*. University of Minnesota Press: Minneapolis, 2004.

Silvan, Kristiina, ”Haastatteluja aika- ja kulttuurirajojen yli Valko-Venäjän kommunistisen järjestönuoruuden muistelukontekstissa”. Julkaisussa *Elore* vol 25. Nro 2 (2018), s. 73–87.
<https://doi.org/10.30666/elore.77132>.

Siukonen, Meeri, ”Stalinin vainojen pitkä perintö”. *SKS Vähäisiä lisiä. Kirjoituksia kulttuurista, tutkimuksesta ja kulttuuriperinnöstä*. 3.9.2021. <http://neba.finlit.fi/blogi/stalinin-vainojen-pitka-perinto/> . [Luettu 23.9.2022]

Sorvari, Marja, ”Neuvostoliitto jälkimuistin sukupolven silmin, Maria Stepanovan *Muistin muistolle*”. Teoksessa Helle, Anna & Koivunen, Pia (toim.), *Neuvostoliitto muistoissa ja mielikuvissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1480: Helsinki, 2022.
<https://doi.org/10.21435/skst.1480>.

”Stalinin vainojen muistot-hanke (2021–2022)”,
<https://www.finlit.fi/fi/sks/yhteistyohankkeet/stalinin-vainojen-muistot-hanke-2021-2022#.Y-JvN3ZByM9> . [Luettu 7.2.2023]

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, ”Inkeriläiset- Neuvosto-Inkeri”. <https://inkerilaiset.finlit.fi/1000-vuotta-inkerin-historiaa/neuvosto-inkeri>. [Luettu 11.3.2023]

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, ”Inkeriläiset- Venäjän keisarikunnan Inkeri”. <https://inkerilaiset.finlit.fi/inkerinmaan-historia/ven%C3%A4j%C3%A4n-keisarikunnan-inkeri> . [Luettu 20.4.2022]

Takala, Irina, “From the Frying Pan into the Fire: North American Finns in Soviet Karelia”. Julkaisussa *Journal of Finnish studies* vol 8. Nro 1 (2004), s.105.

Tepora, Tuomas, ”Sota-ajan leikit ja koulu”. Teoksessa Näre, Sari & Kirves, Jenni & Siltala, Juha (toim.), *Sodan kasvattamat*. WS Bookwell Oy: Porvoo, 2010.

”Traumaperäinen stressihäiriö”. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Psykiatriyhdistys ry:n ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistys ry:n asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2022. <https://www.kaypahoito.fi/hoi50080>. [Luettu 7.2.2023]

Ukkonen, Taina, *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 797: Helsinki, 2000.

Vuori, Jaana, ”Laadullinen sisällönanalyysi”. Teoksessa Vuori, Jaana (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>. [Luettu 17.11.2022]

Zlobina, Vieno, ”Heidän ihanteensa murskattiin. Tyttären tarina Säde-kommuunasta Neuvosto-Karjalassa”. Siirtolaisuusinstituutti: Julkaisuja 7, 2017: Turku, 2017.